

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 09586

TSUM HUNDERTSTN
GEBOYRNTOG FUN MORIS
ROZENFELD

Morris Rosenfeld

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

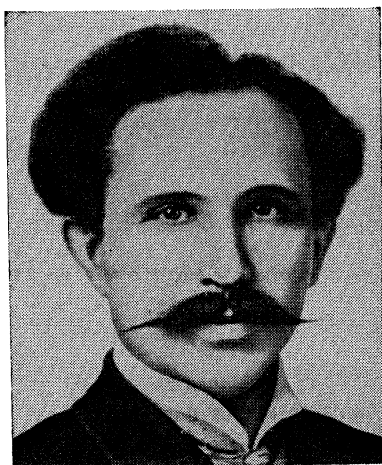
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

צום הונדערטסטן געבוירנטאג

פון

מאָריס ראָזענפעלד

זאמלונג

איִקוֹף אִיִדִיש פארלאג

ניו־יאָרק

צונויפגעשטעלט און רעדאקטירט פון

נחמן מייזל

ארויסגעגעבן מיט דער הילף פון

פילאדעלפיער איקה און לייען-קרייזן,

אבראשא שענאק און זיינע זין אביגדור און יהושע,

ד"ר ל. שאצאו (ניו-יארק)

TZUM HUNDERTSTN GEBORNTOG

FUN MORRIS ROSENFELD

Edited by **NACHMAN MEISEL**

Published by

YIDDISHER KULTUR FARBAND (YKUF)

189 Second Avenue, New York 3, N. Y.

1962

הילע געצייכנט פון י. זעלדין

א י נ ה א ל ט

צום לייענער — ג. מ. — — — — — 5

לידער פון מאַרים ראָזענבערג

- פאַרוואָס איך בין איך — — — — — 7
צוויי גערטנער — — — — — 17
די ליידיקע שפּול — — — — — 17
העלדן פון דער שער — — — — — 18
די רושע בהלה — — — — — 19
יידיש — — — — — 22
אויף די קעטסקיל בערג — — — — — 23
א טאָג — — — — — 25
דאָס אַלטע ליד — — — — — 27
פּאַעזיע און לעבן — — — — — 29
זשאַקוז — — — — — 31
צום אַלטן שטעקן — — — — — 32
אויפן טייך — — — — — 32
היינריך היינע — — — — — 33
אַדאַלף זאַנענשאַל — — — — — 33
קדיש — — — — — 34
א, גיב מיר צוריק... — — — — — 34
מיין יינגעלע — — — — — 36
דער סוועט-שאַפּ — — — — — 37
דער טרערן-מיליאָנער — — — — — 39
די איינשווערונג — — — — — 40
דער בלייכער אַפּרייטער — — — — — 41
א גלות מאַרש — — — — — 42
דער יידישער מאַי — — — — — 43
פּעדער שקלאַפּעריי — — — — — 44
א נבואה — — — — — 45
דער לייב — — — — — 46
האַרבסט-בלעטלעך — — — — — 47
אלול-מעלאָדיעס — — — — — 47
גרויע האָר — — — — — 48

48	וויינט, מיינע לידער
49	יצחק לייבוש פריץ
50	טשערנישעווסקי איז טויט
52	זעלדע און שולמית
53	דזשאָרדזש וואַשינגטאָן
54	אומזיסט
54	וואַלט ווהיטמאָן

פּראָזע פון מאַרים ראָזענפעלד

55	דעם שטעקנס יום-טוב
58	דריי דורות
60	אחדות
61	וויג, קבר און מענטש
64	מיין לעבנס-געשיכטע אין קורצן
67	א בריוו פון מ. ראָזענפעלד
69	וועגן דער טשערנאָוויצער שפּראַך-קאָנפּערענץ

אַרטיקלען וועגן מאַרים ראָזענפעלד

73	קלמן מרמר — מאַרים ראָזענפעלד
83	ראובן בריינין — מיין באַגעגעניש מיט מאַרים ראָזענפעלד ראָזע שאַמער-באַטשעליס — מאַרים ראָזענפעלד — ווי איך גערענק אים
88	יואל סלאָנים — נאָכן טויט פון מאַרים ראָזענפעלד
92	ד"ר חיים זשיטלאָווסקי — וואו ליגט מ. ראָזענפעלדס גבורה?
99	ג. ב. מינקאָוו — דער דינאַמישער מאַרים ראָזענפעלד
104	ב. ריווקין — תכליתדיקייט און קינסטלערישקייט
108	נחמן מיזיל — מאַרים ראָזענפעלד
115	ב. י. ביאַלאַסטאַצקי — ערשטער קינסטלערישער פּאָעט
120	בער גרין — די פען און די שווערד
125	ג. מ. — וויכטיקע דאַטעס אין לעבן און שאַפן פון מאַרים ראָזענפעלד

צום לייענער

אין דער גארער יידישער וועלט, אין פיל גרעסערע און קלענערע יידישע ישובים ווערט איצט געפייערט דער 100-סטער געבוירנטאג פון איינעם פון די גרעסטע יידישער דיכטער מאָריס (משה יעקב) ראָזענפעלד. געבוירן אין רוס-לאַנד, איז ער געקומען קיין אַמעריקע, מיט דער גרויסער יידישער מאָסן-עמיגראַציע נאָך די פּאָגראַמען פון 1881. ער איז צוריקגעפאָרן קיין רוסלאַנד, געלעבט און געאַרבעט אין לאַנדאָן און לסוף איז ער אין 1886 געקומען קיין אַמעריקע און אין דעם יאָר, מיט 75 יאָר צוריק, אַריינגעטראָטן אין דער יידישער ליטעראַטור צו פאַרנעמען אינגיכן אַ גאָר בכבודיקן אָנגעזעענעם אַרט. ער האָט זיך זייער פיל אָנגעליטן, אַדורכגעמאַכט אַלערליי שוועריקייטן אין זיין לעבן, און ער האָט, ווי קיינער נישט ביז אים — און אפשר אויך נאָך אים — אַרויסגעבראַכט וויי און צאָרן, פּיין און וואַרונג אין זיינע ברויזנדיקע טעמפּעראַמענטפולע דיכטערישע שאַפּונגען. אין איינעם אַ ליד זאָגט ער :

„א, ניט קיין צוקוקער געווען
בין איך צו דעם באַרויבטנס קלאַגן,
דאָס איז מיט מיר אַליין געשען,
אַליין די אומגליקן געטראָגן.“

ער איז געווען שטאַרק געקרווידעט אין זיין לעבן, ער איז אויך געקרווידעט געוואָרן אין דער יידישער ליטעראַרישער וועלט.

אין „לעקסיקאָן פון דער יידישער ליטעראַטור“ (ווילנע 1929, באַנד 4), נאָך זיין לענגערער אָפּהאַנדלונג וועגן מאָריס ראָזענפעלד (141-164), שרייבט דער אומגעבראַכטער זלמן רייזען, ע"ה: „... די ליטעראַטור וועגן מאָריס ראָזענפעלד אין פאַרשיידענע שפּראַכן איז זייער גרויס, זי באַשטייט אָבער בלויז פון צייטונגס-אַדער — אין בעסטן פאַל — פון זשורנאַל-אַרטיקלען, און עדיהיום איז ניטאָ קיין ערנסטערע מאָנאָגראַפיע און אפילו [נישט] קיין אויספירלעכע ביאָגראַפיע פון דעם גרויסן יידישן דיכטער.“

די שורות זיינען געשריבן געווען עטלעכע יאָר נאָכן פּריצייטיקן טויט פון מאָריס ראָזענפעלד. עס ווערט אינגיכן 40 יאָר, ווי ער איז אַוועק אין דער אייביקייט, אָבער קיין ערנסטע מאָנאָגראַפיע אַדער ביאָגראַפיע איז נאָך אַלץ

נישטאָ. עס ווייזט אונדזער גייסטיקן דלות. עס איז ביז אָהער נאָך אויך נישטאָ קיין אויספירלעכע גענויע ביבליאָגראַפֿיע פֿון מ. ראָזענפעלדס שאַפּונגען לויט די פּינקטלעכע דאַטעס, ווען יעדעס ליד, פּאַעמע, שילדערונג אָדער אַרטיקל איז פּאַרעפּנטלעכט געוואָרן. און אָן דעם איז דאָך שווער אויפּשטעלן אַ ריכטיק בילד פֿון דעם דיכטערס גאַנג אין דער דיכטונג.

די איצטיקע באַשיידענע מאַריס ראָזענפעלד-זאַמלונג פּרעטענדירט אין קיין פּאַל נישט אויסצופּילן די בלויון. אַזוי ווי עס זיינען ביז איצט נישט דערשינען קיין פּאַפּולערע זאַמלונגען פֿון און וועגן מאַריס ראָזענפעלד, איז אונדזער כּוונה — ברענגען פּאַר דעם יידישן לייענער אַ זאַמלונג פֿון מ. ראָזענפעלד פּאַעזיע און פּראָזע, ווי אויך אייניקע אַרטיקלען (אָדער קיצור-אַפּהאַנדלונגען) וועגן דעם דיכטער, וואָס עס האָבן געשריבן אין פּאַרשיידענע צייטן, און אויך ספּעציעל פּאַר דער דאָזיקער זאַמלונג, פּאַרשיידענע יידישע שרייבער.

די לידער און פּאַעמעס, וואָס זיינען געבראַכט אין דער זאַמלונג, קומען נישט אין קיין כּראַנאָלאָגישן סדר, און זיי זיינען אויך נישט געטיילט אויף קיין ציקלען. זיי זיינען געבראַכט אין דער פּאַרם, ווי זיי זיינען געווען פּאַרעפּנטלעכט, מער נישט — די אַרטאָגראַפֿיע איז געענדערט אויף דער איצט-אַנגענומענער.

עס האָט זיך שוין אַזוי איינגעשטעלט ביים איקוף צוצוגרייטן און אַרויסצורגעבן צו וויכטיקע קולטור-געשיכטלעכע געשעענישן און יובל-דאַטעס פֿון שרייבער זאַמליכער אָדער זאַמלונגען. אַזעלכע זיינען דערשינען צו י. ל. פּרצעס 100-סטן געבוירנטאָג, צו דעם 300-סטן יאַרטאָג פֿון דעם יידישן ישוב אין אַמעריקע, דאָס שלום-עליכם-בוך (צו זיין 100-סטן געבוירנטאָג), די אַנטאָלאָגיע „אַמעריקע אין יידישן וואָרט“, דאָס מענדעלע-בוך, שמעון דובנאָוו-זאַמלונג און די שמעון פּרוג-זאַמלונג.

זאָל אויך די דאָזיקע זאַמלונג זיין אונדזער באַשיידענער צושטייער צו דעם 100-סטן יובל-יאָר פֿון דעם גרויסן אַמעריקאַנער יידישן דיכטער מאַריס ראָזענפעלד. און הלוואי קאָנען מיר שאַפּן מעגלעכקייטן צוצוטערען אַרויסצוגעבן אַ פּולע מאַריס ראָזענפעלד-מאַנאָגראַפֿיע, ווי אויך געקליבענע שריפטן פֿונעם דיכטער.

נ. מ.

אַפּריל 1962.

פ א ר ו ו א ס א י ך ב י ן א י ך

אלס אַרבעטער

שטיי אויף, א, מוזע! זינג מיין ראנג;
מיין ווערט ביי יידן און ביי שקלאפן!
באלייכט דעם קוואל פון מיין געזאנג!
אנטפלעק די סודות פון מיין שאפן!

דערצייל דער וועלט און זאג איר אן!
זי זאל דעם גרויסן אמת וויסן:
ווי יעדער קלאנג, ווי יעדער טאן
עס האט זיך פון מיין ברוסט געריסן.

דערקלער, פארוואס איך האב געוויינט!
זאג אויס, פארוואס איך פלעג זיך פרייען!
דען דו נאר האסט אין מיר פאראיינט
די גרעסטע פריידן און די ווייען.

דערצייל פון וואו עס שטאמט מיין כעס
און וואס עס האט מיך אַפּט פאַרבימערט,
אז ניט קיין שטימונגס-משוגעת
האט מיך גערייצט און אויפגעצימערט.

איך האב געטריי געפאלגט דיין רוף,
מיין הימלס הייליקע נחמה! —
עס האט נאך קיינמאל ניט דער גוף
באהערשט דעם שוואונג פון מיין נשמה.

איך האב פיל שמערצן דורכגעלעבט,
בין מאַנכע פריידן דורכגעאַנגען,
און שמענדיק האט מיין גייסט געוועבט
די ריינסטע, האַרציקסטע געזאַנגען.

דאס ליד קומט ווי אַ הקדמה צו זיין בוך „געוויילטע שריפטן“, ניו-יאָרק 1912.

איך בין געבליבן איך אליין
 אָט וואו דער שיקזאל פלעגט מיך קערן.
 האָט מיר געזאָגט מיין זעלע „וויין“,
 האָב איך געוויינט מיט ביט'רע טרערן.

און האָט די ווייטסטע פרייד דערוואַכט,
 אין ווייטסטן ווינט מיר אָנגעקלונגען,
 האָב איך געשמראַלט, געהאַפּט, געלאַכט,
 האָב איך די גליקלעכקייט געזונגען.

מיין יוגנט ליגט אין פינצטערן יאָר,
 די רעדער האָבן זי צעריבן ...
 איך האָב געקלאָגט מיין אייג'נעם בראַך,
 געקרעכצט אויף די, וואָס איך פלעג ליבן.

אַ קראַנקער שקלאַף, צעדריקט, פאַרלענדט,
 מיט עלנט און מיט צער אומגעבן —
 האָב איך נאָר יאָמערן געקענט
 מיט וויי אויף אַ געשמאַרב'נעם לעבן.

איך האָב דעם שענסטן וואַלד פאַרלאָזט,
 דעם שענסטן טייך, דעם שענסטן הימל,
 איך האָב געזשאַווערט און געראַסט
 אין דעם פאַרפלוכטן שקלאַפן-שימל.

עס האָט די זון מיר ניט געשיינט,
 קיין גראַז, קיין בלעטל מיר געוואונקען,
 אָט ווי מיין „נעכטן“ אַזוי מיין „היינט“
 אין קנעכטשאַפט און אין זאָרג פאַרזונקען.

עס האָט דעם טרייבערס ווילדער גוואַלט,
 די נויט מיט אירע ביינער-פינגער,
 צעדריקט מיין קראַפּט, געמאַכט מיך אַלט,
 געמאַכט מיך פאַר אַ קברים-זינגער.

איך האָב נאָר אונטערגאַנג געזען;
 פאַרלענדונג און פאַרניכטונג טראַגען,
 ס'האַט אַנדערש ניט געקענט געשען,
 איך האָב געוויינט אויף די מיליאָנען ...

וואָך-אויף מיין יוגנט, איין מינוט!
 דערוואָך, מיין לעבנס גרעסטער קרבן,
 און זאָג! וואו ליגט דיין יונגעס בלוט?
 זאָג! ביסטו ניט אין שאַפ געשמאַרבן?

יא, דו מיט דייע פריינט א סך,
 עס האָט אייך פרי דער טויט געפאַנגען
 און איך אליין, אליין נאָר, אַך!
 בין נאָך די מתים נאַכגעגאַנגען.

כ'האַב ניט געקאַנט דאָס העכסטע גליק
 באַטראַכטן קאַלט אין צוואַנג און קייטן,
 כ'האַב ניט געקאַנט מיט טרוק'נעם בליק
 אַרונט טייערע באַגלייטן ...

כ'האַב זיי מיט שמערץ באַגלייט אַהין,
 אַוואו די לעצטע וועגן פירן,
 כ'האַב ניט געזאָגט קיין „צדוק הדין“,
 דען דאָס האָט ניט געדאַרפט פאַסירן ...

כ'האַב ניט געוויינט צוליב געוויין,
 מיין יעדער טרער האָט שטרייט פאַרראַטן,
 פאַרמסרט אַ באַהאַלט'נעם מיין:
 איך האָב געגאַסן מיט גראַנאַטן ...

אין טיפסטן יאוש פון מיין ליד
 האָט אומגעשוועבט אַ הויכעם שטרעבן;
 האָט שטילעם וועקן היים געגליט
 און דעם סיגנאַל צום קאַמף געגעבן.

איך האָב דעם רייכן ניט פאַרדאַמט
 דערפאַר, וואָס ער פאַרבּרענגט אין פריידן,
 נאָר ווייל ער האָט דעם וועג פאַרצאַמט
 צו פרייהייטס הערלעכן גן-עדן.

אַ, ניט קיין צוקוקער געווען
 בין איך צו דעם באַרויבטנס קלאַנג,
 דאָס איז מיט מיר אליין געשען,
 אליין די אומגליקן געטראַגן.

עס האָט גערעדט נאָר מיין געפיל.
כ'האָב ניט געהאַט קיין צייט צו דענקען,
דער מוח האָט געשוויגן שטיל,
דאָס האַרץ פלעגט צימערן און בענקען.

כ'האָב יעדן טאָג אַ שטיק פון זיך
געמוזט באַוויינען און דערשטיקן,
אַזוי בין איך געוואָרן איך,
דער דיכטער פון די שוויץ-פאַבריקן.

אַלס נאַציאָנאַליסט

שיין און פרוכטבאַר איז די ערד געוועזן
וואו איך בין געבאַרן. שיין און רייך!
פון די פעלדער פלעג איך סודות לעזן,
טרוימען — זיך געלערנט פון דעם טייך.

פויגל האָבן היימיש מיר געזונגען,
ביי מיין פענצטער נעסטן זיך געמאַכט.
דורשטיק האָב איך יעדן טאָג געשלאנגען,
פרי האָט מיר די שענסטע צייט דערוואַכט.

אויף די בערגער פלעגט די זון ערגלאַנצן,
הינטער דעמבעס רויט ווי בלוט פאַרגיין,
דער בוהאַי פלעגט אויף די לאַנקעס טאַנצן,
און די טויב שפאַצירן מיט אַ חן.

זשומען פלעגט די בין, דער בוים זיך וויגן,
און די שעפס האָט שטיל די גראַז געצוויקט,
און דעם פאַסטמוכס זיסער דודקע-ניגון
האַט דאָס יונגע קינדער-האַרץ דערקוויקט.

שיין געליבט האָב איך דעם מילנערס מיידל,
שטאַרק געליבט די טאַכטער פון דעם שמיד,
איינע בלאַנד און טרוימעריש, און איידל,
און די אַנד'רע בריוו און הייס, צעגליט.

אַפט פלעג איך מיך מיט דער בלאַנדער שיפן,
אַפט מיט דער ברונעטקע זיך געשיפט.

אויף דעם זילבער-קלאָרן טייך דעם טיפן
האַבן פּיז און וועלן אומגעשטיפט.

אַבער אַלעס, אַלעס האָט דער גלות
צוגענומען, יעדן גליק אַנטזאָגט.
מיט אַ פולע האַרץ און לערע פאַלעם
האַט דער פּיינט מיך פון מייַן היים פאַריאַגט.

וואָס האָט דאָן געניצט מייַן שטאַרקער צאַרן?
ווער קען גיין זיך קריגן מיט דעם ווינד?
איך האָב פּלוצלונג היים און פרייד פאַרלאָרן,
און געוויינט ווי אַ פאַריתומט קינד.

אָך! וואָס בלייבט אין טיפן גלות איבער
פאַר אַ לעבן פון אַלדינג באַרויבט?
בלאָנדזשען דורך דעם שיקזאַלס טיפע גריבער,
פון דעם שונאָם שפּאַט-געשריי פאַרטויבט!

אַנגעפילט האָט זיך מייַן גייסט מיט זאַרגן,
מייַן נשמה איז געוואָרן מיד.
הייסע גלות-טרערן האָבן מיך געוואָרן
און איך האָב געיאָמערט אויף דעם ייד.

אַן רחמנות האָט דאָס מיך געטריבן
אומעטום אין פּיינטשאַפט און אין שפּאַט,
אַן אַ נאַענטן פּריינט, וואָס זאָל מיך ליבן,
אַן אַ גואל, אַן אַ גומן גאַט. . .

אין דעם ווייטסטן אָרט האָב איך געטראָפן
מיינע ברידער, מיינע שוועסטער קראַנק,
מיד און עלנט, הונגעריק און פאַרשלאָפן
מיט אַ שוואַרצן יאוש אין געדאַנק.

בלייכע באַקן, אויסגעוויינטע אויגן
און די וואונדע הערצער, — רים אויף רים.
ווי די שאַטנס האָבן זיי געצויגן,
מיט אַ ציטער קוים געשמעלט די פים.

אויף די באַנען האָב איך זיי באַגעגנט
וואַגלען; אויפן בוזים פון דעם ים. . .

האַב זיך אין דער לופט מיט זיי געזעגנט
און אין מיר האָט אויפגעברענט די פלאם.

„פאַרט געזונטערהייט!“ — האָב איך געשריען —
„ג'זונט, פרנסה, פריינטלעכקייט און רו!“
„גאַט אין הימל וויים וואהין מיר ציען!
האַבן זיי געקרעכצט, יא, גאַט וויים וואו!...“

שפעטער האָט מען זיי צוריק געטריבן
מיט אכזריות פון דעם פרייסמן לאַנד.
איך האָב זייער אומגליק אויפגעשריבן
און געוויינט פאַר ווייטאַג און פאַר שאַנד.

וויי! איך בין אליין אַ ייד, איך וואָגל!
כ'האַב אין יעדער שפראַך מיין פסק געהערט.
אַך! אויף מיר אליין פאַלט ביז דער שטיינער-האַגל
און מיין טיפסער „איך“ ווערט אויפגעצערט!

אין מיין שענסמן טרוים דערפיל איך פאַלן
אויף מיין קאַפּ דעם שונאם קללה שווער;
זיין צערייצטע שטימע הער איך שאַלן
און צו קעמפן האָב איך קיין געווער.

דאָך אין מיטן פון מיין גרעסטן טרויער
רייסט מיין שמאַרקע האַפענונג זיך לויז:
ס'איז נאָך פאַראַן אַ וואַנט פון יענעם מויער...
און די סטעפּ וועט בליען ווי אַ רויז...

איך פאַרגעס מיין דאָרף און די געליבטע,
איך פאַרגעס דעם גלות און דעם צער.
און מיין אומער-האַרץ די טיף-באַטריבטע
זינגט דעם סוף פון עלנט און געפאַר.

אַלץ פאַרגעס איך! מענטש און וועלט, און אַלעס,
נאַר איין פונקט איז דאָ פאַר מיר, וואָס גליט.
אין מיין זעלעם רוחניותדיקע פאַליעס
שווימט אַרויף דער אויסגעלייזטער ייד.

ס'האַט דער שמערץ צעדריקט מיך און צעריבן,
דאָך געפירט פון אַ געהיימער האַנט,

בין איך ביי מיין וויינען ניט פאַרבליבן.
כ'האַב פון טרערן-ים געשריען „לאַנד“! ...

פון תהום האָב איך אַרויפגעליאַרעמט
און געמאַכט מיין ריינסמן וואונטש באַקאַנט.
הערצער פון אַ טוימעס פאַלק דערוואַרעמט
און גערופן מוטיק „גייסט“ און „לאַנד“! ...

כ'האַב געזען דעם „סנה“, דעם מדבר-דאַרן
און געטרייסט, דער פייער וועט פאַרביי ...
אַט אַזוי בין איך דאָס איך געוואָרן,
דער דיכטער פון דעם יידישן מאַי ...

אַלס סאַטיריקער

ניט אַלץ איז מענטש אין מענטשן,
אַ טייל האָט ער אין זיך אויך גאַט,
אַ טייל אויך טייוול, דען דער שפּאַט,
דער פּלונד איז, ווי דאָס בענטשן,
אַ הייליקייט אין יענעם אַרט,
אַוואו עס נוצט קיין איידעלעס וואַרט.

עס קאָן אָפּט די סאַטירע
מיט אירע שמעכיקע געווער —
באַפּרידיקן די וועלט פיל מער
ווי די געבענטשמע לירע,
וואָס אַמעמט זיסקייט, ליבע, פּראַכט
ווי אַ באַזונג'נע זילבער-נאַכט.

ניט נאָר „וזאת הברכה“
פאַרמאַגט אין זיך די „הייל'גע שריפט“.
זי האָט אויך תּוּכּחָה און גיפּט.
די מענטשלעכע משפּחה
מוז האַבן אויך אויף זיך אַ רוט,
צו בלייבן ערלעך, ריין און גוט.

די ערד, וואָס גיט אונדז צוקער,
זי גיט אונדז אויך אַרויס דעם כריין.

ניטאָ קיין זיסקייטן אליין...
 עס מוז דער אַרמער שלוקער,
 דער מענטש, אויך ביטערקייט אַ סך
 פאַרשלינגען אַלס אַ לעבנס-זאַך.

כ'האַב דאַרום פיינט דעם זיסן,
 וואָס האָט קיין טראַפּן גאַל אין זיך
 און לאַזט פון זיין צעקראַכ'נעם „איך“
 נאָר מילך און האָניק פליסן...
 און מיט אַ לעקער ווייך און גלאַט
 איז יעדן איינעמס „פאַני בראַט“...

איר האָניק-מענטשן מיאוסע!
 מיך האָט נאַטור געמאַכט נאַרמאַל.
 אַט וויפּל האָניק זויפּיל גאַל,
 איך בין ניט פון די זיסע...
 ניט איינער, וואָס גיט מיך אַ ביס,
 מוז פּילן אויך מיין ביטערניס...

דאַם צוקער-קראַנקע דיכטן!
 דער קראַנקער צוקער-ליטעראַט!
 ביי אים איז אַלעס זיס און גלאַט,
 האָט גאָר ניט צו פאַרניכטן...
 אַ, פאַלשער נביא! זיסער סם!
 אויף אַלץ און אַלע זאַגט ער „באַם“.

איך בין קיין שטילער לעמל,
 וואָס יעדער איינער גיט אַ גלעט.
 מיין רוקן איז קיין הסב-בעט
 ווי ביי אַ מדבר-קעמל,
 אַוואו עס זיצט דער בעדואין
 מיט רויב און מאַרד אין ווילדן זין.

אויף מיר קאָן קיינער רייטן,
 מיין רוקן איז אַ שאַרפע שווערד.
 דער גרעסטער רייטער האָט קיין ווערט,
 איך האַלט אים שטרענג פון ווייטן
 און גיב אים צו פאַרשטיין דערביי:
 איך בין געבאָרן צו זיין פריי.

איך לאַז אויך אויף מיין אומה
 ניש זיצן דעם, וואָס זאָגט „טראַג“ . . . „טראַג“.
 איך קעמף מיט יעדן דעמאָנאָג
 און גיב אים ניש קיין תקומה.
 און מעג ער זיין דער גרעסטער פּער,
 ער מוז פּאַרזוכן מיין געווער.

כילאָז אויך אויף די, וואָס שאַפן,
 אַן אונטערשייד אויב ייד, אויב קריסט —
 ניש הערשן יעדן לומפּ אומזיסט.
 איך נוצ די ביט'רע וואַפן:
 איך שריי, איך לאַך, איך שפּאַט, איך שילט.
 נוצ יעדן מיטל, וועלכער גילט.

איך בין אין קאַמף געקומען:
 דער פּאַליאַק האָט זיך דאַן געשמעלט
 אַנטקעגן רוס, פּאַרלאַנגט די וועלט,
 וואָס גולה האָט גענומען.
 אַ ווינטער-נאַכט, דער ביקס ער קנאַלט.
 דאָס פענצטער-גלאַז אויפן קינדבעט פּאַלט.

דאָך בלייבן מיינע גלידער
 ניש אַנגערירט פון בייזן פּאַל,
 נאָר יענער מוראדיקער קנאַל
 קלינגט פּאַרט אין מיינע לידער
 און הילכט און רוישט, און ברומט און קראַכט,
 און וואַרפט אַ פּחד אויף דער נאַכט.

צוויי גערמנער

אַפט שטיי איך אין גאַס מיט אַ פּרייד,
 דעם פנים צום פּאַלקס-שול געריכט:
 אַ גאַרמן באַוועגט זיך און גייט,
 אַ גאַרמן פול פּאַרבן און ליכט.

אַ גאַרמן מיט בלומען, ער גלאַנצט
 און וויגט זיך, און הייבט זיך, און שפּרינגט.
 אַט זע איך אַ בלוס ווי זי טאַנצט,
 אַט הער איך אַ קווייט, ווי ער זינגט.

אַט לויפט אַ פּיאָלעמע און רופט,
און אַט לויפט אַ ראָזע און לאַכט.
עס קלינגט און עס זינגט אין דער לופט.
אַ הערלעכער פּרילינג דערוואַכט!

די ליליע אין ווייסע קאַרטון,
די מירטן געקליידט אין גרין ...
געקושט פון דער מיטאַג-צייט-זון --
זיי גייען מיט הייטערן זין.

דאַס גייען די קינדער פון שול,
זיי גייען צו מיטאַג אַצינד,
די הערצלעך מיט פּריילעכקייט פול,
מיט גליק פון דער מיטאַג-צייט שמונד.

איך בלייב פאַר באַגייסטערונג שמוס,
איך שטיי און דערלאַנג זיך קיין ריר.
מיך רינגלען די בלומען אַרום,
דער גאַרטן ער וואַקסט אַרום מיר.

און מ'דוכט מיר, איך ווער ווידער יונג
און וואַקס מיט די בלומען און בלי ...
עס ווילט זיך מיר געבן אַ שפרונג,
עס ווילט זיך מיר געבן אַ פלי.

עס באַדט זיך אין צויבער מיין בליק,
דאַס האַרץ ווערט מיר לוסטיק און גרויס,
דאָך פּלוצלונג פּייפט ווילד די פּאַבריק,
אַ גאַרטן אַ צווייטער וואַקסט אויס.

אַ האַרבסט-גאַרטן אומ'טיק און קאַלט,
די בלומען פּאַרוואַלעט און געל,
די צווייגלעך צעבראַכן און אַלט,
פּאַרשטויבט און פּאַרניכטעט, אַ תּל !

אַט שלעפט זיך אַ קראַנקע פּיאָלעט';
אַט בלאַנדזשעט אַ טויט-בלייכע רוז,
אַט וואַנדלט אַ שטומער געבעט:
אַן אַרעמע ליליע נאָך הויז ...

איך קוק אויף די גערטנער די צוויי
און ווייס וואָס די ענדע וועט זיין,
און פיל אַזאָ בימערן ווי
און פיל אַזאָ בימערע פיין.

די ליידיקע שפּול

כ'האַב יאָרן לאַנג געשאַפּט מיט וויי,
אין דומפּע ווערקשטאַטס, וואָס פאַרדולן,
און אַפּגעשפּאַרט פּון מיין געניי
אַ באַרג אַוועקגעוואָרפֿ'נע שפּולן.

דער פּאָדים איז פּון זיי פאַרניצט,
מען קערט זיי אויס, זיי זאָלן ניט שטערן.
בין ווי די שפּולן נאַקעט איצט
און איבריג נאָר אַרויסצוקערן.

מיין נוצלעכקייט איז שוין צעשטערט,
איך וואַלגער זיך אויף ליימנס חסדים,
מיין לעבנס-פּאָדים איז פאַרצערט,
ער ליגט און פּוילט אין פּרעמדע בגדים.

איך בין מיט האַפּענונגען פּול
געווען אַמאָל אַרומגעשפּונען,
דאָך איצט בין איך אַ הוילע שפּול,
פּון שיקזאַלס ווערקשטאַט קוים אַנמרונען ...

אַט קייקל איך מיך אום אומזיסט,
ווי פאַר דעם סמיעמניק נאָר געבאַרן,
באַלד קערט מען מיך אַרויס אין מיסט,
אַוועק! פאַרגעסן און פאַרלאָרן.

העלדן פון דער שער

צו די סטרייקנדע שניידער אין שיקאָגע.

העלדן פון די שער און אייזן,
איר, וואָס האָט באַקליידט די וועלט,
איר באַקומט נאָר הונגער-פרייזן,
איר ווערט נאָר מיט נויט פאַרגעלט.

איר, וואָס בלענדט די מידע אויגן,
צאָפּלער פון דעם שניידער-פאַך,
אָ, ווי ווערט איר אויסגעזויגן!
אָ, ווי ליידעט איר אַ סך!

אייער קרעכצן, אייער ברומען
זיינען איצטער אונדז'רע געסט,
פון דער שוויץ-פאַבריק געקומען,
פון דער הויפט-שטאָט אין דער וועסט.

עלנט שלעפט איר איירע יאָרן
דורך דער ווינדיק גרויסער שטאָט.
ווי דער ווינט ווערט איר פאַרלאָרן
און אייך העלפט קיין מענטש, קיין גאָט!

מישיגען די טייך צו הערן
ווי זי רוישט נעמט אַן אַ שרעק.
זיינען דאָס ניט איירע טרערן.
וועלכע רינען דאָרט אַוועק?

זיפצט דאָס דאָרט ניט אייער דלות,
ווען דער שטורעם בייטשט דעם טייך?
לויפט דאָס דאָרט ניט מיט די פאַליעס
אייער כעס, וואָס קאַכט אין אייך?

אָ, איר האָט אַ סך געליטן,
שניידער-שקלאַפן פון דער וועסט!
איר האָט קריעות זיך געשניטן,
אייער ברוסט אַרויסגעפרעסט.

איר האָט ווי פאַרשאַלמ'נע זינדער
זיך געמאַטערט מיד און מאַט,
און איר האָט פאַר ווייב און קינדער
ניט געהאַט קיין ברויט צו זאַט.

איר פלעגט טרייבן די מאַשינען
פרי און שפעט, צו יעדער צייט.
אייער זוי'רער שוויים פלעגט רינען
אַ, איר אַר'מע, אַר'מע לייט!

איצמער סטרייקט איר, — ווי די שונאים!
קרוינט מיט אַהדות אייער שטרייט!
לייכטן זאַל דער בלייכער פנים
מיט דער זון פון אייניקייט!

די רויטע בהלה

(אויף פאַרברענטע פאַבריק-מיידלעך אין ניו-יאָרק)

ניט קיין שלאַכט, ניט קיין פאַרטייפּלמער פאַגראַם
האַט אָנגעפּילט די גרעסטע שטאַט מיט קלאַגן;
די ערד האָט ניט געציטערט אין איר תהום,
עס האָט קיין בליץ, קיין דונער ניט געשלאָגן;
ס'האַבן קיין שוואַרצע וועטער-וואַלקנס ניט געקראַכט,
און קיין קאַנאַנען ניט די לופט צעאַקערט —
אַ, ניין! דאָס האָט אַ מוראדיקע העל דערוואַכט,
אַ שקלאַפּן-נעסט מיט שקלאַפּן ווילד געפלאַקערט;
דאָס האָט דער גאַלד-גאַט מיט אַ בראַנד-געלעכטער
געפרעסן אונדז'רע זין און טעכטער,
געלעקט די לעבנס מיט זיינע רויטע צונגען —
זיי זיינען אין דעם טויט געשפרונגען,
אין זיין שוים געדונגען,
ער האָט זיי געכאַפּט, געלאַכט, געזונגען...
ער האָט זיי פאַרשלונגען.

**

זיי זיינען געזעסן אין זייער יאָך פאַרטייפּט,
זייער שוויים האָט געטריפּט —

אין דעם פארטויבנדן געזשום
 פון מאשינען ארום, —
 ווען צען שמאָק אין דער הויך,
 האָט זיי פארוויקלט דער רויך,
 פארשפונען דער פלאַם,
 און אַ גלוטיקער ים
 געפרעסן, גענאַשט,
 פארקוילט, פאראשט!

**

שוועסטער מיינע! יונגע שוועסטער!
 מיינע יונגע ברידער! ...!
 טרויערט מיינע לידער!
 יאַמערט און טרויערט! ...
 זעט ווי עס לוייערט
 פון טונקעלע נעסטער
 דעם אַרבעטערס טויט;
 ווי ער האַלט זיין ברויט ...
 ווי ער גלאַצט ביי זיין מיר,
 ביי זיין אַרעם געצעלט —
 ווי, וויי איז מיר!
 ווי, וויי דיר, וועלט!

**

אַ שבת איז דאָס געווען,
 אַן אַרבעטערס אַ שבת
 זיין „קידוש“! ... זיין „הבדלה“! ...
 די רויטע בהלה
 איז פלוצלונג געשען,
 געשיקט פון דעם רייכן,
 דעם פריניץ פון געלט.
 אַ, אַ, וויי אַן אַ גלייכן!
 פליסט טרערן-טייכן,
 אַ פלוך דער אַרדענונג!
 אַ פלוך דער אומאַרדענונג!
 אַ פלוך דער וועלט!

**

אויף וועמען זאל מען פריער קלאַגן?
 אויף די פאַרברענטע?
 אויף די ניט-דערקענטע?
 אויף די, וואָס קדיש זאָגן?
 אויף די פאַרקריפלטע,
 פון „זיין“ געמראַגן?
 מיין טרערן-טייך
 אויף אייך אַלעמען גלייך!

**

פאַרהיל זיך אין שוואַרצן, דו גאַלדן לאַנד!
 צו טיף דיין פאַרברעכן, צו שרעקלעך דיין שאַנד,
 צו טויב דיין געוויסן, צו בלינד דיין געזעץ,
 צו מייוולש דיין „האָווען“, צו בלוטיק דיין נעץ,
 דיין נעץ, וועלכער פאַנגט דינע אַרעמע לייט —
 ס'וועט קומען די צייט! ... ס'וועט קומען דיין צייט! ...

**

צינדט יאַרצייט-ליכט אָן אין די יידישע גאַסן!
 דער בראַך איז דער בראַך פון די יידישע מאַסן.
 פון אונדזערע מאַסן פאַרחושכט און אַרעם.
 ס'איז אונדזער לווייה, יאָ, — אונדזערע קברים.
 ס'האַט אונדזערע קינדער, וויי, אונדזערע בלומען,
 דער פייער פון אונדזערע אַרעמס גענומען.
 וויי! אונדזערע ליבע פאַרשרפהטע קוילן,
 וויי! אונדזערע פריידן אַ העלע מיט גרוילן,
 וויי! אונדזערע גליקן אַ באַרג מיט אַרונות,
 וויי! אונדזערע זיסע — גיהנום זכרונות! ...

**

אויף דיין געוויסן, רייכער, אונדזער טרויער,
 אויף דיין געוויסן אונדזער קלאַג.
 עס זאל דורך נאַכט און טאָג

דיך שרעקן דער פארברענמער מויער,
 און אונדזערע טעכטער אין די פלאמען
 זאלן דיין לעבן פארסמען!
 דיך זאלן ביי דייןע פריידן,
 ביי דייןע גליקן,
 ווערן, שטיקן
 אונדזערע ליידן!
 ביי די שמחות פון דייןע קינדער
 זאלסטו פילן די קללה
 פון דער רויטער כהלה,
 און טאפן ווי א בלינדער
 די ווענט מיט שרעקן,
 ביז די צייט
 וועט ברענגען די צייט
 וואס וועט דיך פארמעקן!

י י ד י ש

איר פרעגט אויב יידיש איז א שפראך,
 גראמאטיש און נגידיש, —
 איך קאן איך זאגן נאר איין זאך:
 דעם יידנס שפראך איז יידיש.

צו זוכן, ליגט ניט אין מיין פאך,
 פון וואנען ווערטער שטאמען,
 איך ווייס נאר, אז איך ליב מיין שפראך,
 דעם לשון פון מיין מאמען.

אט ווי זי האט גערעדט צו מיר
 אזוי רייד איך אצינדער,
 פאר מיר איז יידיש גרויס אן שיעור
 און וואונדער איבער וואונדער.

אין יידיש טרוימט מיין אר'מער ייד.
 וואס טויג מיר יעדער פשטל? —
 אין יידיש קלינגט „שולמית" ליד,
 אין יידיש רעדט מיין „שמעטל".

מיין „מירעלע אפרת“ רעדט „זשאַרגאָן“,
 מיין „באַנמשע“, „שווייגט“ אין יידיש...
 און ביידע שטייען אויבן-אָן
 און זיינען שייך, אַ חידוש!

ווי פֿיין דאָס יידיש קינד זיך שפּילט
 מיט זיינע ווייסע „ציינדעיאַך“!
 ווי שייך מיין „קרומער פּישקע“ שילט:
 „אַ ביאַך אין דיינע ביינדעיאַך“!

ווי ליב מיין מאַמעס ניגון קלינגט
 פון יענער ווייסער ציגעלע,
 וואָס רעדט אין יידיש און וואָס בריינגט
 אַ הימל אין דער וויגעלע...

אין יידיש קרעכצט מיר די פּאַבריק,
 אין יידיש רוישט מיין קינה,
 ווען פּאַלשע פּרייהייט טרייבט צוריק
 מיין ייד פון איר מדינה...

אין יידיש ווער איך אָפט אין כּעס
 אויף אונדז'רע קהלשע ווערים
 און האַלב אין ערנסט, האַלב אין שפּאַס
 נעם איך זיי די געדערים...

עס מעגן געבן אונדז'רע „פּני“
 פאַר אונדזער שפּראַך אַ גראַשן,
 מיר לאַכן זיך אַלע אויס פון זיי
 און ריידן מאַמע-לשון!

אויף די קעטסקי'ל בערג

אַ, איר אור-אַלמע, אומבאַזיגבאַרע עדות
 פון אומשטערבלעכקייט! גייסט-דערהויבערער,
 געקרוינט מיט אומענדלעכקייט און כּוח,
 אויף וועמעס רוקן די צום הימל-שוועבנדע,
 שטערן-ווינקנדע און לופט-דורכפליענדע אַדלער
 רוען פון זייערע וואַלקן-רייזעס; איר ווערדעפולע,
 גאַט-האַלטנדע, הייליקייט-אַטעמענדע טריבונעס,
 פון וועמעס שוידערנד-ערנסטע ריזן-הויכקייט

עס ווייט דער יצירה-פרישער באַלזאָם-דופּט
פּון לעבן; איר נשמה-גרויסע, צום נסתר
שטייגנדע מלאכים-לייטערס: — בערג!
אַ חלום-אומבאַדייטנדער קערנדל שטויב
פּון אייער אייגענע דערהאַבענע צייט און
פּורכט-בילדנדע אַלמעכטיקייט — אַ שטויב,
אַ פּאַרניכטנד-שיינענדער קערנדל נאָר, גלאַץ
איך אויף אייער געדאַנקען-דערוועקנדע,
דורות-טראַגנדער, מודות-באַהאַלטנדער
און שטח-פּאַרלאַכנדער אומבאַגרייפּלעכקייט.
אין אייערע מיטאַנען-ברוסמן וואַרצלען
די יאַרהונדערטן, און אייער אינגאַרירנד
גליווערנדע פעלדזן-קאַלטקייט צום מענטשנס
רגע-קורצן, מינוטן-דויערנדן פּליגל-טומל,
מאַכט ציטערן די אומזיכערע שפינוועב-שוועלן
פּון אונדזערע חקירות, און דאָך, איר בערג!
איר זייט נאָך אַלעס דעם נאָר אויפגעבלאָזענע
הויפּנס ערד, און איבערלעבנדיק די וועלטן
מוזט איר דאָך פּאַרבלייבן צוגעשמידט,
אומריעוודיק, פּון בחירה — לער, פּון ברירה —
פּוסט, אַ באַכמאַטנע מאַסע אומבאַהאַלפּנקייט
אויף אייערע פּון-שיקזאַל-שטרענג-באַגרענצטע
תּחומען, און ניט פּאַרווערן קאַנט איר מיר
מיין האַנט, די אייביק-מעטיקע, אַריינגעגראַבן
אין איי'רע אוצרות-פּולע, קברים-פינצמ'רע
הערצער, און טרעטן מוזט איר שטיל, געדולדיק
לאַזן מיינע מילכן-פּים אויף אייערע
מיט אייביקייט-באַדעקטע, דורות גראַע,
אימער יונגע קעפּ.

**

עס האָבן מיינע עלטערן אויף אייך אַמאַל
געטראַטן, עס וועלן מיינע קינדער אויך
און מיינע קינדס-קינדער אייער הויך באַשטייגן;
ביז אין די יינגסטע אייביקייט. און פּונקט
ווי איר, אַ, בערג, זייט אומשמערבלעך,
איז אומשמערבלעך און שמענדיק דויערנד
דאָס אייביק מענטשלעכע; דער געניוס;
דער שמרעבנדער, ניט-באַזיגטער מענטש!

אַ ט אַ ג

1

פּ ר י מ אַ ר ג ון

מיט הימלס פייערדיקע פערד —
 אין מאַרגנס ריימוואַגן געשפּאַנט
 פאַרט אָן דער טאַג און וואַרפט אויף דר'ערד
 אַראָפּ זיין שמראַלנדעם געוואַנט.

אַ שמראַם מיט ליכט פאַרפלייצט דאָס פעלד,
 און זוימט דעם אויפגעוואַכטן טייך.
 די ביימער שטייען שמיל און גלייך
 און גלאַצן אָן די יונגע וועלט.

דער פויגל פעדערט זיך אין נעסט,
 קוקט אָן דעם מזרחס גאַלד'נעם טרעסט —
 אַ תפילה שוועכט פון גרינעם וואַלד
 אויף זעפיר-פליגלען ווייך און ריין:
 „אַ דאַנק דיר, גאַט, נאַר דו אַליין
 מאַכסט ליב דאָס לעבן, מאַכסט אים שייַן.“
 און אַלין אַרום דערווידערט כאַלד:
 „אַמן ... אַמן ... אַמן“ ...

2

דער מיטן טאַג

דער טאַג איז רייף, די זון דערגרייכט
 דעם העכסטן פונקט, עס איז דערהויכט
 איר פולסטער גלאַנץ. איר שטאַרקע שייַן
 ברעכט דורך די הימלען ברייט און ווייט,
 און גליט די ערד, ס'איז מיטאַג-צייט,
 דאָס ליכט איז קרעפטיקער ווי וויין.

עס האַלט די וועלט אין מיטן „הב“,
 עס קען קיין כוח און קיין „לאו“
 עס רוישט דאָס לעבן ווי אַ מיל,
 עס בלייבט צומאַל קיין מילב ניט שמיל,
 ס'איז נאָך ניט אויסגעברענט אויף אַש

די ענערגיע, וואָס גליט און שאַפט,
 עס גוועלטיקט נאָך אַ האַלבע קראַפט,
 וואָס וויל נאָך פול מאַכן דעם בלאַנק
 ניט אַפהאַלטן איר ווילדן ראַש.
 פון האַלבן טאַג. ס'איז זייגער צוועלף
 „גאַט העלף דיר, פלייס'קע וועלט! גאַט העלף!“
 און טומלענד קלינגט עס: „שיינעם דאַנק“...

3

אַ ו ו נ ט

אויף די פאַליסאָדן רומ די זון
 וואַרפנדיק איר לעצטן, זיסן בליק
 דעם פאַרלאָז'נעם האַדסאַן, וועלכער ליגט
 אין זיין קאַלטן זילבער-בעט פאַרטראַכט
 מורמלענדיק אַ אומ'טיקס „גוט נאַכט“.

גוטע נאַכט דיר, ליכט פרינצעסין, שטום
 ווי אַ יוגנט-חלום אין די בערג
 זינקסטו, נעמענדיק מיט זיך די פרייד:
 לייכטנדיק פאַרגייסטו אין דיין פראַכט,
 לאַזנדיק די וועלט אַליין — גוט נאַכט!

באַלד בלייבט איבער נאָר אַ רוימער פלעק
 אויפן האַריזאָנט ווי בלוט, אַ שמערץ
 וועפט זיך אויס אין מערב און אַ וויי
 וויגט די פעלדער שלעפּעריק און זאַכט,
 און עס שעפּטשעט אומעטום: „גוט נאַכט“...

דאָס אַלמע ליד

א, מוזע, הימלס שיינע טאָכטער,
 דו געטין פון געזאנג און פרייד!
 געדענקסטו נאָך ווען אַ פאַרזאָכטער,
 געשמידט אין ווערקשטאַטס טיפן לייד —
 איך פלעג מיט וויי צו דיר זיך ציען,
 צו דיר, דיין שטראַלנדעם געזיכט! —
 ווי הייס מיין יונגעס האַרץ פלעגט גליען
 ווען איך האָב מיך אויף דיר געריכט?

געדענקסטו ווען איך פלעג פאַרשמיסן
 מיין גרויסע פליכט צו ווייב און קינד,
 אַ יעדן ערדן-כאַנד צערייסן
 און לאָזן פליען מיטן ווינט...
 און נאָר אין דיין געבענטשמער מינע
 געזוכט אַ טרייסט, ביי דיר אין בליק
 געזען די אייביק-יונגע, גרינע,
 באַבלומטע לוסטגערטנער פון גליק?
 אויף אים האָסטו מיר דאָן געוווּן,
 אויף אים, וואָס שטייט פאַרצאָגט און שאַפט,

אויף אים, דעם גרעסטן פון די ריזן,
 אויף זיין אַלמעכטיקייט, זיין קראַפט,
 אויף זיין פאַרשוויצטן, דאַרן פנים,
 זיין אַר'מע היים, פאַרוויגט און וויסט —
 אויף אים, וואָס שקלאַפט פאַר זיינע שונאים
 און אַפּפערט זיך פאַר זיי אומזיסט,

און אויף די פעלדער, אויף די וויידן,
 אויף דער נאַטור האָסטו געצייגט,
 אויף אונדזער מוטער ערדס גן-עדן,
 אַוואו דאָס לעבן איז פאַרצוווייגט
 אין טוויזנט פאַרפומירטע גליקן,
 פאַר יעדן פון איר קינד עגאַל —
 וואָס ווינקען, שמייכלען, רופן, קוויקן
 און חנען זיך דורך יעדן שטראַל.

דו האָסט פאַרווייט אין מיר דעם קערן
 פון יענעם פלאַמען-ווילדן ליד,
 וואָס שיסט זיין פייער צו די שטערן

און פון זיין יעדער נאָמע בליט
אָן אַנדער בלום באַשפּריצט מיט פּונקען,
אָן אַנדער מענטשלעכער געפיל
מיט ליכט און ליבע דורכגעטרונקען,
וואָס רייסט זיך צו דעם העכסטן ציל,

אַצינד האָט מיך די צייט דערווייטערט
פון יענער ווערקשטאַט דומף און קליין,
מיין הימל האָט זיך אויסגעלייטערט,
דאָך דו קומסט אימער נאָך צוגיין
און ווייזט מיר אָן אויף די קרבנות
פון אומגערעכטע זאָרג און פיין,
און טראַגסט דעם כעס און די רחמנות
מיר ווידער טיף אין האַרץ אַריין.

און איצטער, פונקט ווי דעמאָלט, קלינגען
די לידער מיינע קעגן נויט,
און רופן, ציטערן און זינגען
פאַר דעם, וואָס מיט זיך ביז אין טויט.
אַ, מעגן טויזנט פּויגל גריסן
דעם פּרילינגס הייליקן פאַראַד,
זיי קען ניט הערן און געניסן
מיין אַלטער, עלנטער קאַמ'ראַד.

איך הער אַ ג'מיש פון נייע טענער,
עס שפּילט אַ יינגערע מוזיק,
דאָך מיר איז ליב און הייליק יענער
פאַרגעס'נער קרעכץ פון דער פאַבריק,
פון פעלד, פון ים און פון דער מינע,
וואו נאָר מיין חבר שענקט זיין מי,
פאַר די, וואָס צאָלן אים מיט שנאה,
זיין ווייטיק איז מיין פאַעזיע.

זיין שיקזאַל טאַנט מיר אָן די לירע,
אַ, הימלס טאַכטער! שיינעם דאַנק
פאַרן מאַכן אים מיין לעבנס-שירה!
מיין „זיין“ פאַרבלייבט דאָ מער קיין בלאַנק,
דען ווען ער וועט זיין מאַכט באַקלערן,
זיין גרויסקייט וועט אים ווערן קלאַר,
ערשט דאָן וועט זיך מיין שטים דערהערן
צוזאַמען מיט דעם גרויסן קאַר ...

פּאַעזיע און לעבן

גאָר פון אַנפּאַנג נאָך, אין וויגל
האַט זי זיך צו מיר אַנטפלעקט,
מיך מיט אירע צויבער-פליגל
ליב און האַרציק צוגעדעקט.

זי האַט ווי אַ טרייע מאַמע
אַנגעזויגן מיך מיט לוסט,
די נשמהס צאַרטע אַמע
מיט דער ווייסער מוזענברוסט.

צאַצקעלעך פלעגט זי מיר ברינגען,
הימל-צאַצקעס וואַנדערשיין!
און פלעגט שפילן און פלעגט זינגען,
זינגען מיר צום שלאָפן גיין.

איך פלעג ליגן, זי פלעגט זיצן
לעבן מיר און האַלטן וואָך.
זיסע סודות, אייד'לע וויצן
אַנפאַרטרויען מיר אַ סך.

פאַר געשמאַקייט פלעג איך דרימלען,
אַבער זי פלעגט שמיל און זאַכט
איינבויען פאַר די הימלען
און איך האָב דאָרט אַליץ באַטראַכט...

ווען איך האָב מער קראַפט באַקומען,
האַב געכאַפט שוין מער פאַרשטיין,
האַט זי מיר די האַנט גענומען
און געלערנט ווי צו גיין.

איבער מאַי און איבער בלומען
האַט זי מיך געפירט צום גז'אַנג.
פרייד איז דורך דער לופט געשוואַומען
און באַגריסט מיין ערשטן גאַנג.

איבער מיר די גאַלד'נע שטראַלן,
מיר אַרום — דער גרינער וואַלד.

וואו מיין בליק נאָר איז געפאלן
האַט געגרינט, געבליט, געשמראַלט.

און אין מיטן די קאָפעליע
האַט געטרילערט און געשפילט,
און אין מיטן פון מיין זעלע
האַב איך פרישן גליק דערפילט.

דאַרט האָט זי דאָס אויסגעצויגן
אירע הענט, עס האָט געבלאַנקט!
און האָט פון דעם בלויען בויגן
מיר אַ האַרף אַראָפּ דערלאַנגט.

„נאָ דיר הימלס העכסטע פריידן“!
האַט געזאָגט זי, „זיי דערקוויקט!
שפיל און זינג, און ווייס קיין לידן!
ליב און לעב, און זיי באַגליקט!“

און זי האָט די יונגע פינגער
גלייך פאַרקנסט מיר מיט דער האַרף
און געבענטשט מיך אַלס אַ זינגער
און געזאָגט מיר וואָס מען דאַרף...

איך האָב אומשולדיק געזונגען
ווי אַ פויגל אויפן בוים,
און מיין האַרף, זי האָט געקלונגען,
אַבער וויי! ניט יענעם טרוים!

יענעם חלום טראַגן ווינטן,
יענער נחת איז גערויבט
יענע שיינע צייט זאַל שווינדן
פלוצלונג, אַך! ווער וואַלט געגלויבט?

איצט איז מיין געזאַנג דער יאָמער,
מיין פאַנטאַזיע איז די נויט.
יענע יונגע פרייד ניטאַ מער,
יענער הייסער וואונטש איז טויט.

אויף דעם עלנט פון די מענטשן
האָב איך אויסגעוויינט מיין בליק.
ניין! איך האָב ניט וואָס צו בענטשן,
וואָס צו ליבן. נעם צוריק!

מוזע, נעם די כלי דייענע!
נעם, איך דארף ניט דיין געשאַנק!
איך האָב אלע לידער מיינע
אויסגעקלאַגט שוין, איך בין קראַנק.

כ'האָב דעם לעבנס ברעך געזונגען
אין דעם שיקזאלס שווערסטע טראַפּ.
ניין! עס איז מיר ניט געלונגען
זיך צו פרייען, איך גיב אָפּ!

„זש'אָקוז“

(אויפן טויט פון עמיל זאַלאַ)

ניטאָ עמיל זאַלאַ, עס איז געשען!
פאַריתומט ליגט דער מענטשהייטס שטאַרקע פּען —
די פרייע האַנט איז קאַלט, זי שאַפט ניט מער,
דער אמת וויינט און פרייהייט לאַזט אַ טרער,
און דורך די וועלטן טראַגט זיך לויט אַ כרוז:
די וואַרהייט רופט איך מוז: „זש'אָקוז, זש'אָקוז“!

און כל-זמן ערד וועט גיין אַרום איר אַקס,
ביז זי וועט זיך צעשמעלצן ווי אַ וואַקס,
און כל-זמן עס וועט גליען נאָך איין שטראַל
און אין דער וועלט וועט זיין איין טראַפּן גאַל,
וועט דונערן מיט צאַרן יענער כרוז
און וועט זיך ענדיקן: „זש'אָקוז, זש'אָקוז“!

(* „זש'אָקוז“ (איך באַשולדיק) איז דער נאָמען פון דעם באַשולדיקונגס-בריוו, מיט וועלכן דער גרויסער פראַנצויזישער שרייבער עמיל זאַלאַ איז אַרויסגעטראַטן קעגן די פיינט פון דעם יידישן מאַרטירער קאַפיטאַן אַלפֿרעד דרייפּוס.

צום אַלטן שמעקן

שמעקן, דו מיין אַלטער שמעקן,
וועלכער ווייס מיין יעדן גאַנג,
וועלכער קען אין צייט פון שרעקן
זיך פאַרוואַנדלען אין אַ שלאַנג...

זאָג מיר, אַלטער פּריינט, ביז וואַנען,
יא, ביז וואַנען איז דער שיעור?
זאָג, ווי לאַנג איך וועל נאָך שפּאַנען
און זיך חבּרן מיט דיר?

אויפן טייך

ליבסמע, זאָג! ווער איז אונדז גלייך
ווען מיר ביידע פאַרן
אויף דעם טייך דעם קלאַרן,
אויף דעם קלאַרן טייך?

אַ, עס איז אַ ליבע לוסט,
ווען אין ווייכן שלום
ס'טראַגט אונדז ווי אַ חלום
שמיל דעם וואַסערס ברוסט!

פון די וועלן קלינגט אַרויס
ווי אַ זאַנפטער ניגון,
ליב דיך צו פאַרוויגן
טרוימענד אויף מיין שוים.

דער לכּנחם מילד געשמאַלט
ברעכט אַדורך דאָס בלויע
פול מיט זים הנאה —
איבער אונדזער וואַלד.

און זי שווימט אַלין נעענטער צו
איבער אונדז צו שיינען.
גליקלעך ווי מיר זיינען!
גליקלעך איך און דו!

היינרייך היינע

זונענשיפן, בלומענשיפן
האַט ער דורך דער לופט געפירט.
אויף דעם שטראַלן־ים דעם טיפן
האַט ער געטלעך אומשפּאַצירט.

און פון דאַרטן פלעגט ער זינגען
דאָס וואָס האַט אים טיף געקוועלט,
זיין נשמה פלעגט צעקלינגען
דופט און בשמים דורך דער וועלט.

גאַלד'נע שמערן לייכטן אויבן,
דאָך ניט שמענדיק זינגט ער זיי;
ער מוז דייטשלאַנדס וואַסער לויבן...
זינגען פון דער לאַרעליי.

האַט זיין האַרץ, די שענסמע יאַרן,
אַלין פאַרשענקט אַ טמאַן לאַנד,
און זיין ליבע שניידט איצט צאָרן
און זיין היים־שטאַט איז זיין שאַנד.

אַדאַלף זאַנענמאַהאַל

(אויף זיינער אַ פאַרלעזונג פון מיינע לידער אין ווין)

ער האַט אַוועקגערוקט דעם פאַרהאַנג: „נון, מיט גאַט!“
און איז מיט קדושה אויפגעטראָטן.
אַ ים אַפלאָזן האָבן אים באַגעגנט
דעם איידעלן גרייז און אַרום אים גערעגנט.
ער האַט געלעזן, ניין, געבעטן!
דעם יידנס אַדל פון דער קייסערלעכער שטאַט
האַט דורשטיק יעדעס וואָרט געשלאַנגען —
ער האַט די זעלן דורכגעדרונגען.
ווי לולבס האָבן זיינע הענט געצימערט,
זיין שטימע אַבער האַט געווימערט.
איך האָב געהערט, געפילט, געשמוינט.
זיין געניוס האַט מיין גייסט געקרוינט.

עס האָט דער קינסמלער אין דעם ייד
געבוירן פון דאָס ניי מיין ליד.
כ'האָב ערשט אין דער געבענטשמער קראַפּט
פאַרשמאַנען וואָס איך האָב געשאַפּט.

ק ד י ש

(א געדענק-ליד אויף מיין זעליקן בן-יחיד)

אַ גאַלדענער לאַק, און אַ בילד און אַ בוך,
אַט דאָס איז אַלין, וואָס איז פון אים געבליבן,
פון אים, וואָס איז געווען אַ פרייד צו ליבן,
וואָס נאָך זיין טויט איז מיר די וועלט אַ פלוך.

דער לאַק דערמאַנט מיך אָן דעם שיינעם קאַפּ,
דאָס בילד — אָן דער געבענטשמער, זיסער צורה,
דער בוך — אָן גייסט פול יוגנט, היץ און גבורה,
דאָך ער איז, וויי, פון לעבנס-שויס אַראָפּ!

באַהאַלט מיר די ירושה! זי איז מיין,
דער שיקזאַל האָט מיר מערער ניט געגעבן.
איך זע דעם טויט, דערמאַן איך מיך אָן לעבן,
אָן יענעם לעבן, וועלכער לעבט נאָר אין מיין פיין.

אַ, גיב מיר צוריק . . .

אַ, גיב מיר צוריק די פאַרגאַנגענע יאָרן.
די צייט ווען נאַטור איז נאַטירלעך געווען;
ווען דו האַסט געזען וואָס דיין אויג האָט געזען,
און האַסט זיך אין טעות פון בלענד ניט פאַרלאָרן;
אַ, גיב מיר צוריק דאָס אומשולדיקע לעבן,
וואָס האָט אָן עלית נשמה געגעבן!

אַ, גיב מיר דאָס שמילע, דאָס אידעלע וועזן,
מיט שניי-ווייסע פערל-ציין און אייגענע האָר,

און גלידער ווי אויסגעטאָקט, חנעוודיק, וואָר,
 דורך וועלכע דו האָסט אַ נשמה געלעזן! —
 דער בוזעם, וואָס האָט מיט נאַטירלעכן צויבער
 געוואונען דיין האַרץ און געמאַכט דיך אַ גלויבער.

אַ, גיב מיר צוריק יענע הייליקע בליקן,
 וואָס האָבן פאַרשעמטע אַרונטערגעקוקט,
 פאַר וועלכע עס האָט זיך אַ זעלע געבוקט,
 פאַרבענקט און געטרוימט פון די איידלסטע גליקן!
 אַ, גיב מיר צוריק יענע יידישע מיידל
 מיט פשוטער שיינקייט און פשוטער קליידל!

אַ, גיב מיר צוריק יענע בערגלעך די גרינע,
 וואו איך האָב געחלומט, געבלאָנדזשעט אַמאָל!
 אַ, גיב יענעם פויגלם באַגייסטערטן קול.
 וואָס האָט נאָך געקלונגען אַן כעס און אַן שנאה! ...
 אַ, גיב מיר דעם אמת, וואָס איך האָב באַגעגנט,
 אין יוגנטס באַבלומטן, באַכישופטן געגנט!

אַ, גיב מיר די אַלמע, די שטילע געשמאַלטן,
 וואָס האָבן זיך לאַנגזאַם און זיכער באַוועגט,
 וואָס האָבן דעם נערוון-געוועב ניט גערעגט,
 דעם גייסט ניט געמאַטערט מיט פרעמדע געוואַלטן;
 די רו ניט געריסן מיט טייוולשע צוואַנגען
 נאָך גליקן וואָס זיינען ניט ווערט צו דערלאַנגען.

אַ, גיב מיר מיין יוגנט צוריק; מיינע פריידן!
 אַ, גיב דאָך מיין אייגענעם „איך“ מיר צוריק!
 די ליבע אין האַרצן, די ליכט אין מיין בליק;
 די וועלט, וועלכע האָט מיר געשמעקט מיט גן-עדן.
 אַ, גיב מיר מיין גלויבן צוריק אין די מענטשן!
 כ'בין מיד שוין פון שילטן, עס ווילט זיך מיר בענטשן ...

מיין יינגעלע

איך האָב אַ קליינעם יינגעלע,
אַ זונגעלע גאָר פיין!
ווען איך דערזע אים דאָכט זיך מיר,
די גאַנצע וועלט איז מיין.

נאָר זעלטן, זעלטן זע איך אים,
מיין שיינעם, ווען ער וואַכט,
איך טרעף אים אימער שלאָפנדיק,
איך זע אים נאָר ביינאַכט.

די אַרבעט טרייבט מיך פרי אַרויס
און לאָזט מיך שפּעט צוריק,
אַ, פּרעמד איז מיר מיין אייגן לייב!
אַ, פּרעמד מיין קינדס אַ בליק!

איך קום צעקלעמטערהייט אַהיים
אין פינצטערניש געהילט, —
מיין בלויכע פרוי דערציילט מיר באַלד,
ווי פיין דאָס קינד זיך שפּילט,

ווי זיס עס רעדט, ווי קלוג עס פּרעגט:
„אַ, מאַמע, גוטע מאַ,
ווען קומט און ברענגט אַ פעני מיר
מיין גוטער, גוטער פּאַ?“

איך הער עס צו און אייל — עס מוז, —
יאַ, יאַ, עס מוז געשען!
די פּאַטערליבע פּלאַקערט אויף:
עס מוז מיין קינד מיך זען! ...

איך שטיי ביי זיין געלעגערל
און זע, און הער, און שאַ!
אַ טרוים באַוועגט די ליפעלעך:
„אַ, וואו איז, וואו איז פּאַ?“

איך קוש די בלויע אייגעלעך,
זיי עפענען זיך — „אַ, קינד!“

זיי זעען מיך, זיי זעען מיך,
און שליסן זיך געשווינד.

„דאָ שטייט דיין פאפא, טייערער,
אַ פענעלע דיר, נא!“
אַ טרוים באוועגט די ליפעלעך:
„אַ, וואו איז, וואו איז פא?“

איך בלייב צעווייטיקט און צעקלעמט,
פארבימערט און איך קלער:
„ווען דו דערוואכסט אמאל, מיין קינד,
געפינסטו מיך ניט מער“...

דער סוועט-שאפ

עס רוישן אין שאפ אזוי ווילד די מאשינען,
אז אפּטמאל פארגעס איך אין רויש דאָס איך בין, —
איך ווער אין דעם שרעקלעכן טומל פארלאָרן,
מיין איך ווערט דאָרט בטל, איך ווער אַ מאַשין:

איך אַרבעט און אַרבעט, און אַרבעט אַן חשבון,
עס שאַפט זיך, און שאַפט זיך, און שאַפט זיך אַן צאַל:
פאַרוואָס? און פאַר וועמען? איך ווייס ניט, איך פּרעג ניט, —
ווי קומט אַ מאַשין צו דענקען אַמאַל?

נישטאַ קיין געפיל, קיין געדאַנק, קיין פאַרשטאַנד גאַר, —
די בימערע, בלומיקע אַרבעט דערשלאָגט
דאָס איידלסטע, שענסטע און בעסטע, דאָס רייכסטע,
דאָס טיפּסטע, דאָס העכסטע וואָס לעבן פאַרמאַגט.

עס שווינדן סעקונדן, מינוטן און שטונדן,
גאַר זעגל-שנעל פליען די נעכט מיט די טעג; —
איך טרייב די מאַשין גלייך איך וויל זי דעריאַבן, —
איך יאָג אַן אַ שכל, איך יאָג אַן אַ ברעג.

דער זייגער אין ווערקשאַפּ ער רוט ניט אפילו,
ער ווייזט אַליץ און קלאַפט אַליץ און וועקט נאַכאַנאַנד, —
געזאַגט האָט אַ מענטש מיר אַמאַל די באַדייטונג:
זיין ווייזן און וועקן, דאָרט ליגט אַ פאַרשטאַנד,

נאַר עטוואָס געדענקט זיך מיר, פונקט ווי פון חלום, —
דער זייגער ער וועקט אין מיר לעבן און זין,
און נאָך עפעס, — איך האָב פאַרגעסן, — ניט פּרעגט עס!
איך ווייס ניט, איך ווייס ניט, איך בין אַ מאַשין! ...

און צייטנווייז ווען איך דערהער שוין דעם זייגער,
פאַרשטיי איך גאַנץ אַנדערש זיין ווייזן, זיין שפּראַך, —
מיר דאַכט, אַז עס נוקעט מיך דאַרמין דער אומרו,
כ'זאַל אַרבעטן, אַרבעטן מערער, אַ סך!

איך הער אין זיין טאָן נאַר דעם באַס'ס ווילדן בייזער,
זיין פּינצטערן קוק אין די ווייזערס די צוויי, —
דער זייגער, מיר סקרוכעט, מיר דאַכט, אַז ער טרייבט מיך
און רופט מיך „מאַשינע!“ און שרייט צו מיר: „ניין“.

נאַר דאָן, ווען ס'איז שמילער דער ווילדער געטומל,
אָוועק איז דער מייסטער, אין מיטאַג-צייט שמונד,
דאָן פאַנגט אָן אין קאַפּ ביי מיר לאַנגזאַם צו טאַגן,
אין האַרצן צו ציען, — איך פיל דאָן מיין וואונד, —

און ביטערע טרערן, און זוּדיקע טרערן
צעווייקן מיין מאַגערן מיטאַג, מיין ברויט, —
ער ווערנט מיר, איך קען ניט מער עסן, איך קען ניט!
אַ, שרעקלעכע פּראַצע! אַ, ביטערע נויט!

ס'דערשיינט מיר דער שאַפּ אין דער מיטאַג-צייט שמונדע
אַ בלוטיקע שלאַכטפּעלד, ווען דאַרט ווערט גערוט:
אַרום און אַרום זע איך ליגן הרגום,
עס ליאַרעמט פון דר'ערד דאָס פאַרגאַסענע בלוט ...

איין וויילע, און כּאַלד ווערט געפויקט אַ טרעוואַגע,
די טויטע דערוואַכן, עס לעבט אויף די שלאַכט
עס קעמפן די טרופן פאַר פּרעמדע, פאַר פּרעמדע,
און שטרייטן און פּאַלן, און זינקען אין נאַכט.

איך קוק אויף דעם קאַמף-פּלאַץ מיט ביטערן צאַרן,
מיט שרעק, מיט נקמה, מיט העלישן פּיין, —
דער זייגער, איצט הער איך אים ריכטיק, ער וועקט עס:
„אַ סוף צו דער קנעכטשאַפט, אַ סוף זאַל דאָס זיין!“

עס מונטערט אין מיר מיין פארשטאנד די געפילן,
און ווייזט ווי עס לויפן די שמונדן אהין:
אן עלנטער בלייב איך, ווי לאנג איך וועל שווייגן,
פארלאָרן, ווי לאנג איך פארבלייב וואָס איך בין ...

דער מענטש, וועלכער שלאָפט אין מיר הייבט אָן דערוואַכן,
דער קנעכט, וועלכער וואַכט אין מיר שלאָפט דאָכט זיך איין, —
אַצינד איז די ריכטיקע שמונדע געקומען!
אַ סוף צו דעם עלנט, אַ סוף זאָל עס זיין! ...

נאָר פלוצלונג — דער „וויסל“, — דער באָס — אַ טרעוואַגע!
איך ווער אָן דעם שכל, פאַרגעס וואו איך בין, —
עס טומלט, מען קעמפט, אַ, מיין איך איז פאַרלאָרן,
איך ווייס ניט, מיך אַרמ ניט, איך בין אַ מאַשין ...

דער טרערן-מיליאָנער

אַ, ניט קיין גאַלד'נער קאַמערטאָן
שטימט אָן מיין קעל צום זינגען,
עס קען דער וואונק פון אויבן אָן
מיין שטים ניט מאַכן קלינגען,
דעם שקלאַפּס אַ קרעכץ, ווען ער איז מיד,
נאָר וועקט אין מיר די לידער,
און מיט אַ פלאַם לעכט אויף מיין ליד,
פאַר מייע אַר'מע ברידער.
דערפאַר פאַרגיי איך אָן אַ צייט.
דערפאַר וועפט אויס מיין לעבן:
וואָס קענען מיר די אַר'מע לייט
פאַר אַ באַלוינונג געבן?
זיי צאלן טרערן פאַר אַ טרער, —
דאָס אלעס וואָס זיי קאַנען: —
איך בין אַ טרערן-מיליאָנער
און וויין אויף די מיליאָנען ...

די איינשווערונג

א, זעסטו די שעפער? באַטראַכטו די פּאַבריקן?
 דאָס שאַפן די מענטשן דעם מענטש זיינע גליקן:
 זיי שניצן און בויען, און שפינען, און וועבן,
 און שניידן און שמידן און שאַפן דאָס לעבן.
 דאָך פרעג זיי די בלייבע, וואָס צאָפלען און שוויצן,
 ווי גרויס זייער לויז איז און וואָס זיי באַזיצן?
 א, פרעג ווי זעט אויס זייער היים וואו זיי קומען
 ביינאַכט, ווען די פינצטערע רעדער פאַרשטומען!
 א, פרעג וואָס זיי טוען אין צייטן פון דאַרבן: —
 אין צייטן פון סלעק, יא, די צייטן פון שטאַרבן!
 א, פרעג ווער האָט שולד אין דעם עלנט דעם שווערן
 און פעלט זיי באַזואוסמזיין, — זאַלסטו זיי דערקלערן!
 דערקלער זיי די סיבה פון שרעקלעכן איבל
 און מעג די פאַרדאַרבנקייט האַבן פאַראיבל.
 דיין פען זאַל אַ פידל צוגלייך און אַ שווערד זיין:
 זאַלסטו שפילן און שטראַפן, דיין קראַפט זאַלסטו איבן,
 און האַסט דרך די חיה, דער מענטש וועט דרך ליבן,
 דאָס רעכט וועט דרך ליבן, און גרויס וועט דיין ווערט זיין.
 נו, שווער, וועסטו זיין מיט דעם אַר'מען און שלאַפן?
 „א, הער:
 איך שווער!“
 טאָ נעם צו די ברכה פון טויזנטער שקלאַפן!

דער בלייכער אַפרייטער

איך זע דאָרט אַ בלייכן אַפרייטער
פאַרקאָכט אין דער אַרבעט, אַ שרעק!
און זייט איך געדענק אים אַליץ נייט ער
און לייגט זיינע קרעפטן אַוועק.

עס ווערן חדשים פאַרפלוין,
עס לויפן די יאָרן אַהין,
און נאָך זיצט דער בלייכער געבויגן,
און קעמפט מיט דער רויער מאַשין.

איך שטיי און באַטראַכט דאָרט זיין צורה,
זיין צורה פאַרשמירט און פאַרשוויצט,
און פיל, אז דאָ אַרבעט קיין גבורה,
דער אימפעט נאָר פראַצעוועט איצט

דאָך פאַלן די טראַפנס כסדר,
פון אויפגאַנג ביז אונטערגאַנג שפעט,
און זאַפן זיך איין אין די קליידער,
און טרינקען זיך איין אין די נעט.

איך בעט אייך, ווי לאַנג וועט נאָך יאָגן
דער בלייכער דעם בלוטיקן ראָד?
אַ, ווער קען זיין ענדע מיר זאָגן?
ווער ווייס יענעם שרעקלעכן סוד?

אַ, שווער, זייער שווער דאָס צו זאָגן,
דאָך איינס איז באַוואוסט און באַשיידט:
ווען אים וועט די אַרבעט דערשלאַגן,
זיצט תיכף אַ צווייטער און נייט.

א גלות מאַרש

מיט דעם וואַנדערשטאַב אין האַנט,
 אָן אַ היים און אָן אַ לאַנד,
 אָן אַ גואל, אָן אַ פריינט,
 אָן אַ מאָרגן, אָן אַ היינט, —
 ניט געדולדעט נאָר געיאַגט,
 וואו גענעכטיקט ניט געטאַגט,
 אימער וויי, וויי, וויי,
 אימער גיי, גיי, גיי,
 אימער שפּאַן, שפּאַן, שפּאַן,
 כל זמן כוח איז פאַראַן.

אונדזער גבורה ליגט אין שטויב,
 אונדזער תורה איז אַ רויב,
 אונדזער נאָמען — אַ געפאַר,
 אונדזער יחוס נאָר אַ צער,
 אונדזער גאונות נאָר אַ חטא
 אונדזער פיינקייט — אַ געשפעט.
 אימער שלעכט, שלעכט, שלעכט,
 אימער קנעכט, קנעכט, קנעכט,
 אימער זוך, זוך, זוך,
 זעגען אין דעם שונאם פלוך.

און אזוי-א, יאָר נאָך יאָר,
 און אזוי-א, דור נאָך דור,
 אָן אַ האַפענונג, אָן אַ צוועק,
 איינגעהילט אין גרויל און שרעק,
 וואַנדלען מיר וועלט אויס, וועלט איין
 פון יסורים נאָר צו פּיין.
 אימער טרעט, טרעט, טרעט,
 אימער בעט, בעט, בעט,
 אימער נויט, נויט, נויט,
 און קיין גליק זאָגאר צום טויט ...

דער יידישער מאַי

ווידער איז דער מאַי געקומען,
 מיט זיין צויבער, מיט זיין פראַכט, —
 אַלע גראַזן, אַלע בלומען
 האָבן ווידער אויפגעוואַכט.
 ווידער בליט עס אויף די פעלדער,
 ווידער גרינט עס אין די וועלדער,
 ווידער גלאַנצט עס איבעראַל,
 ווידער זינגט די נאַכטיגאַל.

ווידער נעמט דער פּרילינג מאַלן
 מיט זיין פינזל, ווי ער שמירט,
 ווערן בערגער, ווערן טאַלן,
 ווערט די ערד מיט גרין פאַרצירט.
 ווידער לאַכט די זון אַרונטער
 צו דער וועלט און מאַכט זי מונטער:
 מיט איר שמייכל, מיט איר קוש
 מאַכט זי גרייט איר צום גענוס.

גלייך פאַנגט אָן צו גרינען, בליען
 יעדער מענטשלעכער געפיל,
 וואונדערשיינע פאַנטאַזיען
 ציען דורכן האַרצן שטיל;
 גאַלדענע חלומות שוועבן
 און זיי וועבן
 נייע הימלען,
 און זיי וועקן
 נייעם לעבן,
 און עס קלעקן
 טויזנט גליקן,
 יעדע זעלע צו דערקוויקן.

דאָך איר זעט דאָרט איינעם טרעטן
 קוקנדיק צו דר'ערד אַראָפּ?
 אויף די גרינע מאַי טאַפעטן
 זיפצט ער שאַקלענדיק דעם קאַפּ.

איינזאַם מיט זיין שווערן קומער
 גייט ער, אָפגעלעבט און מיד, —

זיין געשמאקער מאַי, זיין זומער
האַבן לאַנג שוין, לאַנג פאַרבליט!

ווייסט איר, קענט איר יענעם קראַנקן,
וועלכער גייט וואו אַלעס בליט,
מיט אַ שרעקלעכן געדאַנקען
און אַ שטורמישן געמיט?
אונדזער אַלטער, אונדזער ייד!

קיינע זיסע פאַנטאַזיען
און קיין האַפנונג אין זיין בליק:
דורך זיין האַרצן
ציען שמאַרצן,
אַלמע וואונדן
צוגעבונדן
מיט דערינערונגען אַלמע —
מתים, מתים, טרופעס קאַלמע,
אַלמע יוגנט, אַלמעס גליק.

יעדע בלוס און יעדער דאַרן
טרייבט מיט אים אַ ווילדן שפּאַס:
דער סטאַבון קוקט אָן מיט צאַרן
און די קראַע שרייט מיט כעס.
פרעמד די בלומען, פרעמד די בלעטער,
פרעמד די וועלט, אַ פרעמדער מאַי!
פרעמדע פייגל, פרעמדע געטער,
פרעמדע מענטשן — אַלץ פאַרביי! ...

פּעדער שקלאַפּעריי

(די פען און די שער)

איך האָב געמיינט דער שאַפּ איז שלעכט
און בעסער די רעדאַקציע,
אַצינד בין איך אַ פּעדער-קנעכט, —
אַ, שרעקלעכע רעדאַקציע!

די פען, וואָס האָט ביי מיר געדינט,
מוז איך אַליין איצט דינען, —
איך וויין אויף יעדן טראַפּן טינט,
וואָס איז פאַראַן דערינען.

אַמאָל האָב איך די וועלט באַקליידט,
 באַמאַנטלט און באַטאַקערט, —
 אַצינד בין איך אַליין באַנייט
 און לאָז דעם עולם נאַקעט ...

ווער קען זיך מאַכן אַ באַגריף
 פון מיינע גרויסע ליידן? —
 איך טראָג מיין וויי אין האַרצן טיף
 און טאָר דערפון ניט ריידן.

אַ, מאַכט מיר ווידער אויף דעם שאַפּ!
 איך וועל דאָרט פיל פאַרטראָגן, —
 אַ, צאַפּ מיין בלוט, דו סוועטער, צאַפּ!
 איך וועל אַ העלפט נאָר קלאָגן.

וועל שאַפּן בימער, שאַפּן שווער,
 יאַ, שאַפּן אַן אַ טענה, —
 פאַרדינגען קאָן איך נאָר די שער,
 די פען מוז בלייבן מיינע!

אַ נ ב ו א א

אַזוי ווי איר קענט דאָס געפערלעכע מויל
 פון ווילדן וואולקאן ניט פאַרמאַכן,
 ווען פלוצלונג ער קאַכט זיך פאַנאַנדער מיט גרויל
 און וואַרפט פון זיין גליענדן ראַכען
 די יאָרנלאַנג קלייבנדע גלוט מיט אַ גוואַלט,
 אַזוי וועט איר אויך ניט פאַרמאַכן
 דעם קראַטער פון צאַרן, ביי דעם וואָס איר האַלט
 פאַרשקלאַפט איצט, ווען ער וועט דערוואַכן.

איז שמיל, דאַכט זיך, רואיק, פון אויפּרעגונג ווייט
 און גיט זיין געדולד אויך צושטייער,
 דאָך טיף אין זיין בוזעם פאַרפערטיקט די צייט
 אַ גרויסן און שרעקלעכן פייער ...
 און וויי, ווען דער דאָזיקער פייער ברעכט אויס!
 אַ, וויי אייך פאַר יענע מינוטן,
 ווען ענדלעך עס וועלן מיט שרעקן אַרויס
 די יאָרנלאַנג קלייבנדע גלוטן!

א, דאָן וועט איר זען אייער שרעקלעכן סוף,
פון וועלכן איר ווילט איצט ניט הערן ;
דאָס וועלט-געריכט וועט אייך באַשטימען די שמראָף
און איר וועט ניט קענען זיך ווערן.
איר וועט, ווי אַ הלום אין טונקעלער נאַכט,
פאַרשווינדן אין רוך און אין שאַטן,
און ענדיקן וועט זיך די הערשאַפט פון מאַכט,
געשטיצט אויף דער קראַפט פון האַרמאַטן.

דער לייב

וואָס רוקט איר אַליץ דאָס פלייש אין זיך
און שמייסט צו מיר די ביינער ?
וואָס מיינט איר, וואָס ? אַ הונט בין איך,
אַ הונט מיט קהלשע ציינער ?

אַ הונט וואָס לויפט אַרום אין גאַס
און נעכטיקט אויף די בריקלעך,
און ווען אים פאַלט אַ ביין צום שפּאַס
איז ער שוין איבערגליקלעך ?

אַ הונט וואָס כאַפט אַ בים אין קיך,
דערנידעריקט און שפּל,
און לעקט דערפאַר דעם ווירט די שיך,
דער ווירטין די פאַנטאַפּל ?

אַ, ציטערט ! דען איך בין דער לייב,
ניט שפּילט מיט מיר אין שפיצלעך,
דען קוים דערלאַנג איך מיך אַ הייב,
צעפלייש איך אייך אויף פּיצלעך !

איך קען די סטעפּ, איך קען דעם וואַלד,
איך בין אין יאָגד געבאַרן,
איך טו אַ ברום, עס ווערט אַ גוואַלד, —
און איר דערקענט מיין צאַרן.

ניט קוקט זיך איין וואָס איך פאַרשווייג,
ניט האַלט מיך פאַר אַ שוטה, —
עס קומט דער טאַג, איך ברעך די שמיג
און איר בלייבט ליגן טוימע ...

האַרבסט בלעטלעך

איינזאָס זיך איך ווי געפאַנגען
 פון אַ זעלטזאַמען געפיל:
 עפעס האָב איך איין פאַרלאַנגען,
 דאָך איך ווייס ניט, וואָס איך וויל.
 זיינען פריידן, זיינען ליידן
 ערגעץ וואו פאַר מיר באַשמעלט?
 קראַנק איז איינער פון אונדז ביידן! —
 זאַגט: בין איך עס, צי די וועלט?

שטונדן קומען און פאַררינען, —
 נייע, נייע קומען צו,
 דאָך קיין איינע ברענגט מיין זינען
 און מיין קראַנקן בוזעס רן. —
 וויינען מוז איך, קען ניט ריידן,
 קען ניט וויסן, וואָס מיר פעלט.
 קראַנק איז איינער פון אונדז ביידן! —
 זאַגט: בין איך עס, צי די וועלט?

אלול מעלאָדיעס

אַ קאַלטלעך און ווינטיק,
 דער סוף פון דעם זומער!
 עס וועלן די בלומען אין מאָל!
 די שיינקייטן שווינדן,
 אין טויטלעכן שלומער
 איז אַלעס פאַרוויגט מיטאַמאָל.

דער שמורעס, ער שלידערט
 די טרוקענע בלעמער,
 צעטראַגט דאָס פאַרשטאַרבענע צוויט,
 דער וואַלד רוישט אַ ווידוי, —
 אַ ווילינקע שפעטער
 פאַרשטומט אויך דאָס הייליקסטע ליד.

גרויע האָר

גרויע האָר, בית-עולם בלומען!
 איך קוק אייך אָן און פיל אַ קעלט, —
 צו שנעל זייט איר צו מיר געקומען,
 שלוחים פון אַ טויטער וועלט!

איר ווייזט צו שנעל מיר מיין פאַרבליען,
 מיין זון, צו גיך ווי זי פאַרגייט,
 דער בייזער ווינטער קומט צו ציען,
 ער האָט דעם קאַפּ מיר שוין פאַרשנייט.

האַב מיטלייד, ווינטער, האָב דערבאַרמען,
 נישט וואַרף צו שטאַרק אויף מיר דיין קעלט!
 איך האָב קיין זאַך וואָס זאָל דערוואַרעמען
 מיין קראַנקעם האַרץ אויף דער אַ וועלט.

מיין הייסער וואונטש איז לאַנג פאַרפלויגן,
 ער האָט זיך נישט פאַרווירקלעכט, ניין!
 אומזיסט נאָר אויסגעוויינט די אויגן,
 אומזיסט געבליבן הויט און בייך!

שוין פיל איך דעם זכרון שווינדן,
 מיר בלייבט קיין שפור פון יענער צייט,
 וואָס פלעגט מיך ווי אַ צויבער בינדן
 צום שיינעם טרוים, וואָס איז צו ווייט.

וויינט, מיינע לידער

אַ, וויינט מיינע לידער,
 איך זע זי נישט מער!
 אומזיסט איז מיין זוכן,
 אומזיסט מיין באַגער
 צו טרעפן זי ווידער,
 וויינט מיינע לידער!

אַ חלום נאָר ברענגט מיר
 איר שטימע צוריק,
 איר שיינענדן פנים,
 איר טרייסטנדן בליק.
 אַ חלום נאָר שענקט מיר
 ווידער מיין גליק.

יצחק לייבוש פרץ

(א קראַנץ פון זיינע אייגענע בלומען)

עס שווייגט דאָס פּאַלק ... עס איז אַנטשווייגן.
א שלוכצן ציטערט אין דער שטיל.
איך הער אַ „גלגול פון אַ ניגון“
ציט דורך די לופט מיט אַ געפיל.

ר' יוחננס מעשהלעך“ פאַרשטומען.
מען מורמלט: „אייזיקל שעכט“ ...
און „באַנטישע שווייגט“ ... קברנים קומען ...
„פרינצעסין קוניגונדע“ ברעכט

די הענט: דער קיניג איז פאַרגאַנגען! ...
פון „צווישן צוויי בערג“ קלינגט אַ שטים:
„באַגלייט פון הימלשע געזאַנגען
איז פרץ גלייך אַרויף צו אים“ ...

דאָס „קראַנקע יינגל“ רעדט פון פיבער,
און „מאַניש“ חזרט קדיש איין ...
און שטום, און לאַנגזאַם צווישן גריבער
אַ טויטן-וואַגן פאַרט אַריין ...

דער „משוגענער במלן“ וויינט משונה,
אַ „שטריימל“ ווייזט זיך אין דער לופט ...
„ער לעכט ... ער בלייבט אין אייער שכונה“
פאַרנעם איך ווי אַ שטימע רופט.

די „נייטאַרין“ ברענגט די מלבושים ...
די „חופּה-קלייד“ איז אויפגענייט ...
די שכינה קומט און גיט אַ קוש אים,
און טוט אים אַן די „גאַלדענע קייט“ ...

און כרובים מיט לולבים-פעכער
דערוואַרטן זייער טייערן פריינט.
אַרויף גאַנץ הויך „אויב נישט נאָך העכער“
איז ער, אַוואו דער מאַרגן שיינט ...

טשערנישעווסקי איז טויט

1.

עס שוועבט דער טויט דורך נאכט און ווינט,
מוטיק ווי אַ שמאַלצער העלד,
ער טראַגט אַ קעמפער איצט געשווינד
אויף דעם שוואַרצן טויטן פעלד.

דורך די וואַלקן טרעט ער מוטיק
און טשערנישעווסקין טראַגט ער מיט,
טשערנישעווסקין, וועלכער בלומיק
האַט פאַר דער מענטשהייט זיך געמיט,

וועלכער קעגן „קנוט“ און הענקער,
קעגן דעספאָטס שווערד און בויגן
געשטרימט ווי אַ בראַווער דענקער,
ביז זיין זעלע איז פאַרפלוין;

וועלכער האָט זיין גאַנצע יוגנט
און זיין גאַנץ שווער לעבן
פאַר דער מענטשהייטס וואויל און מוגנט
מיט צופרידנקייט געגעבן.

אין סיביר האָט ער געשמאַכטעט
אונטער קייטן שטאַרק באַטריבט,
און די מענטשהייט דאָך געאַכטעט
און זיין אידייע דאָך געליבט.

איצט שוועבט טויט, צעוואַרפן די האַר,
פרייט זיך מיט זיין בראַוון קרבן.
אַך, אייביקער טויט, אַלמער נאַר!
טשערנישעווסקי איז נישט געשטאַרבן...

טשערנישעווסקין צוצונעמען?
ניין! דאָס קאָן דיר נישט געראַטן!
דו טראַנסט אַצינד — ווייסטו וועמען?
מער ניט טשערנישעווסקים שאַטן...

קאָן דען שטאַרבן וואָס אומשטערבלעך איז?
 קאָן דען פאַרדאַרבן אַזאַ מין גייסט,
 וועלכער האָט ווי אַ טרייער ריז
 פאַר דער וואַרהייט געקעמפט מיט דרייסט?

טויט איז נאָר טשערנישעווסקים פען,
 אַבער זיינע שריפטן לעבן,
 זיינע ווערטער קאָנט איר זען,
 ווי די בליצן גליענד שוועבן.

זיין גייסט ווינקט צו דער בלומענצייט,
 זיינע שריפטן טראַגן פירות,
 זיין טויט שרייט: גערעכטיקייט
 אויף לאַנגע אייביקע דורות!

.2

אך, רוסלאַנד, — וועלט-גילאָמינע —
 מערדערלעכער קאָזעמאַט,
 ווי לאַנג וועט דיין דיסציפלינע
 דערפילן איר שמוציקן טאַט?

ווי לאַנג וועט מען שינדן, רויבן
 און טראַמפלען איבערן שוואַכן?
 ווי לאַנג וועט דאָס פאַלק אַלין גלויבן,
 אַז אַנדערש קאָן מען נישט מאַכן!

ווי לאַנג וועט דויערן דער טראַן?
 ווי לאַנג די דעספּאָטישע קיימן?
 ווען וועט מען די שמוציקע קראַן
 אונטער די פיס צעטרעטן?

אך, דעספּאָט, דעספּאָט, וועלט-הענקער!
 אַזאַ מין גאַלגען איז נאָך נישט געבויט,
 אויפהענגען אַלע דענקער
 און אַלע די, וואָס בעטן ברויט.

צו קנאַפּ אייזן אין דער ערד,
 און ווינציק פּלאַקס אויף די ביימן,

אום צו מאַכן שטריק און שווערד,
די מענטשן אויסצומיטן! ...

רוסלאַנד, די צייט איז נישט פערן,
וועסט טרינקען דיין ביטערן כוס,
אַ בעכער פול פאַרגאַלמע טרערן...
עס איז שוין איבער דער מאָס!

.1889

וועלדע און שולמית

איך קען צוויי שיינע מיידלעך,
איך האָב — ווער ווייס די סיבה? —
פאַר איינער — נאָר באַוואַונדערונג,
פאַר ד'אַנדערער — הייסע ליבע.

און די, וואָס איך באַוואַונדער,
באַזיצט פיל שענ'רע פאַרבן
ווי יענע, וואָס באַהערשט מיך
מיט ליבע ביז צום שטאַרבן.

די ערשטע מיט אַנטציקונג
באַטראַכט איך, דאָך פאַרזיסן
מיין וועלט קען נאָר די צווייטע
איר ליבשאַפט צו געניסן.

פיל הן שוועבט אויף דער ערשטער,
עס לייכטן אירע אויגן —
און דאָך האָט מיך איר צויבער
צו נאָט'ט ניט צוגעצויגן...

איך וואָלט איר קיינמאַל קושן,
קיינמאַל צו זיך ניט דריקן
עס קען איר איידלע שיינקייט
מיך גענצלעך ניט דערקוויקן.

און ניט נאָר איז זי פּרעכטיק,
וואָס פּרעכט'קער קען ניט געבן,
נאָר אויך די ריינסטע אומשולד —
אין הימל נאָר צו שוועבן...

דאָך ליב איך ניט שולמית
און ליב מיין זיסע זעלדע,
ווייל זעלדע איז לעבעדיק,
שולמית — אַ געמעלדע.

דזשאַרדזש וואַשינגטאָן

אַ נאַבלמאַן פון העכערן גייסט געבאָרן
אַריסטאָקראַט געווען אין אַנפאַנג פון זיין לעבן,
דאָך האָט דער יחוס זיך אין אים פאַרלאָרן;
ער האָט דעם פּאָלק זיין איידל האַרץ אַוועקגעגעבן,
ער האָט זיין גרעסערן „איך“ צו הילף גענומען:
דעם מענטש, די פרייהייט האָט ער לויז געמאַכט די פליגל,
ער איז אַוועק פיל נאַבלער ווי געקומען,
זיין קבר איז אַ פולע גרעסער ווי זיין וויגל —

געקעמפט, רעגירט, דאָך ניט געהערשט אויף קיינעם,
אַ חבר צו יוכבדס זון; ווי פון מצרים
באַפרייט אַ פּאָלק, געלעבט מיט אים אינאיינעם,
און אויפגעמאַכט דער וועלט אַ ניי ירושלים.
אַ, גרויסער גייסט, וואָס האָט אַ וועלט געשאַפן.
אַ, ריינע אומבאַפּלעקטע זעלע אַן אַ גלייכן!
דיר זינגט אַ ליד אַיעדער פרייער האַפן,
דער האַדסאַן רוישט דיין לויב, עס רוישן אַלע טייכן!

דיר פּלאַטערט אויס אַ לויב דער שענסטער באַנער,
עס רעדן אַלע בערג פון דיר, די טיפע פּלויטן.
אַ, דו אומשטערבלעכער אַמעריקאַנער,
פון וועלכן אַלע פעלקער דענקען, ווען זיי בלומן!
אַ, זאָל דיין גייסט ביי דיין טויער וואַכן,
ביים טויער, וואָס דו האָסט געעפנט פאַר דעם מידן,
און זאָל קיין בייזע קראַפט אים ניט פאַרמאַכן,
ניט לעסטערן דיין זעלע, וועלכע רוט אין פרידן!

אומזיסט

צעברעך די פען, דו אַר'מער דיכטער,
פאַר וועמען זינגסטן דאָ דיין ליד?
פאַר וועמען? אין לאַנד פון טומל,
וואָס קאַכט און רוישט ווי אַ יאַריד!

וואו מענשן לויפן ווי פאַרסממע,
וואו נאָר עס ליאַרעמט, הילכט און שרייט;
וואו יעדער איינער שאַכערט, מאַכערט
און האָט קוים, קוים צו שטאַרבן צייט!

ווער דאַרף דאָ דיכטער און פּאָעטן?
פאַרלוירן ווערט דאָ דיין געזאַנג,
אין דעם צעמישטן ים פון האַנדל,
צווישן די דאַלערס וויסטן קלאַנג?

דו האַסט אַ פנים ווי משוגע
ביי דער פאַרקויפטער, פאַלשער וועלט.
דאָ האָט מען פיינט געציילטע זילבן,
דאָ ליבט מען נאָר צו ציילן געלט!

וואַלט ווהיטמאן

אַ, דו, אין וועמעס שטאַרקער זינגער-ברוסט
עס האָבן זיך צוויי אָפּגרוזטן פאַראיינט:
די טיפקייט פון פאַרקלערטן הימל, און
די שמיל פאַרוויגטע טיפקייט פון דער ערד;
אין וועמעס האַרץ עס האָט געשיינט די זון,
די לבנה, און וואו עס האָבן העל געגלאַנצט
די שטערן, גאַנצע וועלטן אָן אַ צאָל,
אין וועמעס האַרץ עס האָט געגרינט דער מאַי,
און וואו דעם דונערס ברום האָט זיך צעמישט
מיט דעם געסוויטשער פון דער נאַכטיגאַל;
אין וועמעס וואונדער-שטאַרק ליד מען פילט
די אַלמאַכט און די קראַפט פון דער נאַטור,
פּראָפּעט אומשטערבלעכער, איך גיב דיר לויב,
איך זינג פאַר דיר און פאַל איצט פאַר דיין שטויב.

דעם שטעקנס יום-טוב

עס איז פונקט אַ פערטל טויזנט יאָר זייט יידן האָבן זיך באַזעצט אין אַמעריקע ; זייט יעקבס אייניקלעך זיינען צום ערשטן מאל געשטאַנען שמונה עשרה צווישן אינדיאַנער און געלייענט קריאת שמע אויף אַ רואיקן מאַטראַץ.

דאָס זיינען ניט געווען די ערשטע יידן, וואָס האָבן באַטראַטן אַט דעם באַדן... עס איז באַוווּן געוואָרן שוואַרץ אויף ווייס, אַז יידן האָבן נאָך געהאַלפן קאַלאַמ־בוסן אַנטדעקן אַמעריקע, און אַז דער איינפאַל אַפצוקויפן פון די אינדיאַנער אַ מיליאָן תחום שבתן לאַנד פאַר אַ בינטל פאַטשערקעס, איז אויך געווען אַ יידישער ...

סיי-ווי-סיי, צי מיר האָבן אַנטדעקט אַמעריקע צי ניט, זיכער איז דאָס, אַז אַמעריקע האָט אונדז געוויס אַנטדעקט. ערשט איז דער ריינער, הייליקער לופט פון דער געפונענער וועלט האָט דער ייד געהאַט די גאַלדענע געלעגנהייט צו ווייזן וואָס ער איז און וואָס ער קען און מען ווייס שוין ווער מיר זיינען ... דער יום-טוב פון דער יידישער איינוואַנדערונג.

מערקווירדיק, ווי די הויפט בעלי-שמחה פון דעם דאָזיקן יום-טוב זיינען די דייטשע יידן! דער הויפט-פאַראַד פון דעם יוביליי איז אין זייערע טעמפלען און זייערע אינסטיטוציעס. דער שכל דערפון איז אפילו זייער פשוט און ליגט פון אויבן אויף.

אַזוי ווי די דייטשע יידן האָבן געהאַט די ערע, אַז מען זאָל זיי טרייבן פון דייטשלאַנד מיט 250 יאָר פריער ווי די יידן פון רוסלאַנד, זיינען זיי טאַקע די יחסנים, איז דאָס זייער יוביליי, זייער שמחה מער ווי אונדזערע, ביי יידן ציילט זיך דער סדר היחוס לויט די שלעפּעריי, לויט ווער עס האָט פריער גענומען די טאַרבע מיטן שטעקן, און די ערשטע שלעפּער זיינען געווען די דייטשן. נאַטירלעך, זיינען זייערע טאַרבעס אונטער דער צייט אויסגעוואַקסן אין זעקלעך, אין געלט-זעקלעך, מען מעג זאָגן אין געלט-זעקלעך, איצט איז דאָס זייער אַמעריקע. און זיי פרייען זיך טאַקע.

דער יידישער יחוס איז דער יידישער שטעקן. דער ערשטער ייד, דער פאַטער פון דער יידישער געשיכטע איז דער, וואָס האָט זיך דער ערשטער געמוזט אַוועקלאָזן אין דער וועלט אַריין, דער ערשטער, וואָס האָט זיך געדאַרפט אַפגעזעגענען מיט זיין פאַטערלאַנד און מיט אַלץ, וואָס אים איז ליב און טייער און נעמען דעם שטעקן.

דער שטעקן איז ביי יידן די הייליקסטע זאַך אין דער וועלט און לויט ווי „די חכמים זאָגן“, איז ער אַזוי אַלט ווי די וועלט, ווייל ער איז, ווי דאָס מויל פון בלעמס אייזל, אַ קונסט-ווערק פון די מעשה-בראשית. אַן דעם יידישן שטעקן וואַלט די וועלט ניט פאַרענדיקט געווען ... ווען ...

דער ערשטער האָט אים, נעבעך, געמוזט נעמען אדם הראשון און אויסוואַנדערן

דער אַרטיקל איז געשריבן דורך מאַריס ראָזענפעלד אין 1904 צו דעם 250סטן יאָרטאָג פון דעם יידישן ישוב אין אַמעריקע.

פון גן-עדן, דערפאר וואָס ער האָט פאַרזוכט פון „עץ הדעת“, — טאַקע דערפון גופא דרינג איך, אָז אדם איז געווען אַ ייד, ווייל נאָר דער ייד מוז שטענדיק וואַנדערן צוליב זיין וויסן, צוליב זיין נאַשן פון „עץ הדעת“. שפעטער האָט גענומען דעם שטעקן אונדזער טאַטע אברהם און אויך צוליב זיין וויסן. אַזוי איז זיך דער יידישער שטעקן איבערגעגאַנגען בירושה פון ייד צו ייד, ביז ער איז געקומען אין מעקלענ-בורג, האַמבורג, מאַגדענבורג, שטראַסבורג, און לימבורג... ביז ער איז גע-קומען אַהער, וואו ער איז דער הויפט-יחסן פון דעם יידישן פּאָלק.

דער יידישער שטעקן איז דעם יידנס איינציקער אַנשפּאַר אין לעבן און דער איינציקער אינסטרומענט מיט וועלכן ער, דער ייד, ניט דער שטעקן, קאָן מאַכן אַלערליי קונצן און דריידלעך. דער ייד מאַכט מיט זיין שטעקן אַלע געריכטן, פונקט ווי דער יענקי מיט זיינע פּאַטיטאַס און דער כינעזער מיט זיינע רייזן. איר קאַנט זיך מעסטן מיט אַלץ אין דער וועלט, נאָר ניט מיטן יידישן שטעקן. ער אַרבעט מיט זיין שטעקן ווי דער אויסטראַליער וואַלד-מענטש מיט זיין „בוּמעראַנג“, ער וואַרפט אים און טרעפט וועמען ער וויל, און דער שטעקן קומט ווידער צוריק ביים וואַרפער אין די הענט...

זענענדיק אַז זיין איינציקע האַפענונג ליגט נאָר אין זיין שטעקן, האָט זיך דער ייד אויסגעלערנט אים צו געברויכן אויף פאַרשיידענע אופנים: יעקב האָט אַפּגענאַרט דעם אַלטן לבן הארמי מיט שטעקלעך, משה האָט געשפּאַלטן דעם ים מיטן שטעקן און האָט שפעטער געצוואונגען מיטן שטעקן דעם שטייך, ער זאָל געבן וואַסער, — וואַסער איז דאָס איינציקע וואָס מען קאָן אַרויסקריגן פון אַ שטיינערן האַרץ אפילו ווען מען געברויכט אַ שטעקן, — ביי אהרן הכהן האָט זיך דער שטעקן פּלוצלונג פאַנאָדערגעבליט און עס האָט אויף אים אַנגעהויבן צו וואַקסן מאַנדלען...

פון פריסטער איז, נאַטירלעך, קיין ראיה ניט צו נעמען, ווייל ביי זיי גע-שען שטענדיק ניסים. די פריסטער האָבן שטענדיק געבענטשטע שטעקנס, וואָס ברענגען זיי אַלע גוטע זאַכן. זייערע הייליקע שטעקנס בליען און וואַקסן און קוועלן, אַז עס איז אַ ליבער נחת צו קוקן...

איידער דער יידישער שטעקן איז אָבער באַקאַנט געוואָרן, האָבן די פריסטער, איך מיינ די פריסטער פון די אומות-העולם, אין אים אַ גרויסן טעות געהאַט. זיי האָבן אים געהאַלטן פאַר אַ שלימזלניק ביז זיי האָבן זיך איבערצייגט, אַז מיט אַ יידישן שטעקן שפּילט מען זיך אויך ניט...

ווי נאַריש פרעהס פריסטער זיינען דאָס געווען, אַז זיי האָבן געוואַלט ווייזן אַ יידן אַ קונץ מיט אַ שטעקן; ווי נאַריש איז דער פרעה אַליין געווען, אַז ער האָט דעם כוח פון דעם יידישן שטעקן ניט פאַרשטאַנען, און ווי נאַריש עס זיינען די איצטיקע פרעהס, אַז זיי קענען נאָך דעם אַלטן היסטאָרישן שטעקן ניט און זוכן אים צו רייצן און צו שטעפען...

איך קוק אויף דעם איצטיקן פּערטל טויזנטדיקן יידישן יוביליי אין אַמעריקע און טראַכט מיר: „דאָס איז דער יום-טוב פון יידישן שטעקן. עס איז פונקט 250 יאָר ווי דער וואַנדער-שטאַב, אַדער בעסער געזאַגט, דער וואַנדער-שטאַב,

האַט געבראַכט דעם אייביקן וואונדערבאַרן וואַנדערער אויף אַ נייעם וועג פון לעבן. די וואָס זיינען טאַקע ווערט דעם שטעקן מיט אַן אמת, זיינען די „אַפּטאָנער“, די דייטשע יידן... אָבער ווי די זאָך זאָל ניט זיין, ער בלייבט נאָך ניט „אַפּטאָן“, אַסור חזיר, אויב ער בלייבט דאָרט... די אמתע יחסנים אין אַמעריקע, די גייסטיקע יחסנים זיינען, די וואָס נוצן דעם שטעקן איצט... דער רוסישער ייד האָט דאָ אויפגעטאַן אין 50 יאָר מער ווי דער דייטשער יאָהודי אין 250. אמת טאַקע, מיר האָבן נאָך ניט אַזוי פיל באַנקירן, פּראָצענטניקעס און בערוזן-מעקלער, דערפאַר אָבער האָבן מיר אַ גייסטיקן פאַרמעגן, וואָס איז טייערער פון מיליאָנען. שווער איז נאָר צו זאָגן וואו דער יידישער שטעקן וועט נאָך מגולגל ווערן. וויפל הינט ער וועט נאָך דאַרפן שלאָגן, וויפל מאָל ער וועט זיך נאָך דאַרפן פאַרוואַנדלען אין אַ שלאָנג און נאָכדעם ווידער אין אַ שטעקן...

שטעקן און שלאָנג, שלאָנג און שטעקן, דאָס איז דאָס אַלטע אייביקע מעשהלע, וואָס ווערט איבערגעחזרט יעדעס יאָר מיט מער פרישקייט. לאַמיר אָבער האַפן, אַז מיר וועלן דאָ ענדלעך קאָנען מאַכן פון שטעקן אַ וואַלגער-האַלץ, אַדער אַ טייטל פאַר דער קאָנסטיטוציע, אַבי מיר זאָלן ניט דאַרפן ווייטער גיין...

נאַטירלעך זיינען מיר נאָך ניט לאַנג גענוג אין אונזער אַנטדעקטער מדינה, אַז מיר זאָלן זי שוין קענען זען אַן אַפּגעדעקטע, מיט איר פולער, אַפּענער גע- שטאַלט, ווי מיר האָבן געזען יענע מדינות, וואו מיר האָבן געהאַט די ערע לאַנג צו זיצן. אַמעריקע האָט נאָך דערוויילע אַליין ניט קיין פנים, עס איז דערפאַר שווער צו זאָגן, אויב מיר האָבן שוין אַ צורה. אַמעריקע איז נאָך ניט קיין „בוגרת“ און מען קאָן ניט וויסן, ווי זי וועט אויסזען ווען זי וועט דערוואַקסן זיין...

רוים איז געוואָרן אַ געפאַלענע פרוי, שפּאַניע האָט זיך פאַרקויפט צום טייוול, פּראַנקרייך איז אויסגעוואַקסן אַ חצופה, דייטשלאַנד איז אַ פאַרפודערטע קאָקעטקע, ענגלאַנד איז געוואָרן אַ מיסיאָנערקע, וואָס לערנט דער וועלט זאָגן פאַטשערעס, און רוסלאַנד — יא, רוסלאַנד דאַרף נאָך ערשט ווידער געבוירן ווערן.

עס איז דער יוביליי פון אונזער איינוואַנדערונג נאָך אַמעריקע; עס איז פריילעך, דאָך ניט ווילנדיק זינגט זיך:

שטעקן, דו מיין אַלטער שטעקן,
 העלכער ווייס מיין יעדן גאַנג,
 וועלכער קאָן אין צייט פון שרעקן
 זיך פאַרוואַנדלען אין אַ שלאָנג...
 זאָג, מיין אַלטער פריינט, ביז וואָנען,
 אַ, ביז וואָנען איז דער שיעור?
 זאָג, אויב איך וועל אויך פון דאַנען
 ווען עס איז נאָך גיין מיט דיר?

דריי דורות

גאָר אַמאָל, אַמאָל פלעגט מען „לויפן“ נאָך אַמעריקע, אין אַ היפשער צייט שפעטער — איז מען „געגאַנגען“ קיין אַמעריקע, און איצט — „פאַרט“ מען קיין אַמעריקע.

דאָס איז אַ גרויסער אונטערשייד!

די, וואָס זיינען מיט יאָרן צוריק געקומען צו לויפן קיין אַמעריקע, זיינען שוין כמעט קיינער ניטאָ מער, בלויז זייערע קינדער און קינדס-קינדער שפילן איצט אַ ראַלע אַלס רייכע אַמעריקאַנער יאָהודים, אַלס יחסנים... זיי איז מערסטנס גאַנץ גוט און זיי קוקן אַראָפּ אויף דער „איסט-סייד“ מיט אַ מיקראַסקאָפּ... די, וואָס זיינען נעבעך „געגאַנגען“ נאָך אַמעריקע, יאָ, געגאַנגען, ווייל דער שיקזאָל און די פאַרפאַלגונג האָט זיי געטריבן פון דער היים ניט געבנדיק גענוג הוצאות־הדרך — די מענטשן זיינען נאָך כמעט אַלע פאַראַן. זיי זיינען דאָס די יעניקע, וואָס האָבן דאָ אויסגעפלאַטערט אַ וועג פאַר יידיש וויסן, יידישער זשורנאַליסטיק און יידישער קונסט. פון די, וואָס זיינען געגאַנגען נאָך אַמעריקע, זיינען ניט אַלע גליקלעך. פיל, זייער פיל זיינען געפאַלן אויפן שלאַכטפעלד פון חיונה און פראַגרעס, און פיל זיינען געבליבן הענגען אין דער לופט אָן אַ פעסטן באַדן אונטער זייערע מידע פיס.

די, וואָס זיינען געקומען אַהער צו „לויפן“, האָבן זיך געטויגט אַנצוזאַמלען עשירות אויף פאַרשיידענע אופנים, ווי זיי זיינען דאָס געוואוינט געווען צו טאָן אין זייער היים, פון וואָנען זיי האָבן געמוזט אַנטלויפן, אום ניט מיאוס אַריינצופאַלן... אַבער די, וואָס זיינען אַהער געקומען צו „גיין“, האָבן געמוזט קעמפן, ביטער, זייער ביטער, אום צו עקזיסטירן.

גאַנץ אַנדערש איז מיט די, וואָס קומען איצט צו פאַרן קיין אַמעריקע. די „צו־נויפגעפאַרענע“ קומען שוין דאָ אויף אַלעם פאַרטיקן. זיי ווייסן ניט און ווילן גאָר ניט וויסן וואָס עס איז פריער געווען. זיי הויבן גלייך אָן זיך צו מישן און זאָגן דעות. זיי ווילן ניט אַנערקענען מיט דאַנקבאַרקייט דאָס, וואָס מען האָט דאָ אויפגעטאָן פון זייערטוועגן, און נעמען זיך גלייך בלאָזן און „בריקענען“, פונקט ווי זיי וואַלטן געהאַלפן עפעס אויפבויען, עפעס צו שאַפן.

עס איז זיכער, אַז אין פאַרלויף פון די קומענדיקע דורות וועלן די דריי קאַטעגאָריעס עמיגראַנטן זיך אַזוי פאַרמישן, אַז מען וועט ניט מער וויסן „ווער איז ווער“. דערווייל אַבער זיינען די „געלאַפענע“, „געגאַנגענע“ און „געפאַרענע“ דריי גאַנץ באַזונדערע קלאַסן.

די „אַנטלאַפענע“ האָבן זיך אַרויפגערוקט אין די הויכע מקומות פון דער „וועסט-סייד“ און אין די עלעגאַנטע ערטער פון די איסט. די „געגאַנגענע“ שאַרן

(* פאַרעפנטלעכט אין דער מ. ראָזנפעלד-אויסגאַבע פון 1910. דער אַרטיקל איז געשריבן מיט אַ פאַר יאָר פריער. — רעד.)

זיך אויך ביסלעכווייז אוועק פון „העסטער“ מיט אירע שוועסטער, און די „גע-
פארענע“ בלייבן אַלץ מער און מער די זעלבסטהערשער פון דער „איסט-סייד“,
פון דער אַזוי-גערופענער „געטא“. די „צונויפגעפארענע“ געפינען שוין דאָ פארטיקע
צייטונגען; פארטיקע יוניאָנס; פארטיקע טעאָטערס; פארטיקע לאַדזשעס, חברות,
פאָראיינען, סאָסייעטיס, שפיטאַלן, קערפערשאַפטן און אינסטיטוציעס פון פאַר-
שיידענעם כאַראַקטער. די לעצטע און נייע עמיגראַנטן פאָנגען דאָס גלייך אָן צו ניצן
און נאָכמער — צו קריטיקירן! זיי ווייסן ניט, וויפל בלוט און שווייס, וויפל מאַרד
און מי און לעבנס עס האָט געקאָסט דאָס אַלץ צו שאַפן אין אַ פרעמדן לאַנד
אונטער די ערגסטע אומשטענדן.

די נייע איינוואַנדערער אינטערעסירן זיך גאָר ניט מיט דער געשיכטע פון
דער „איסט-סייד“, מיט די פיל קרבנות, וואָס זיינען געבראַכט געוואָרן אויפן מזבח
פון דעם יידישן פאַרשריט אין דער נייער וועלט. זיי כאַפן זיך צו דעם ווי צו
זייער אייגנס און האָבן צומאַל קיין גוט וואָרט פאַר זייערע פאַרגייער.

ביז איצט האָט מען פון דער איסט-סייד גאָר ניט געהערט. קוים איז זי אַבער
געוואָרן פראָמינענט, קוים האָבן מענטשן מיט מסירת-נפש גרויס געמאַכט דעם
יידישן נאָמען, קומען די „אַנטלאַפענע“ און בעטן אַ חלק אָנערקענונג. זיי זאָגן אַז
דאָס אַלץ איז געשען אין זייער זכות, אַז זייער ליכט האָט עס אויף אונדז משפיע
געווען פון אויבן אַראָפּ... און מאַנכע נייע „גרינהאַרנס“, בני בלי שם, וועמען
עס האָט נאָך גאָר דער בויך ניט ווי געטאַן אויף אַמעריקע, האָבן גאָר די חוצפה
צו קומען אונדז לערנען און אויפקלערן און שימפן מיט די שענדלעכסטע ווער-
טער. מיר האָבן זיך מקריב געווען זייט לאַנגע יאָרן פאַר דעם פאַלק, מיר האָבן
אים געשאַפן אַן אויסגעברייטערטע און אַן ערשט-קלאַסיקע זשורנאַליסטיק, מיר
האָבן פאַרפאַסט ביכער און האָבן דאָס אַלץ געשאַפן אין אַרעמקייט און אין עלנט,
קעמפנדיק מיט הונגער און פאַרפלייצונג, און די, וואָס זאַמלען די פרוכט פון אוי-
דער בלוטיקער פראַצע, קוקן זיך צומאַל ניט אום אויף אונדז.

מילא די יחסנים פון „אַפּטאָן“, די קנאַקער פון דער גאַלדענער געטאָ, האָבן
שוין ביסלעכווייז אויסגעפונען, אַז מיר ווילן זיי ניט אָנערקענען אַלס שותפים
אין דער מעשה בראשית פון אונדזערע גייסטיקע שאַפונגען. מיר האָבן זיי געגעבן
צו פאַרשטיין, אַז מיר זיינען אונדזערע אייגענע באַלעבאַטיים. איצט בלייבט
אונדז נאָר צו דערמאָנען די נייע אַריינגעפאַרענע, אַז זיי זאָלן ניט פאַרגעסן זייערע
בראַווע פּיאַנערן. עס קומען איצט אַריבער אייגענע אויפגעבלאָזענע משכילים
און סתם יידן מיט פרעטענזיעס און בלאָזן זיך און מאַכן זיך אַ פוריע קעגן די אַלטע
קעמפער פון דעם יידישן פראַגרעס אין דעם קוואַרטאַל פון יידן. די משכילים
דאַרפן ציען די הוט פאַר די, וואָס האָבן דאָ אויסגעפלאַסטערט אַ וועג פון זייער-
וועגן.

יעדע יידישע צייטונג פון דער „איסט-סייד“ האָט איר ליידנס-געשיכטע, און
יעדער שרייבער, וואָס פאַרדינט איצט אויף ברויט, האָט יאָרנלאַנג געהונגערט,
יעדע יוניאַן האָט אַ רעקאָרד מיט בלוטיקע סצענעס, מיט טרערנפולע און יאָמער-
דיקע געשיכטעס, און יעדער יידישער שוישפילער, וואָס טראַגט אַ דימענטענע

שפילקע און אַ גאַלדענעם זייגער, האָט לאַנגע צייטן געשטריטן מיטן שיקזאַל און געפאַכטן פאַר אַ לעבן. יעדע אמתע יידישע פּאַעזיע אין דעם גלות-לשון, וואָס איז געדיכטעט געוואָרן אין די דומפע טענעמענט-געביידעס פון יידישן קוואַרטאַל, טראָגט אויף זיך דעם שטעמפל פון אויפּפּערונג, און יעדעס לערנבוך, וואָס דאָ איז פאַר-פּאַסט געוואָרן, צו לערנען דעם גרינעם די שפּראַך פון דער מדינה, איז אַ מצבה נאָך אַ שטיק פאַרלאָרענעם לעבן.

די אויפטוער פון אָט די אַלע גוטע זאַכן אין דער „איסט-סייד“ ציען זיך לאַנגזאַם אָבער זיכער צוריק. זיי זיינען מיד געוואָרן. נאָך אַ קורצע צייט, און זייער טעטיקייט וועט איבערגענומען ווערן פון אַנדערע, פון יינגערע הענט. באלד שטאַרבט דער ערשטער פּערטל יאָרהונדערט פון מי און מאַטערניש, פון אומ-אונטערבראַכענע קאַמפּן. איר, נייע אַמעריקאַנער, איר „אַנגעפּאַרענע“, פאַרגעסט ניט אייערע מוטיקע פאַרגייער! פאַרגעסט ניט וואָס מיר האָבן געטאַן פאַר אייך! בלאַזט זיך ניט! קוקט אויף דאָס גוטע, וואָס איר געפינט דאָ, מיט רעספעקט. וואָס מיר גיבן אייך איבער, עס מעג אפילו זיין ניט אינגאַנצן פולשטענדיק, דאָך לאַזט זיך עס זען, אָבער וואָס איר וועט ווייטער טאָן, דאָס קאַן מען ניט וויסן. רעספעקט פאַר די מאַרטירער פון דער „איסט-סייד“! בויגט דעם קאַפּ פאַר אַן אומשטערבלעכן פּערטל יאָרהונדערט!

א ח ד ו ת

„פּראַלעטאַריער אַלער לענדער, פאַראייניקט אייך!“

שאַט! מיינט ניט, אַז דאָס איז דער אויפטו פון די „אחרונים“. האָט קיין טעות נישט. דער רעיון פון אחדות איז עלטער פון קאַרל מאַרקס און פון באַקונין... בעט, זייט מוחל, דעם אַלטן בטלן אין בית-המדרש ביים אויוון, וועט ער אייך אויפמישן דעם מדרש תהילים. איר וועט זיך מחיה זיין.

וואָס אַ מדרש פאַרגינט זיך צו דערציילן!

... און די וואַסערן האָבן זיך געשטאַרקט און זיינען געקומען ביז דעם

כסא הכבוד ... און גאָט האָט אַרויפגעשוועבט אויף זיי און האָט געזאָגט:

— עס זאָלן זיך פאַרזאַמלען די וואַסערן!

ווען די ערד האָט דאָס דערהערט, האָט זי אַרויסגעגעבן בערג און טאָלן. עס זיינען געוואָרן גריבער, און עס זיינען געקומען די וואַסערן און האָבן זיי אַנגעפילט ... נאָכדעם האָבן זיך די וואַסערן ווידער געכוחט און געזכמהט מיט אַ גדלות: „מיר זיינען די שטאַרקסטע פון גאַנצן באַשאַפּן. קומט, ברידער-כּוואַליעס, לאַמיר צודעקן דעם גאַנצן פנים פון דר'ערד. עס איז צו ענג. מיר דאַרפן די גאַנצע ערד ... די גאַנצע!...“

— שטיל, יונגאטשעס! — האָט דער באַשעפער אַ דונער געטאָן אויף די פלוטן. — שטיל זאָל זיין, אייער גאַנצע גבורה איז אַט דאָס ווערט!
אַ ווינט האָט זיך אַ טראָג געטאָן אין דער לופטן...

— איך וועל שיקן דעם זאַמד און אים מאַכן פאַר אַ גרענעץ, איר זאָלט אים ניט קאַנען אַריבער! — האָט גאָט ווייטער געליאַרעמט איבער די קריגערישע טיפענישן.

ווען די עזות־פנימדיקע כוואליעס האָבן דערזען די קערנער־זאַמד, ווי קליין און דין זיי זיינען, האָבן זיי זיך ווידער געלצעוועט.

— וואָס קאַנען אונדז אַזעלכע קליינוואַרג טאָן? קיי און שפיי!... דער קלענ־טטער פון אונדזער חברה וועט זיך אַ לאַז טאָן, וועט ער מאַכן פון זיי אַ תל. ווען דער גרעסטער פון די קערנער זאַמד האָט דערזען זיינע ברידער, ווי דערשראָקן זיי זיינען, האָט ער זיך אָפגערופן צו זיי און האָט געזאָגט:
— אמת, אמת טאַקע, ברידערלעך, מיר זיינען זייער קליין, און ווען יעדער איינער וועט ליגן באַזונדער, איז ער גאַר ניט ווערט. לאַמיר זיך נאָר צוזאַמען־נעמען אַלע ווי איינער און קיינמאָל אין לעבן זיך ניט צעשיידן. דאָן וועלן די כוואליעס, די באַרימער, זען אונדזער כוח און וועלן מער ניט שפאַטן...

ווען די זאַמד־קערנער האָבן געהערט אַט די דאָזיקע טענה, זיינען זיי צוזאַ־מענגעפלויען פון אַלע עקן וועלט. זיי האָבן זיך פאַרוואַמלט אין גרויסע מחנות אַן אַ שיעור און אַן אַן ערך, און האָבן באַלאַגערט די אָפּענע ברעגן פון די מעכ־טיקע, ווילדע פלוטן.

די כוואליעס האָבן זיך געוואַרפן און געשליידערט אַנטקעגן זאַמדיקן ברעג, און זיך אומגעקערט מיט אַ ברומעריי צוריק...
און אַ שטימע האָט זיך געטראָגן איבער די וואַסערן:

— באַטראַכט מיט שכל דעם פלאַן פון די זאַמדן און ווייסט, אַז אפילו די קלענסטע קרעפטן ווערן אַ שטאַרקע מאַכט, ווען זיי זיינען פאַראייניקט.
— אמת, — האָבן געענטפערט די קערנער זאַמד, און דער רוקן פון אַ מעכטיקער כוואליע האָט זיך אָנגעשלאָגן אַן ברעג און איז צעבראַכן געוואָרן אין שטיקער...

וויג, קבר און מענטש

די וויג

און די וויג האָט געזאָגט :

קום, מענטש, לויב מיך! הויב אויף דיין שטימע הויך; באַזינג מיך מיט די שענסטע לידער. איך פאַרלאַנג דאָס פון דיר; איך האָב אַ טייל אין דיר; דו ביסט מיר אַן אַלטער בעל־חוב. אין מיין שויס האָבן דיר געקושט די יינגסטע שטראַלן פון לעבן. אין מיר זיינען געפאַלן דייע ערשטע טרערן, און איך, די ערשטע, האָב זיי דיר געשטילט.

זיס האָסטו אָפּגעטרומט דייע קינדער־יאָרן אויף מיין פריילעכן בוים. אין מיין האַרצן האָסטו זיך געוויגט און געטרומט פון מלאכים. ניין, ביסט דאָן אַליין געווען אַ מלאך... דיין מוטער האָט דיר געגעבן איר מילך, און איך — אַ זיסן שמיכל און דרימל. איך בין געווען דיין גן־עדן אויף דער וועלט. זייט דו ביסט פון מיר אַוועק, האָט דיר דאָס לעבן אַנגעהויבן צו פאַרפאַלן.

באַזינג מיך, מענטש! דו טאַרסט מיך ניט פאַרגעסן. דען איך האָב פאַר־געטערט דייע קאַפּריון און דיין וואונטש פלעגט געשען. ווי שייך איז געווען דאָס קליין ווייסע ציגעלע, וואָס איך האָב דיר געגעבן! איך בין געווען דיין ערשטע הוי, און דיין קליינער שאַטן האָט געשוועבט אויף מייע הענט. באַזינג מיך, דען ווען ניט דיין זיסע דערינערונג אַן מיר, וואָס וואַלט דיר באַגלייט אויף דיין ווייטער נסיעה?

מיט מיר איז פאַרבונדן דיין אומשולד, דיין גליק, דיין שענסטע צייט, וואָס קומט ניט מער צוריק.

דער קבר

און דער קבר האָט גערעדט :

באַזינג מיך, שטערבלעכער, ווייל שפעטער וועסטו דאָס ניט קאַנען. באַצאַל מיר, כל־זמן דו ביסט נאָך דאָ. ווידמע מיר דייע טיפסטע געפילן, דען איך בין דיין אמתער פריינט, דיין מלאך הגואל. איך וועל דיר אָפּווישן דייע לעצטע טרערן און ברענגען אייביקע צופרידנקייט. אין מיין שויס וועסטו רוען מיט אַן אמת, פריי פון זאָרג און האַרץ־קלעמעניש.

שווער איז דער קאַמף פון דיין לעבן, ביי מיר איז פרידן. גרויס איז די צאַל פון דייע פאַרפאַלגער, ביי מיר ביסטו זיכער. איך בין דיין שטאַרקסטע פעס־טונג; איך באַשיץ דיר. ביי מיר וועט דיר קיינער ניט באַרירן; דו ביסט רואיק. וואָס דו רופסט איצט דייע, וועסטו פאַרלירן, דאָך מייע בלומען רייסט מען ביט... .

באַזינג מיך, שטערבלעכער! ביי מיר ענדיקט זיך דיין פאַלשער חלום. איך בין הייליקער ווי דיין וויג. זי האָט דיר אָפּגענאַרט, און ביי מיר איז דער אמת. דאָס לעבן האָט דיר אומריין געמאַכט, איך בין דיר מטהר. רעיונות פלאַגן דיר, דו קלערסט און ציטערסט; ביי מיר איז שכחה. ביי מיר קלינגט ניט דער קוש

פון פאלשער ליבע, און דער שאַטן פון חניפה שוועבט ניט אויף מיינע ברעטער. איך בין דיין לעצטע היים, דיין לעצטע דירה, פון מיר ציסטו ניט מער; דו פאַר- בלייבסט דאָרט. דער עירוב פון דער צייט פירט דיך נאָר ביז מיר; ביי מיין שוועל ענדיקט זיך דעם לעבנס תחום שבת...

באַזינג מיך, שטערבלעכער! איך וועל דיר פאַרטרויען יענעם סוד, וואָס איז פאַרהוילן פון די לעבעדיקע. ביי מיר וועסטו דערגיין דעם צוועק פון דער וועלט, דעם ציל פון ווילדן טומל...

וועסט דערגיין, וואָס דו ביסט ניט דערגאַנגען; ווידמע מיר דינע געזאַנגען!

ד ע ר מ ע נ ט ש

און דער מענטש האָט אַ קוק געטאָן אין מזרח און אין מערב און האָט געזאַגט:

גרויסאַרטיק און פול מיט צויבער זייט איר ביידע. הייליק איז דער טרוים פון קינדהייט, וואָס שמייכלט אויף דער וויג, און ערנסט איז די פאַרב פון די גע- דאַנקען, וואָס ציטערט אויף דער גרוב.

וויג און קבר! איך בין דער שטראָם, אין וועלכן איר ביידע שפיגלט זיך אָפּ. איך האָב פאַר דיר אַ ליד, מיין וויג, דאָך קורץ און קינדיש איז עס, ווי די צייט פון אונדזער קענטשאַפט. איך בין גרויס פאַר דיר אַצינד און דו פאַר מיר — צו קליין. מיין שאַטן איז איבערגעוואַקסן דינע ווענט, און מיין פאַנטאַזיע — דינע הימלען... צו שווער איז איצט מיין האַרץ אַריינצוטאָן פאַר דיר אין אַ געזאַנג. צו שווער; וועסט צוזאַמענברעכן אונטער מיינע טענער...

און וואָס פאַר אַ בעל-חוב בין איך דיר סי-ווי-סיי? כ'האָב אַלע דינע גליקן אָפגעשטעלט ביי דיר, און וואַנדל עלנט דורך די טיפסטע ווילדערנישן פון לעבן.

און דו, אַ, גרוב, שוואַרצע וואוינונג פון מיין צוקונפט! אויך דו קומסט פאַר דערן אַ געזאַנג? פאַרויס פאַרלאַנגסטו זאָל איך דיר באַצאָלן? פאַרוואָס? דו וועסט מיר געבן רה. וועל איך פילן, אַז איך רו? איך וועל פאַרגעסן, זאָגסטו. וועל איך אויך געדענקען? דינע בלומען רייסט מען ניט, פאַרזיכערסטו מיר. וועל איך אָבער פילן, ווי זיי שמעקן?

ניין, ניין! מיין תחום-שבת ענדיקט זיך ניט נעבן דיר, איין ברעג פון עירוב איז אָנגעבונדן אָן דער אייביקייט... אָן הימל... אָן דער זון... אָן גאָט! אָן אַלץ, וואָס לעבט, שטרעבט, באַוועגט זיך, רייסט זיך, שטופט זיך פאַראַויס צו דער ליכט, צו דער אייביק, אייביק ריינער ליכט... צום אייביקן „זיין“... אויך דו, אַ, גרוב, ביסט נישט דאָס, וואָס דו ביסט, פונקט ווי איך בין נישט דאָס, וואָס איך שייך צו זיין...

דו וועסט פאַרטרויען מיר אַ סוד, האָסטו געזאַנגט. פאַרטרוי עס איצט! אַט דאָ וויל איך דאָס וויסן! דו שווייגסט, אַ, עלנטע באַרימערין! אומזיסט איז, וואָס דו רעדסט. דו ווייסט עס פונקט ווי איך, ניין, איך ווייס דאָס בעסער... דען איך בין דאָ אַ טייל פון יענער קראַפט, וואָס צעברעכט און שאַפט.

מיין לעבנס-געשיכטע אין קורצן

איך בין געבוירן אין דעם יאָר 1861 אין באַקשע, אַ דאָרף דריי מייל פון דער שטאָט סאוואַלק, פוילן, — דאָרט איז אויך געבוירן מיין מוטער רחל; מיין מוטערס עלטערן און אורעלטערן. מיין פאָטער, אפריים ראָזענפעלד, איז געבוירן אין אַ קליין שטעטעלע מיטן נאָמען שלאַוואַנט, אויך סאוואַלקער גובערניע. אין באַקשע, ווי איך האָב אייך שוין פריער געזאָגט, בין איך געבוירן געוואָרן, און האָב זיך דאָרט דערצויגן ביז מיין צענטן יאָר. מיין עלטערן און עלטער-עלטערן אי פון טאַטנס, אי פון דער מאַמעס צד זיינען געווען פישערס. מיין פאָטער איז זאָגאַר געווען אַ פאַכמאַן, אַ שניידער ביי פראַפעטיאָן, ער האָט אָבער די שניידעריי ניט באַטריבן און איז אויך געווען אַ פישער. באַקשע, דער דאָרף וואו איך בין געבוירן געוואָרן, איז באַרימט מיט זיין גרויסן טייך (לעבן וועלכע אונדזער הויז איז געשטאַנען), מיט די וועלדער, הויכע בערג און לאַנדשאַפטן, וועלכע האָבן אים אַרומגערינגלט. איך געדענק נאָך ווי היינט, ווען מיין טאַטע און מיין מוטערס פאָטער, מיין זיידע (זלמן ווילטשינסקי), פלעגט מיט מיר אַרומפאַרן איבערן גרויסן און קלאַרן טייך און מיר דאָרט דערציילן אַלערליי געשיכטן. דאָס האָט אויף מיר געוואַלדיק געוויקט. ניט איינמאַל פלעגט עס צעשפילן מיין קינדישע פאַנג-טאַזיע און אויפוועקן אין מיין יונג האַרץ געפילן צו זאַכן, וואָס איך האָב נאָך דאָן אַליין ניט פאַרשטאַנען. ווען איך בין אַלט געוואָרן צען יאָר, האָבן מיין עלטערן אויסגעוואַנדערט נאָך וואַרשע. דאָרט האָט מיין פאָטער פאַר מיר געהאַלטן לערער, וועלכע האָבן מיט מיר געלערנט לשון-קודש, גמרא, אַ ביסל פויליש און אַ ביסל דייטש. מיין פאָטער האָט עס אָבער אין וואַרשע אויך ניט געגליקט, און נאָכדעם ווי מיר האָבן דאָרט געוואוינט 4 יאָר, האָבן מיין עלטערן אַריינגעצויגן זיך אין סאוואַלק. דאָרט בין איך געווען אַ באַלעבאַטישער ליידיקגייער, פלעג אַ ביסל לערנען אין בית-המדרש און אַ ביסל זיך לערנען גייען אויפן מאַשין אין מיין טאַטנס „ווערקשאַפּ“. אַזוי האָב איך פאַרבראַכט ביז מיין 18טן יאָר, דאָן האָט מען מיך חתונה געמאַכט מיט מיין מוטערס אַ קווינע, אַ זייער רייכע אָבער זייער מיאוס מיידל, מיט וועלכער איך האָב געלעבט 6 מאָנאַטן און האָב זיך געגט. איך האָב דאָן געוואַרט צוויי יאָר און האָב געהייראַט מיט מיין איצטיקער פרוי רעבעקאַ יעוואַרקאָוסקי, פון סאוואַלק, אַ פאַרנעמען באַלעבאַס' אַ טאַכטער, אַ יונגע און שיינע מיידל. אין אַ יאָר נאָך מיין חתונה האָב איך אָפּגערייזט נאָך אַמעריקע, דאָך ניט קענענדיק ריכטיק קיין פאַך, האָב איך דאָ ניט געפונען וואָס צו טאָן און בין געקומען צוריק קיין סאוואַלק נאָכן פאַרברענגען דאָ 6 מאָנאַטן.

דאָך ניט זייענדיק זיכער פון מיליטער, האָב איך געמוזט פאַרלאָזן סאוואַלק אויף יעדן פאַל. איך בין דאָן געפאַרן נאָך האַלאַנד; האָב זיך דאָרט געלערנט דיאַמאַנטן-שלייפן; איך בין אָבער דערביי קראַנק געוואָרן און האָב אָפּגערייזט נאָך לאַנדאָן. דאָרטן האָב איך פאַרשיידנס געטאָן אום אַ לעבן צו מאַכן. איך בין דאָרט ענדלעך געוואָרן אַן אַפרייטער, און האָב אַראַפּגעבראַכט מיין פרוי נאָך לאַנדאָן. (און מייןע) עלטערן אויך. מיין פאָטער איז געווען אַ למדן אַ (ייד),

(ער האָט) געקענט גאַנץ שיינ דאוונען פאַרן עמוד, ער איז געווען אויך אין לאַנדאָן אַ חזן, שפעטער אַ העברייאישער לערער, וואָס ער איז דאָרט אויך איצט. מיך האָט אָבער אין לאַנדאָן ניט פּאַליובעט דער וועטער, און איך האָב אָפּ-גערייזט נאָך ניו-יאָרק, וואו איך בין פאַרבליבן ביז אויף היינטיקן טאָג. דאָ האָב איך אַ קורצע צייט געאַרבעט, נאָכהער האָב איך אָנגעהויבן צו שרייבן אין צייטונגען, וועלכע האָבן גלייך גענומען דרוקן מיין פּאַעזיע, סקיצן און פאַרשיידענע אַרטיקלען. איך האָב דאָ גלייך אַראָפּגעבראַכט מיין פּרוי און האָב זיך אָנגעהויבן צו דערנערן פון מיין פעדער, פון דעקלאַמירן מיינע געדיכטע אין טעאַטערן און אויף עפנטלעכע פּאַרזאַמלונגען, און אַזוי באַטרייב איך עס ביז היינטיקן טאָג.

שרייבן געדיכטע האָב איך אָנגעהויבן, לויט ווי איך געדענק, צו מיין 14טן יאָר. מיינע עלטערן אָבער און אַלע מיינע פּריינט, וואָס קאַנען מיר פון מיינע קינדער-יאָרן דערציילן, אַז איך פלעג ליב האָבן צו זינגען לידלעך נאָך צו מיין 7טן יאָר. מענטשן פלעגן זיך אַרומקלייבן אַרום מיר און בעטן מיך, איך זאָל זיי זינגען לידלעך, נאָטירלעך פאַרשיידענע פּאַלקס-לידלעך, וועלכע איך האָב צו יענער צייט געקענט. איך האָב אויך פאַרגעסן צו באַמערקן, דאָס אין סוואַואַלק זאַגאַר, און נאָכהער אין לאַנדאָן, האָט מען שוין געוונגען מיינע לידער, צו וועלכע איך פלעג אַליין צופאַסן מעלאָדיען. מיינע ערשטע געדיכטע זיינען געווען נאַציאָנאַלע, שפעטער, אַריינפאַלנדיק אין די סוועטינג-שעפּער פון לאַנדאָן און ניו-יאָרק, האָב איך גענומען זינגען אַרבעטער-לידער, וועלכע זיינען געוואָרן זייער פּאָפּולער צוליב זייער שיינע פּאַרם, פּאַטאַס און טיפּן ערנסט. די טעטיקסטע פעריאָדע פון מיין דיכטן איז געווען אין דער צייט פון די לעצטע פּאַגראַמען אויף יידן אין רוסלאַנד און גריכנלאַנד (אין קאַרפּו). דאָן האָב איך זיך פאַרגעסן אָן דער גאַנצער וועלט, פאַר מיר האָט נאָך געלעבט איין זאַך און דאָס איז געווען — דער ייד. איך האָב געשריבן אַ סך לידער, אין וועלכע איך האָב אויסגעגאַסן מיין האַרץ פאַר מייין פּאַלק און אויף מיין פּאַלק. איך האָב נאָכהער דיזע געדיכטע אַרויסגעגעבן אין אַ באַזונדערן בוך אונטער דעם טיטל עמיגראַציע-אַנס געדיכטע... דיזע לידער זיינען זייער גערימט געוואָרן אין אַלע העברייאישע זשורנאַלן, און אויך אין דעם „וואַסכאַד“ פון פאַרגאַנגענעם ווינטער, אין וועלכער אַ געוויסער „ישורון“ רופט מיך: „דער געקרוינטער פּאַעט דער עמיגראַציע“ ער ברענגט דאָרט מאַנכע ציטאַטן און באַוואַנדערט מיין פּאַעטישע קראַפּט.

דאָס ערשטע ווערק, וואָס האָט אויפגעוועקט אין מיין האַרץ דעם געפיל צום דיכטן, איז געווען די ביבל. שפעטער האָב איך געלעזן די מאַדערנע העברייאישע ווערק, ווי אדם הכהן לעבעזנאָנס און י. ל. גאַרדאַנס געדיכטע; אָבער די האָבן מיך ניט צו שטאַרק באַגייסטערט. ערשט צו מיין 20סטן יאָר האָב איך גענומען אַליין שטודירן די דייטשע קלאַסיקער, איך האָב כמעט געלעזן אַלע גרויסע דייטשלאַנדס דיכטער און שריפטשטעלער. וואו איך פלעג ניט אַזוי פאַרשטיין, האָב איך זיך אימער געלאָזט באַלערן פון די, וואָס קענען. צו מיין 25סטן יאָר האָב איך געלעזן שעקספיר, אין שלעגלערס איבערזעצונג. און ביז מיין 30סטן יאָר האָב איך געלעזן דאַנטע, ווירגיל און האַמער, אין דייטשער און ענגלישער איבערזעצונג.

איך האָב געלעזן הוגאָ און אַנדערע גרויסע דיכטער אין דייטשער, ענגלישער און העברייאישער איבערזעצונג. איך בין אין קיין איינע פון די דריי דערמאָנטע שפראַכן פערפעקט; דאָך פאַרשטיי איך העברייאיש, דייטש און ענגליש צימליך גוט. איך שרייב דיזע אַלע שפראַכן, אָבער — מיט פעלערן. דאָך אין לעזן פעלט מיר ניט, וואו איך ווייס ניט אַ וואָרט, באַנוץ איך זיך מיט אַ גוטן ווערטערבוך. ווי איר זעט, האָב איך קיין סיסטעמאַטישע שול-בילדונג ניט גענאָסן און בין, ווי דער ענגלישער מאַן זאָגט: „עי סעלף מעיד מען“. אַלס מוסטער האָט מיר אַממערסטן געדינט געטע. געטע איז מיין ליבלינג-דיכטער. דאָך זיינען מיינע לידער גאַנץ אייגנטימלעך; זיי זיינען די קינדער פון מיין אייגענער מוזע. איך דענק אימער אין יידיש-דייטש און בין כמעט גאַנץ אַריגינעל. איך האָב פיינט צו עקספּלואַטירן פרעמדנס טאַלאַנט, און עמפּפּינדע מיינע לידער גאַנץ אַליין. מיין ליד „צו לויפּיגן וואָסער“, אויף וועלכן איר מאַכט מיך אויפּמערקזאַם, איז מיין אייגענע עמפּפּינדונג; ביי געטע האָב איך עס ניט אַנגעטראָפּן. פּילייכט האָב איך זיך מיט אימיצן צונויפּגעטראָפּן; דאָן איז עס גאַנץ אומשולדיקערווייזע. דאָס איז אין קורצן אַלעס, וואָס איך האָב איך געקאָנט שרייבן. איך ווייס, אַז איר וועט דאָ געפּינען אַ מיש-מאַש און וועט דאַרפן אַ ביסל צואַרבעטן, אום אַלעס גענוי אַרומצונעמען: שרייבט עס אָבער צו צו דעם, וואָס איך בין איצט אין

טראַבל: מיינע קינדער זיינען זייער קראַנק, און מיין קאַפּ איז מיר זייער צעררייט. אין אַלגעמיין איז מיין לעבן ניט געווען קיין וועג פון רויון, איך האָב קיין האַניק קיינמאַל נישט געלעקט און צו-גוט איז מיר יעצט איר נישט, איך האָב אַ ווייב מיט 4 קינדער און דאַרף זיך גענוג קוועלן, ביז איך ברענג אַרויס אַ לעבן פון מיין פעדער. אַ נאַמען אַליין איז נאָך נישט אַלעס. און מיט אַ פּאַפּולאַריטעט לעבט מען נישט. בכלל, דורכלעזנדיק מיין מגילה, וועט איר פאַרשטיין אַלעס און אַלעס. אין שילדערן נאַטור-סצענעס, גלויב איך, דאַרף איך נישט נאָכמאַכן קיינעם, ווייל איך בין אַ נאַטור-קינד, איך בין אויפן שוים דער נאַטור געבוירן געוואָרן. אין מיין שילדערן דעם ים דאַרף איך קיינעם נישט נאָכטאָן, ווייל איך בין געפאַרן אויפן ים עטלעכע מאָל, קען דעם אַלטן „חברה-מאַן“, און ווייס זיינע אַלע קאַפּריזן.

אייער איבערגעגעבנסטער,

מאָריס ראָזענפעלד

פון דער רעדאַקציע:

ד' אויטאָביאָגראַפיע איז אַפּעדרוקט אין דער זאַמלונג „מאָריס ראָזענפעלדס בריוו“ (מיט אַן אַרייפּיר און דערקלערונגען פון י. ליפּשיץ), ייוואָ, בוענאָס-אירעס 1955. ס'איז אַנגעמערקט, אַז „מאָריס ראָזענפעלד האָט אַזדאי (זי) אַנגעשריבן אין 1897 פאַר לעאַ ווינערן... די אוי-טאַביאָגראַפיע איז צום ערשטן מאָל געדרוקט געוואָרן אין „זאַמליכער“ 1, ניו-יאָרק 1936. מ. ראָזענפעלד שרייבט, אַז ער האָט אַרויסגעגעבן אַ בוך „עמיגראַציעאַנס געדיכטע“, אַזאָ בוך לידער מיט דעם נאַמען איז נישט באַקאַנט. ישורון האָט געשריבן אַן אַרטיקל אין „וואַסכאָד“, נאַעמבער 1896, אונטערן נאַמען „די זשאַרגאַנישע ליטעראַטור אין די פאַראייניקטע שטאַטן“. דאָ איז אַנגעגעבן אַז מ. ראָזענפעלד איז געבוירן געוואָרן אין 1961. אין די אַלע שפּעטערדיקע מקורים איז די דאַטע פון זיין געבוירן אין יאָר 1862. אין אַ פאַר ערטער איז די שפראַך — פאַריכט.

אָ בריוו פון מ. ראָזענפעלד

(א בריוו צו דר. אַרנאָלד קיש)

צו דעם האַכגעשעצטן ראַבינער דר. אַרנאָלד קיש.
מיין טייערער און פאַרערטער פריינט!

אייער לעצטן בריוו האָב איך ריכטיק דערהאַלטן. איך דאַנק איך זייער פאַר אייער שנעלער אַרבעט צו באַשטימען דעם דאַטום אויף דעם 14טן אַקטאָבער, חול המועד סוכות. איך האָף, אַז איר וועט ביי מיין פאַרלעזונג אין בודאַפּעשט האַלטן אַ פאַרטראַג און עס וועלן נאָך אפשר אויך אַנדערע מיינע לידער אין אונגאַר־ריש אָדער דייטש פאַרלעזן, אום איך זאָל נישט דאַרפן צופיל זיך אַנשטרענגען. וואָס מיינע לידער, וועלכע איך זאָל פאַרטראַגן, אַנבאַטרעפט, ווייס איך נישט אויב זיי לאָזן זיך איבערזעצן, ווייל זיי זיינען ספּעציפּיש־יידיש און איך גלויב קוים, זיי זאָלן מאַכן אַ גרויס אויפזען אין אונגאַריש. איבעריקנס וועל איך איך צושיקן צוויי לידער און זעט, וואָס איר קענט מיט זיי מאַכן.

וועגן מיין קראַנקהייט און מיין דערהאַלונג איז שוין פיל אין אייראָפּע געשריבן געוואָרן, דאָס איך האָב כמעט וועגן דעם נישט וואָס צוצוזעצן. די הויפּט־סיבות פון מיין שווערער קראַנקהייט, וועלכע האָט מיך אַוועקגעלייגט אויף אַ קראַנקן־בעט אויף גאַנצע דריי יאָר, זיינען געווען צוויי: ערשטנס, האָבן זיך מיר אַפּגערופּן אַלע שווערע און ביטערע לידן פון מיין אומגעלונגענער יוגנט. דאָס פריע וואַגלען אין דער פרעמד אָן מיטל און פריינט, די איבערמענטשלעכע אַרבעט אין די פינצטערע שוויצבאַדן פון ענגלאַנד און אַמעריקע; די גרויסע אַנשטרענגונג פון אַרבעטן גאַנצע טעג אין פאַבריק און שרייבן גאַנצע נעכט מיינע לידער, נישט האָבנדיק דערצו די נויטיקע פּפּלעגע, די גוטע לופט און די נאַרהאַפּטע שפּייזן; די ביטערע זאָרג צו דערנערן אַ פרוי און קינדער, דאָס אַלעס האָט זיך מיר איינ־געלייגט טיף אין די ביינער. דאָן איז געקומען די צווייטע גרויסע סיבה, דאָס גרעסטע אומגליק פון מיין לעבן: דער טויט פון מיין בן־יחיד, מיין טייערן יוסף, אַ גאון, אַ דיכטער און אַ פאַרשוין, וועלכער האָט אויסגעהויכט זיין ריינע, נאַבעלע זעלע אין דער פריער עלטער פון 15 יאָר. ער איז געשטאַרבן פון דער טויטלעכער קראַנקהייט, אַ מין קרעפּס־געוויקס. ער האָט דאָס געקראַגן אויפן רעכטן שולטער, און נאָכדעם, ווי מען האָט זיין רעכטע שולטער־פלאַטע אַדורכגעשניטן, איז אים די קראַנקהייט אַריין אין קרייץ. נאָך אַ העלישעס לידן פון די אומבאַשרייבלעכע קוועלן און עינויים קשים פון כמעט איין גאַנצעס יאָר, איז ער געשטאַרבן.

דאָס זיינען געווען די אורזאַכן פון מיין פאַראַלזירונג און בלינדקייט, וואָס האָבן געדויערט ביז מיט אַכט מאָנאַט צוריק. אין גאַנצן געזונט קאָן איך שוין קיינ־מאַל מער נישט זיין, איך בין גערוועזן און ליידי פון אַבסאַלוטע שלאַפּלאַזוקייט. מיינע יעצטיקע פאַרלעזונגען, די אויפּרעגונג, דאָס פאַרן פון איין שטאָט אין דער

(* דר. אַרנאָלד קיש איז געווען דער אויבער־ראַבינער אין בודאַ, אַ טייל שטאָט פון בודאַ־פעשט, אונגאַרן. דר. קיש האָט, אַגב, איבערגעזעצט מ. ראָזענפעלדס לידער אויף אונגאַריש. דער בריוו איז געשיקט פון קראַקע, ווען ער האָט פאַרבאַכט אין אייראָפּע.

אָנדערער ווירקן פאַרדאַרבלעך אויף מיין שוואַכן קערפער, אָבער איין גאַט ווייס, דאָס איך מוז דאָס טאָן. דאָס ביסל אייגנס, וואָס איך האָב געהאַט, האָט דער יעצטיגער קער שווערער קריזיס אין אַמעריקע אינגאַנצן רואינירט און איך מוז יעצט, שוין צו די עלטערע יאָרן, צעבראַכן און צעשמעטערט אין געזונט, אָנהייבן זוכן נייע מיטלען צום לעבן און זיך ווי עס איז איינפיקסן פון דאָס ניי. צו די אַלע זאַכן, וואָס איך האָב אייך דאָ אויסגערעכנט, האָב איך נאָך אַ מאַסע שונאים צווישן די יידישע שרייבער, וועלכע פאַרגינען נישט מיין פאַפּולאַריטעט און וואַלטן מיר דער-טרונקען פאַר האָס און ניד. עס איז זיי קיין מיטל נישט צו שווער, קיין נידער-טרעכטיקייט נישט צו נידערטרעכטיק. זיי ווענדן אַן אַלעס מעגלעכעס מיר אויף שריט און טריט צו שאַדן. זיי קאָנען מיר גאַרנישט טאָן, זיי האָבן קיין איינפלוס, מיין 30-יעריקער לעבן אין אַמעריקע איז אַן אָפּגעער בוך פאַר אַלע יידן פון יענעם לאַנד, מיינע שונאים קאָנען מיר אויף קיינעם פאַל נישט גרייכן. דאָך איז מיר נישט אָנגענעם מאַנכעס מאַל זיי צו אַנטוואַרטען.

דאָס איז אין קורצן אַלעס, וואָס איך קאָן אייך זאָגן. אין אייניקע טעג וועל איך אייך צושיקן צוויי לידער. מער קיין נייעס ווייס איך אייך פאַרלויפיק נישט מיטצוטיילן. אויב אייך איז אינטערעסאַנט, קאָן איך אייך שרייבן, דאָס דעם 31טן אויגוסט וועל איך פאַרלעזן אין קראַקע, און טאַקע די זעלביקע נאַכט אָפּפאַרן נאָך טשערנאָוויץ, בוקאַווינע, אויף דער קאַנפערענץ פון דער יידישער שפראַך. דאָרט וועלן זיין פאַרטראַטן די גרעסטע יידישע שרייבער פון אייראָפּע און אַמעריקע. די קאַנפערענץ וועט דויערן פון דעם ערשטן ביז דעם דריטן סעפטעמבער. די קאַנפערענץ מאַכט אַ ספּעציעלן אַוונט פאַר מיר אין דעם גרויסן דייטשן טעאַטער, וואו אַלע גרויסע און באַרימטע יידישע ליטעראַטן וועלן מיטוויקן. דער צוועק פון דער קאַנפערענץ איז צו רעווידירן די גראַמאַטיק פון דער יידישער שפראַך, צו שאַפן מיטלען אַרויסצוגעבן ניצלעכע, וויסנשאַפּטלעך-פאַפּולערע און ליטעראַרישע ביכער פאַרן פּאָלק פאַר ביליקע פרייזן און איבערהויפט צו באַווייזן מיט אייזערנע פאַקטן, דאָס יידיש איז אַ שפראַך, אין וועלכער מען קען דיכטן און פילאָסאָפירן און שרייבן טעכנישע ווערק, פונקט ווי אין יעדער ציוויליזירטער שפראַך פון דער וועלט. מיר ווילן אַראַפּנעמען דעם פאַראורטייל פון אונדזער מוטערשפראַך, וועלכע ווערט גערעדט פון זיבן מיליאָן יידן.

איך וועל פאַרברייבן אין גאַליציע ביז דעם 16טן סעפטעמבער. איך וועל אין דיזער צייט פאַרלעזן אין לעמבערג, סטאַניסלאָוו, קאַלאַמעאַ, בראַדי, דראַהאַביטש, טאַרנאָפּאָל, טאַרנאָוו און אַנדערע שטעט, און דעם 20טן וועל איך לעזן אין פראג אונטער דעם פאַרויץ פון דעם גרעסטן באַהעמישן דיכטער, פראָפּ. יאַראַסלאָוו וויטשליצקי. דאָן בין איך איינגעלאָדן אין ווין, פראַנקפורט א. מ., בערלין און האַמבורג, און אויף ניי-יאָר האָף איך צו זיין אין אַמעריקע.

מיט האַכטונג צו אייך און אייער האַכפאַרטערטער און געשעצטער פרוי און מיט האַפענונגען זיך מיט אייך צו זען, אייער גאַנץ-ערגעבנסטער און דאַנק

וועגן דער טשערנאָוויצער שפּראַך-קאָנפּערענץ

איך האָב נאָר-וואָס אַוועקגעשיקט פינף קראָנען נאָך טשערנאָוויץ, בוקאָווינע, וועלכע וועלן מיך דאָרטן באַרעכטיקן אַלס דעלעגאַט צו דער „קאָנפּערענץ פאַר דער יידישער שפּראַך“, און וועלן מיר געבן אַ שנעלע געלעגנהייט זיך צו פאַרגעסן אַן דעם אַסימילאַטאָרישן קראָקע. דער געדאַנק פון דער קאָנפּערענץ איז געבוירן געוואָרן אין אַמעריקע, ניו-יאָרק, צו דער צייט, וואָס דר. נתן בירנבוים האָט דאָרטן געהאַלטן זיינע פאַרלעזונגען. דעמאָלט האָבן עטלעכע ניו-יאָרקער יידישע שרייבער זיך אונטערגעצייכנט אויף דעם דערקלערונגס-בריוו וועגן דער נייטיקייט פון אַזאַ קאָנפּערענץ. פון יענע אַלע אונטערצייכנטע פּאַרט אָבער צו דער טשער-נאָוויצער אַסיפה בלויז איין איינציקער, דר. ה. זשיטלאָווסקי, און איך בין דער צווייטער אַמעריקאַנער, וועמען עס איז באַשערט צופעליק צו זיין פון די קאָנפּערענץ-רעזולטער, לויט ווי איך האָב ערשט איצט דערפאַרן, געפינען זיך שוין אין טשער-נאָוויץ פּרץ, אַש, נאָמבערג און נאָך אַנדערע ליטעראַטן פון רוסלאַנד און גאַ-ליציע. איך וועל וואַרשיינלעך אָפּפאַרן פון קראָקע צו דער קאָנפּערענץ צוזאַמען מיט אברהם רייזען, באַלד נאָך זיין פאַרלעזונג, טאַקע די זעלביקע נאַכט. רייזיקע פאַרבערייטונגען זיינען געמאַכט געוואָרן. עס וועלן געהאַלטן ווערן רעפּעראַטן פון גרויסע שרייבער. איך וועל דאָרט האָבן אַ ספעציעלן אָונט אין דעם גרויסן דייטשן טעאַטער, פון וועלכן עס וועט אַראָפּגיין 40 פּראָצענט פאַר ליטעראַרישע צוועקן און פאַר אַרעמע שרייבער, וועמען מען וועט מוזן דעקן די רייזע-קאָסטן א.א.וו.

מילא, אַ קאָנפּערענץ וועט דאָס זיין און אַ היסטאָרישע דערצו, דאָך צו רופן די צונויפגעפאַרענע שרייבער „דעלעגאַטן“, איז נישט אינגאַנצן ריכטיק, ווייל די באַטרעפנדע שרייבער זיינען פון קיינעם נישט דעלעגירט; זיי זיינען פון קיין פאַרטיי, חברה, פאַראַיין אָדער גרופע נאָך טשערנאָוויץ ניט געשיקט געוואָרן. די ליטעראַטן פאַרטרעטן דאָרט ממש נאָר זייער אייגענעם ווילן און אין אַ ווייטן זין — די יידישע שפּראַך. אָבער דאָס אַליין, ווי עס שיינט, איז גענוג, דען כאַטש די זאָגענאַנטע דעלעגאַטן פאַרטרעטן דאָרט קיינעם נישט, פאַרטרעטן זיי אַלע-מען. זייענדיק די דעלעגירטע פון דער פּאַלקס-שפּראַך, פאַרטרעטן זיי דאָס גאַנצע פּאַלק. עס זעט אפילו אויס זייער פרעמד, דאָס אַזאַ קאָנפּערענץ זאָל זיין איינ-באַרופן און אַראָנזשירט פון אַ מאַן, וועלכער קען קיין וואַרט יידיש רעדן און צו-מאַל זייער שווער פאַרשטיין, — איך מיינ דר. בירנבוים, דאָך נישט יעצט איז די צייט צו אונטערזוכן די פּסיכאָלאָגיע דערפון. סיי-ווי-סיי איז דר. בירנבוים אַ יידישער שרייבער, כאַטש ער שרייבט אין דייטש, און ער האָט מען מוז דאָס אים מיט רעכט געשטיין, פאַר דער יידישער קולטור זייער פיל אויפגעטאָן, זיך פשוט פאַר איר מקריב געווען.

(* דער אַרטיקל פון מאָריס ראָזענפעלד איז געשריבן אין קראָקע, פאַר זיין פאַרן קיין טשער-נאָוויץ, ער איז געדרוקט געוואָרן אין ניו-יאָרקער „פאַרווערטס“, דעם 13טן סעפטעמבער 1908.

איך ווייס, אַז מיט דער אויסנאַם פֿון אייניקע מענטשן האָט מען (ניט) אין אַמעריקע קיין צו גרויסן אינטערעס אין דיזן טשערנאָוויצער צוזאַמענפאַר מחמת פֿאַרשיידענע טעמים. — ערשטנס גלייבט מען, אַז עס וועט דערפֿון קיין פֿראַקטישער סך-הכל נישט אַרויסקומען. צווייטנס, איז דער אַמעריקאַנער ייִדישער שרייבער, ווי דער ייִדישער לעזער, נישט צו שטאַרק פֿאַרקאַכט אין גראַמאַטיקאַלישע כללים. וואָס מאַכט דאָס אויס, אויב מען שרייבט „גיין, געהן, אָדער גאַין“, „ייד“, „יוד“ אָדער „יהודי“, אַזוי לאַנג ווי מען קאַן דאָס איבערלייענען און פֿאַר-שטיין. אַ גראַמאַטיקע קען דאָך נישט איינגעפלאַנצט ווערן אין אַ פֿאַלק אָן פֿאַלקס-שולן, איבערהויפט אָן העכערע שולן, אָן גימנאַזיעס, וועלכע דערקלערן און גיבן איבער מיט דורכפֿאַברטע, פֿעדאַגאָגישע מעטאָדן און פֿראַקטיקע דעם גייסט פֿון דער שפּראַך. טויזנט גראַמאַטיקעס און ביכער איבער רעטאָריק און שפּראַך-לערע וועלן קיין גראַמאַטיקאַלישע שפּראַך נישט שאַפֿן, ווען עס וועט נישט זיין קיין באַדן, אויף וועלכן די שפּראַך זאָל זיך אַנטוויקלען, קיין שולן, וואו די יוגנט זאָל קומען לערנען. ביי די מערצאַל אַפֿילו פֿון אונדזערע גוטע שרייבער ווערט דאָס ייִדיש באַטראַכט בלויז אַלס אַ פֿאַראַם, וואָס פֿירט אַריבער צו דער אַנדערער זייט, צו דער לאַנד-שפּראַך, וועלכע יעדער איינער פֿון אונדז מוז לערנען אין דעם לאַנד, וואו ער געפינט זיך.

אַבער אַט די אַלע טענות, גערעדט מיט אַ „קאַלטן לונג און לעבער“, קאַנען נאָר גילטן אין אַמעריקע. דאָ, אין גאַליציע, זיינען זיי מער ווי אַ בלויזע פֿראַגע וועגן דקדוק, דאָ איז דאָס אַ פֿאַליטישע פֿראַגע, אַ לעבנס-פֿראַגע. און טשערנאָ-וויץ זאָל זי פֿאַרענטפֿערן, דען נאָר אין עסטרייך מוז די אַלטע שאלה, אויב ייִדיש איז אַ „זשאַרגאָן“, אויב ייִדיש איז אַ „לשון“ — געלייזט ווערן. דאָ מוז זיך איינער שטאַרק אין אַכט נעמען, אויב ער וויל אין דיזער אָנגעלעגנהייט עפעס אַריינרעדן און זיך אַפּטראַגן מיט גאַנצע ביינער. דאָ איז דאָס ניט קיין קאַפּע-הויז-שאלה, קיין יאַלעווער קעגנשטאַנד פֿאַר אַ קיבעצאַרניע; דאָ איז שוין וועגן דעם פֿאַרגעקומען אַ סכּסוך אין עסטרייכישן פֿאַרלאַמענט און עס שלייפֿן זיך געווער פֿאַר דיזער שפּראַך-שלאַכט, וואָס מוז און וועט פֿריער אָדער שפּעטער אויפרודערן די וועלט.

דיזע גרויסע קשיא, וואָס וואַרצלט טיף אין דער אינערלעכער פֿאַליטיק פֿון די גאַליצישע יידן, איז ערשט אַרויסגעקומען אין איר גאַנצער, פֿולער שאַרפֿקייט זייט עסטרייך האָט געגעבן אַלע אירע בירגער דאָס גלייכע און געהיימע שטימ-רעכט, און די פֿאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן, וואָס שטעלן צונויף איר מלוכה, כמעט פֿולשטענדיקע אויטאָנאָמיע, מיט אַ געזיכערטעס רעכט זיך צו בילדן אין זייערע אייגענע שפּראַכן אויף די הוצאות פֿון שטאַט. די טשעכן, די פֿאַליאַקן, רוטענער, קראַאַטן און אַנדערע נאַציאָנאַליטעטן אין דעם האַבסבורגישן רייך (עסטרייך) אַר-בעטן יעצט וועגן דער אַפיציעלער אַנערקענונג פֿון זייערע מוטער-שפּראַכן, און די יידן אַרבעטן אויך דערפֿאַר. ווען די שפּראַך פֿון די יידן זאָל אַנערקענט ווערן, וועלן זיי מעגן פֿאַדערן פֿון זייער פֿראַווינץ-לאַנדסטאָג אַ ייִדישע קאַטעדרע אין דעם גימנאַזיום אָדער אין דער אוניווערזיטעט, וואו וויסנשאַפֿטן וועלן געלערנט

ווערן פון אַ יידישן פראָפעסאָר אין יידישער שפראַך.

נאָ, האָבן אָבער יידן, ליידער, צוויי שפראַכן. איינע, וואָס זיי האָבן אין גלות געשאַפן, און איינע — וואָס זיי האָבן אין גלות פאַרגעסן, נעמלעך: דאָס טויטע לשון קודש, די רעליגיאָנס-שפראַך פון די תפילות און יוצרות, וואָס דאָס פאַלק פאַרשטייט נישט, און דאָס לעבעדיקע יידיש, וועלכע איז די מוטערשפראַך פון שטאַרקע זיבן מיליאָן יידן אין דער גאַנצער וועלט. ווען דער יידישער אָפגע-אַרדנטער שטאַנד, פון לעמבערג, אַ ציוניסט, האָט געדאַרפט נעמען די שבועה אין פאַרלאַמענט, האָט מען אים געהייסן שווערן אין זיין פאַלקס-שפראַך, און ער האָט געוואָלט שווערן אין לשון-קודש, אָבער דאָ האָט זיך אויפגעהויבן די שאלה, אויב דאָס פאַלק רעדט לשון-קודש, און קומענדיק צום באַשלוס, אַז העברייאיש ווערט נאָר געברויכט בלויז פון זאַגענאַנטע יידישע שפראַך-אַריסטאָקראַטן, האָט ער געמוזט שווערן אין יידיש. אַט-דאָס איז געווען די ערשטע אַנטשיידענע שלאַכט צו גונסטן פון אונדזער מאַמע-לשון. די העברייער האָבן זיך פונדעסטוועגן נישט אָפגעשראַקן און זעצן פאַר זייער קאַמף נישט נאָר מיט דעם טויטן בוכשטאַב, נאָר מיט די לעבעדיקע אינטערעסן פון יידישן אַרבעטער — פון די אויסגעבריי-טערטע יידיש-רעדנדיקע מאַסן. די העברייער ווייסן גאַנץ גוט, אַז זיי וועלן נישט אַנטשעפען דעם יידישן פאַלק אַ הייליקן בר-מינן אויף דער פלייצע, ווייל ער וועט דאָס פאַזיטיוו נישט קאָנען טראָגן. די יידן רעדן יידיש, און עס איז פאַרפאַלן, אָבער די העברייער פאַסט דאָס נישט. ס'טייטש, די „שפחה בזויה“, די מיאוסע, נידע-ריקע דינסט-מויד, זאָל ירשענען די באַלעבאַסטע. און די מלחמה גייט אויף טויט און אויף לעבן. ווען עס זאָל אָפיציעל באַשטימט ווערן, אַז לשון-קודש איז די יידישע שפראַך, דאָן וועלן די יידישע מאַסן פאַרלירן זייער ווערט, און זייער שפראַך וועט איגנאַרירט ווערן. עס וועלן דערפון פראָפּיטירן בלויז די „סנאַבס“, די נאַציאָנאַלע יידישע אַריסטאָקראַטישע צוקערלעקעך-אידעאָליסטן. דאָרום זיינען די אויגן פון די אמתע פאַלקס-פריינט און אַרבעטער-פריינט אין גאַליציע און אפילו אין רוסלאַנד געריכטעט צו טשעננאָוויץ. דאָרום האָט יענע קאַנפערענץ אַ וויכטיקע, היסטאָרישע באַדייטונג. איך ווייס נישט, פון וועלכן שטאַנד די קאַנ-פערענץ וועט באַהאַנדלען די שפראַך-פראַגע, וועלכע אַרגומענטן דאָרט וועלן געפירט ווערן און וועלכן ענדציל מען וועט זוכן צו דערגרייכן. מעגלעך, אַז די קאַנפערענץ זאָל טראָגן אַ מין מלמדישן, בטלנישן כאַראַקטער, אַ זאך וואָס לאַזט זיך אפילו נישט גלויבן; זיכער איז דאָס אָבער, אַז די קאַנפערענץ וועט האָבן אַ שטאַרקן אָפּקלאַנג אויף דער יידישער פאַליטיק אין גאַליציע.

אויגוסט 1908.

א. מ. ליליען — מ. ראזענפעלדס אפטייטער

מאָריס ראָזענפעלד

1.

דאָס איז געווען אין די 80ער יאָרן פונעם 19טן י"ה. יעדע שיף פון אייראָפּע האָט דעמאָלט געבראַכט פּרישע אַרבעט־הענט פאַר אַמעריקע. צווישן זיי האָט זיך אויך געפונען אַ יידישער שניידער מיטן נאָמען מאָריס.

ווי די מערסטע יידישע אימיגראַנטן, האָט מאָריס געאַרבעט פון באַגינען ביז שפּעט ביינאַכט. אָפּט איז ער געשלאָפּן אין ענגן, פייכטן „סוועט־שאַפּ“ (שוויץ־פאַבריקל), כדי צו זיין דער ערשטער, ווען דער באַלעבאַס וועט פּאַנאַנדער־טיילן די „באַנדלס“ (פעקלעך אַרבעט) צו די שניידער־אַרבעטער. מאָריס איז געווען גרייט צו אַרבעטן איבער זיינע כוחות. ער האָט געוואָלט וואָס פּריער אָפּ־שפּאַרן די נויטיקע סומע אַריבערצוברענגען זיין ווייב און קינד פון אייראָפּע.

זיצנדיק ביי דער שניידער־מאַשין, אָדער שטייענדיק ביים פּרעס־אייזן, האָט מאָריסן פון צייט צו צייט געגעבן אַ ברי אַ געדאַנק וועגן דער לאַגע פון דעם אַרבעטער אין סוועט־שאַפּ. געוויינלעך איז אים דער געדאַנק געקומען אין גראַ־מען און אָפּטמאַל באַגלייט מיט אַ ניגון. ביי דער ערשטער געלעגנהייט האָט עס מאָריס דעקלאַמירט אָדער אויסגעזונגען פאַר זיינע נאָענטע שאַפּ־חברים. יענע האָבן עס אָפּטמאַל איבערדעקלאַמירט אָדער איבערגעזונגען פאַר זייערע שכנים און פּריינט. אַזוי האָבן זיך זיינע לידער צעטראַגן פון שאַפּ צו שאַפּ און געוואָרן באַקאַנט אין אַלץ ברייטערע אַרבעטער־קרייזן.

זיינע נאָענטע פּריינט ראַטן אים אויפצושרייבן זיינע לידער און זיי אַרייַן־טראַגן אין אַ רעדאַקציע. מאָריס שטרענגט דאָן אָן זיינע מידע הענט און שרייבט אויף זיינע לידער אויף דעם גראַבן פּאַפיר אין וועלכן דער קרעמער, דער „גראַסערימאַן“, האָט איינגעוויקלט דאָס ביסל עסנוואַרג, וואָס ער האָט ביי אים געקויפט.

די רעדאַקטאָרן האָבן צוערשט געהאַט ווייניק צוטרוי צו די לידער אויף זאַק־פּאַפיר פון אַן אומבאַקאַנטן „פּראַסטן“ אַרבעטער. קוים אָבער האָבן זיי עס איבערגעלייענט. האָבן זיי דערזען, אַז דאָס איז עכטע פּאַעזיע, אַ זאַך וואָס איז דעמאָלט געווען אַ זעלטנהייט אין דער אַמעריקאַנער פּרעסע אין יידיש.

אַט אַזוי ווערט דער שניידער־אַרבעטער באַקאַנט אַלס דער יידישער פּאַלקס־דיכטער מאָריס ראָזענפעלד.

ווען זיין „לידער־בוך“ ווערט אין די 90ער יאָרן איבערזעצט אין ענגליש, שטורעמט אויף דאָס גרויסע לאַנד. די וואַרט־זאָגער פון דער אַמעריקאַנער

ליטערעאטור דערקלערן, אַז די יידישע אימיגראַנטן האָבן פון זיך אַרויסגעגעבן אַ וועלט־דיכטער, און טאַקע איינעם פון די באַדייטנדיקסטע פון זיין צייט. די דאָזיקע בשורה האָט זיך שנעל פאַנאַנדערגעטראָגן איבער דער ציווי־ליזרטער וועלט. מאָריס ראָזענפעלד ווערט באַלד איבערזעצט אין אַלע קולטור־שפראַכן. זיינע לידער ווערן אַריינגענומען אין די אַנטאָלאָגיעס פון די בעסטע מוסטערן פון דער וועלט־ליטערעאטור. זיינע לידער דערשיינען ניט נאָר אין צייטונגען און זשורנאַלן, נאָר אויך אין בוך־פאַרם. אַפּטמאַל אויך אין עטלעכע איבערזעצונגען פון פאַרשיידענע באַדייטנדיקע דיכטער.

אַדאַנק מאָריס ראָזענפעלדס שאַפֿ־לידער, אַדער לידער פון געטאָ, ווי מען האָט זיי דעמאַלט אַנגערופֿן, האָט די ברייטע וועלט פון יענער צייט זיך דערוואוסט, אַז יידן באַזיצן אַ גרויסע אַרבעטערשאַפט, וואָס איז באַזעלט פון סאַציאַלע אידעאַלן; אַז די יידן האָבן אַן אייגענע קולטור־שפראַך — יידיש — אין וועלכער עס זיינען געשריבן זאַכן, וואָס זיינען אַ צירונג פאַר דער וועלט־ליטערעאטור!

**

מאָריס ראָזענפעלד האָט פאַר זיין אַנקומען אין אַמעריקע, אין 1886, שוין געהאַט דורכגעמאַכט אַ היפש ביסל אין זיין יונגן לעבן. ניט אַלע מאָל איז ער געווען דער „פראַסטער“ אַרבעטער, וואָס ער האָט אויסגעזען ביי זיין אַנקום מען אין ניו־יאָרק. ער פלעגט זעלטן רעדן מיט מיר וועגן זיין פאַרגאַנגענהייט אין אייראָפּע. זיינע שמועסן מיט מיר זיינען דאָס רוב געווען איבער יהודה הלוי און היינריך היינע, וועלכע ער האָט באַטראַכט פאַר זיינע מייסטער. זיין פרוי, בעסי (אַסנע ביילע) האָט מיר אָבער אַמאַל דערציילט גענוי און אויספירלעך פון זייער לעבן. זיי זיינען ביידע געווען לאַנדסלייט און זיך געקענט פון קינדווייז אויף, זינט זיינע עלטערן האָבן זיך אַריינגעקליבן פון דאָרף באַקשאַ (דריי מייל פון סעני) קיין סוואַלאַק (ליטע).

זיי האָט אים געקענט אַלס אַלטערל אפרימס. זיין אַריגינעלער נאָמען איז געווען משה יאַנקל, נאָר זיינע עלטערן האָבן אים פאַרצויגן אויף „אַלטערל“. זיי האָבן אים געצערטלט ווי אַ בן־יחיד. זיי האָבן פון אים שטאַרק געהאַלטן. ער איז געווען אַ לערנער, אַ וואוילקענער, אַ מושלם. ער האָט געהאַט אַ ברוינעם פנים מיט שוואַרצע אויגן — „צוויי שטיקער פייער“. זיינע פעך־שוואַרצע געקרייזל־טע האָר האָבן, לויט בעסיס שילדערונגען, אים געגעבן „טויזנט חנען“. לויט ווי זיי האָט מיר דערציילט, האָט ער געקענט אויף אויסנווייניק לידער פון אליקים צונזער, מיכל גאַרדאָן, אברהם גאַלדפאַדען און אַנדערע. ער פלעגט זיי זינגען „אַזוי שייך און זיס, און מיט אַזוי פיל נשמה, אַז דאָס האַרץ פלעגט צעגיין פאַר נחת“. ער איז געווען פול מיט לעבן, ער האָט אַריינגעבראַכט פריילעכקייט און געלעכטער אין יעדער געזעלשאַפט וואו ער איז נאָר געקומען. ער איז געווען לוסטיק און וויציק און געהאַט שפאַסיקע איינפאַלן אָן אַ שיעור.

נאָך זייער חתונה זיינען זיי אַ געוויסע צייט געווען ביי זיינע עלטערן אויף קעסט. „אַלטערל“ איז געזעסן אין בית־מדרש ביים בלאַט גמרא און פאַרשאַפט

די עלטערן „נחת און גדולה“. גלייכצייטיק האָט ער אויך געלייענט ביכער אין דייטש און העברייאיש.

אין עלטער פון 20 יאָר, שוין זייענדיק אַ טאַטע פון אַ קינד, וואַנדערט ער אויס קיין אַמעריקע. ער קומט צוריק פון דאָרטן אַנטוישט. ער קאָן שוין אָבער אויך ניט בלייבן מער אין סאוואַלק. זיינע עלטערן וואַנדערן אויס קיין לאַנדאָן, פאַרט אויך ראָזענפעלד אַהין אַוועק, וואו ער ווערט אַ שניידער אין אַ סוועט-שאַפּ. זיין שיינע ביילקע בלייבט אין סאוואַלק. עס דויערט אַ לאַנגע צייט ביז ער נעמט זי אַרויס מיט זייערע צוויי קינדער קיין לאַנדאָן. זי געפינט דאָרט ניט מער דעם שיינעם שטאַלצן „אַלטערל“ פון זייער יוגנט, נאָר אַ פאַרדאגהטן, פאַר-חושכטן סוועט-שאַפּ-אַרבעטער מאַריס.

ניט געקוקט אויף זיינע גרויסע לידן אין לאַנדאָן, האָט אָבער מאַריס ראָזענ-פעלד געפונען אַזוינס, וואָס האָט אים דערמוטיקט און געשטאַרקט — דעם אידעאַל פון אַ בעסערער און שענערער וועלט. ער און ביילקע, וועלכע הייסט אין לאַנדאָן בעסי, זיינען געווען איבערגעגעבענע ליענער פון דעם לאַנדאָנער „אַרבעטער-פריינט“. די נויט אין לאַנדאָן, איז געווען ניט צו דערטראַגן און מאַריס מוז זיך ווידער אַוועקלאָזן איבערן ים זוכן „אַמעריקאַנער גליקן“. אין ניו-יאָרק קומט ער שוין אַ טרייער יוניאָן-מאַן. ער שליסט זיך אָן אין דעם פאַראיין „ריטער דער פרייהייט“, וואָס שיקט אָפּט הילף דעם „אַרבעטער-פריינט“ אין לאַנדאָן.

די אַרבעט אין ניו-יאָרקער סוועט-שאַפּ איז געווען איבער ראָזענפעלדס כוחות. פינף אַזייגער באַגינען פלעגט ער אַוועק אין שאַפּ און פלעגט קומען צוריק אַהיים שפעט ביינאַכט.

זיין האַרציק ליד „מיין יינגעלע“ האָט ער ניט געשאַפּן פון דער פּאַנטאַזיע. ער אַליין איז געווען דער עלנטער פרעסער, וועמעס טרער עס פּאַלט אויפן הייסן פרעס-אַיזן. ער איז אויך געווען דער „בלייכער אַפרייטער“, וועמעס טרויעריק לעבן ער האָט באַוויינט. אַ שטיק פון זיין אייגן לעבן איז אויך זיין ליד, אין וועלכן ער שילדערט זיין אַרעם הויזגעזינט. זיין פאַרצווייפלונג: וואָס וועט זיין מיט זיין ווייב און קינד, אויב ער „זאָל מיט איין מאָל ניט ווערן“ — „ווער וועט זיי ביידע ערנערן?“ ער דערציילט דאָרט אין יענעם ליד, אַז ווען ער כאַפּט זיך אויף פון שלאָף קומט אים אויס ווידער צו שלעפּן זיינע „פאַרמאַטערטע גלידער“ צוריק אין דער „דומפיקער שאַפּ“. נאָר באַלד האָט ער דאָס אויך ניט געקאַנט. ער איז געוואָרן קראַנק, געמוזט אויפהערן אַרבעטן, און זיין פרוי, פון דער היים אַ פאַרוק-מאַכעריין, און אין ניו-יאָרק אַ שאַפּ-אַרבעטעריין, האָט געמוזט פאַרזאָרגן דאָס הויז און דעם „אַרעמען קראַנקן מאַן“.

פילנדיק אַליין זיין ווערט אַלס דיכטער, פּראוואוט דער קראַנקער אַרבעטער אַפּדרוקן אַ פאַר העפטלעך לידער. ער זינגט זיי און דעקלאַמירט זיי ביי מיטינגען און אונטערנעמונגען. ער פאַרלאַנגט דערפאַר בלויו מען זאָל קויפּן זיינס אַ ביכל. ער פּראוואוט אויך אַרויסגעבן הומאַריסטישע זשורנאַללעך אַליין, אָדער צוזאַמען מיט שותפים. נאָר אַלע זיינע ליטעראַרישע אונטערנעמונגען ברענגען אים גאָר ניט אַריין, ער פאַרשולדיקט זיך נאָר אין חובות.

א קורצע צייט זעט אויס, אַז מאַריס ראָזענפעלד וועט שוין קאָנען אָנהויבן לעבן פון זיין דיכטונג. דאָס איז געווען אין דער צייט, ווען די אַמעריקאָנער ליי-טעראַטור־קריטיק האָט אים אָנערקענט פאַר אַ וועלט־דיכטער און די ציוויליזירטע וועלט האָט צוגעשטימט דערצו. נאָר די אַלע גליקן האָבן לאַנג ניט געדויערט. די אַסימילירטע יידישע אַריסטאָקראַטיע, וואָס האָט אויך אַ געוויסע צייט שטאַל־צירט מיט דעם גרויסן יידישן דיכטער, וואָס די וועלט אָנערקענט, האָט אָבער ניט געקאָנט בייקומען איר גרינגשעצונג צו דער שפראַך און קולטור פון די ברייטע יידישע מאַסן. די דאָזיקע וואוילהאַבנדיקע יידן האָבן געוואָלט באַזאָרגן דעם יידישן אַרבעטער־דיכטער, ער זאל זיך, נעבעך, ניט דאַרפן מער אָפגעבן מיט אַזאַ „מלאכה בזויה“, ווי שרייבן אין „זשאַרגאָן“. האָבן זיי אים געעפנט אַ „קענדי־סטאַרקע“ — אַ קרעמל צו פאַרקויפן צוקערקעס צו קינדער. דער גרויסער דיכטער איז אָבער געווען גאָר אַ קנאַפער געשעפטסמאַן, בפרט נאָך ווען זיין מוח איז געווען כסדר פאַרנומען מיט פאַרטראַכטן לידער. האָט זיין „געשעפט“ זיך שנעל אויס־געשעפט. ער האָט עס שפעטער באַזונגען אין אַ דיאַלאָג צווישן אים און דער נויט. ער זאָגט צו איר :

„איך מאַך קיין גראַמען מער. אַ מערק עס !
איך האַנדל טאַבאַק און צוקערקעס.
עס אי מיר זיס, עס איז מיר ביטער ;
איך בין קיין סוחר קיין געניטער,
דאָך פינקטלעך און אַ גוטער צאַלער,
לעב רעכט און שלעכט און שפּאַר אַ דאַלער.“

און די נויט ענטפערט אים :

„און שרייבסטו ניט, דאָן וועסטו שרייבן ;
וועסט, פריינט, קיין קרעמער ניט פאַרבלייבן ;
איך קען זיי גוט, אַ די געדיכטן ;
דו וועסט נאָך ליידן, וועסט נאָך דיכטן.“

צוריק אין שאַפ איז מאַריס ראָזענפעלד שוין ניט מער געגאַנגען. עו איז געוואָרן אַ צייטונגסמאַן. דער בייט פון שאַפ אויף דער רעדאַקציע איז פאַר אים געוואָרן אַ „שרעקלעכע רעדאַקציע“. ער האָט זיך באַטראַכט פאַר אַ „פעדער־קנעכט“ און געיאַמערט, אַז ער מוז „אַליין איצט דינען די פען, וואָס זי האָט פריער ביי אים געדינט“. ער האָט ניט געקאָנט מוחל זיין רעדאַקטאָר, פאַרוואָס ער האָט אויסגעמעקט פון די לידער די „שענסטע ערטער“ און אים געהייסן אַנשטאַט דעם געבן בלוז „געגראַמטע ווערטער“, און דערקלערט, אַז „די הויפט־זאַך איז דאָס ביסל זנות, דען ווייטער איז דאָך אַלצדינג שטות“. די אַרבעט אין רעדאַקציע איז דאָך געווען פיזיש לייכטער. און האָט דער רעדאַקטאָר אויסגעמעקט ווערטער און שורות אין זיין ליד, האָט ראָזענפעלד זיי צוריק צוגעשריבן אויפן אויסשניט פון דער צייטונג און געהאַפט, אַז ער וועט דאָס ליד נאָך אַמאָל קאָנען פאַרעפנט־לעכן ווי עס איז געשריבן. ער קאָן זיך דעמאָלט אויך אָפגעבן מיט דער דער־ציאונג פון זיינע קינדער, און איז באַזונדער שטאַלץ אויף זיין געראַטענעם זון.

א פופצין-יאריק בחורל, וואס האט אליין געשריבן לידער אין ענגליש און אויך איבערזעצט זיין בארימטן פאטערס לידער אין אַט דער שפראך. נאָר אויך דאָס דאָזיקע גליק האַלט לאַנג ניט אָן. דער שענסטער חלום פון זיין לעבן, זיין דיכטערישער יורש שטאַרבט אַוועק. מאַריס ראָזענפעלדס דריי לידער וועגן זיין יונג-פאַרשטאַרבענעם איין-איינציקן זון, מאַכן נאָך היינט אַ טיפן אומפאַרגעסלעכן איינדרוק. דער טיף-פילנדיקער דיכטער ברעכט צוזאַמען. ער ווערט טיילווייז פאַר-ראַליזירט און איז אין געפאַר צו ווערן בלינד.

2.

אין אַט דער שווערסטער צייט פון זיין לעבן האָב איך זיך מיט אים באַקענט פערזענלעך. צוערשט שריפטלעך, אָנהייב 1906. איך האָב אים דעמאָלט גע- האַט איינגעלאָדן מיטצואַרבעטן אין דעם וואַכנבלאַט „יידישער קעמפער“, וואָס האַט אין יענער צייט זיך געגרינדעט אין פילאָדעלפיע אונטער מיין רעדאַקציע. מאַריס ראָזענפעלד האַט מיר געענטפערט מיט אַ לאַנגן בריוו, וואָס האַט זיך געענדיקט מיט „ברודער-גרוס“ און געאַטעמט מיט מענטשן-ליבע. צווישן אַנדערעס שרייבט ער דאָרט אַזוי:

„ייד און אַרבעטער“ איז שטענדיק געווען מיין מאַטאָ. אַמאָל האַט מען מיך אָבער ניט פאַרשטאַנען. אין קעגנטייל, מען האַט מיך נאָך געשימפט און פאַר-חרמט פאַר מיין „וואַרפן זיך“, אין „ביידע זייטן“. עס האַט געדויערט אַ פערטל-יאָרהונדערט ביז די ציל-באַוואוסטע יידישע אַרבעטער, יידישע קעמפער, זיינען געקומען צו מיר.“ — — — „איך בין שוין געבראַכן אין קערפער, אָבער מיין גייסט פרייט זיך מיט מיין זיג.“ — — — „זעט אייער בלאַט זאָל זיין ליטעראַריש און ריין פון פערזענלעכקייט.“

מחמת זיין קראַנקהייט זיינען זיינע שפעטערדיקע בריוו צו מיר צוערשט גע- שריבן מיט דער לינקער האַנט. ער קלאַגט זיך דעמאָלט, וואָס „פון די אַלע אומגעלומפערטע געשרייען אין די יידישע בלעטער וועגן הילף“ פאַר אים, האַט ער „אויסער חרפה קיין זאך ניט גענאָסן“. די שטיצע פון יחידים איז אים געווען דערווידער. ער האַט געוואָלט, אַז בלויז אַרגאַניזאַציעס זאָלן פאַר אים וואָס אונ-טערנעמען. ווען איך האָב עס ניט פאַרשטאַנען, האַט ער עס מיר צוריקגעצאָלט דורך אַ מתנה — די דייטשישע איבערזעצונג פון זיינע לידער דורך בערטאַלד פיייוועל, רייך אילוסטרירט פון אפרים משה ליליען. אַזוי צאָרט-פילנדיק איז געווען דער דיכטער, וועמען ניט-פאַרגינער האָבן געשטעמפלט פאַר אַ שנאָרער.

די פערזענלעכע באַקאַנטשאַפט מיט מאַריס ראָזענפעלדן, נאָכדעם ווי איך האָב זיך באַזעצט אין ניו-יאָרק, האַט ניט געענדערט מיין ערשטן גוטן איינדרוק וועגן אים. זיין טריאומף-רייזע אין אייראָפּע, דער פאַלשער קלאַנג וועגן זיין טויט און די שבחים-פולע הספדים איבער אים, וועלכע ער האַט זוכה געווען צו לייענען ביי זיין לעבן, האַט מאַריס ראָזענפעלדן ניט פאַרדרייט דעם קאַפּ. כ׳האָב אים געטראָפן דעם זעלבן באַשיידענעם און דאַנקבאַרן מענטשן וואָס פריער. זיין פופציק-יאַריקער יוביליי, וואָס איז געפייערט געוואָרן אין אַ סך שטעט אין

אמעריקע, האָט אויף אים געמאַכט אַ טיפן איינדרוק. עס האָט פון אים געאַטעמט מיט אינערלעכער פרייד און ברייט־האַרציקער מענטשן־ליבע. די אַרבעטנדיקע יידישע מאַסן ווייזן אים דעמאָלט אַרויס אַ סך ליבע און פאַרערונג. זיינע לעצטע דריי בענד „געוויילטע שריפטן“ (בענד 7, 8, 9) ווערן דאָן אָנגעבאַטן פון „פאַר־ווערטס“ צו אַ רעדוצירטן פרייז, זיינען געשטאַנען מאַסן יידן אין רייען און אויס־געקויפט אין אַ פאַר טעג די פיל טויזנטער עקזעמפּליאַרן. ס'איז ווערט צו דער־מאַנען, אַז ווען עס איז דערשינען דער ערשטער באַנד פון ראָזענפעלדס לידער מיט יאָרן פריער, איז אויך אין אַ קורצער צייט אויספאַרקויפט געוואָרן די גאַנצע אויסגאַבע, כאַטש אַ דאָלער אַ בוך איז דעמאָלט (אין 1904) געווען איבער די מיטלען פון זיינע לייענער, צום גרעסטן טייל שאַפ־אַרבעטער.

זיין פיזישע און גייסטיקע לאַגע פאַרערגערט זיך דורך זיין ווערן אַרויס־געשטויסן פון „פאַרווערטס“, וואָס איז דעמאָלט געווען די איינציקע יידישע אַרבע־טער־צייטונג אין ניו־יאָרק. ער מוז אָנקומען אַרבעטן אין אַ פרעמדער באַלעבאַ־טישער סביבה און ער ווערט דורך דעם אָפּגעריסן פון זיינע אַרבעטער־קרייזן. דאָס דריקט אויף אים זייער שטאַרק, ער פילט זיך ווי אין אַ שטייג. ער איז כסדר פאַרביטערט. ער הערט אויף צו שאַפן ניס. באַלד ברעכט ער אויך צוזאַמען פיזיש (ער שטאַרבט דעם 22טן יוני, 1923).

איצט איז מאָריס ראָזענפעלדס חשובער פּלאַץ אין דער יידישער ליטעראַטור פעסט עטאַבלירט. ניטאָ אויך מער קיין מיינונגס־פאַרשיידנהייטן וועגן זיינע גרויסע פאַרדינסטן פאַר דעם פּיאַנערישן יידישן אַרבעטער־ליד, פון וועלכן ער, מאָריס ראָזענפעלד, איז דער באַדייטנדיקסטער פאַרשטייער.

3.

אין זיינע ריזע־בילדער באַשרייבט מאָריס ראָזענפעלד דעם אַלטן בית־עולם פון פּראַג :

„אויף איין מצבה — שרייבט מאָריס ראָזענפעלד — איז געשטאַנען אויס־געהאַקט אַ שניידערשע שער, און אין די קוים־קוים לעזבאַרע שורות האָט מען נאָך געקאַנט זען די ווערטער 'החייט... הצדיק... הגדול'. איך האָב זיך ביי דעם דאָזיקן קבר אָפּגעשטעלט און האָב לאַנג געקוקט און געטראַכט, הלוואי שטעלט מען מיר אויך אַזאַ מצבה, נאָר לעבן דער שער זאָל נאָך ליגן אַ פעדער!...“

מאָריס ראָזענפעלד איז דעמאָלט שוין געווען וועלט־באַרימט. זיין ריזע קיין אייראָפע איז געווען אַ טריאומף־צוג פון אַ וועלט־דיכטער. ער איז אַרויס־געפאַרן פון אַמעריקע האַלב־פאַראַליזירט און אין געפאַר צו ווערן שטאַק־בלינד. נאָר קומענדיק אין אייראָפע, וואו ער האָט געזוכט היילונג פאַר זיין קראַנקן קער־פער, איז ער אויפגענומען געוואָרן ווי אַ העלדישער זיגער. ראָזענפעלד־אָונטן זיינען אַראַנזשירט געוואָרן אין אונגאַרן, באַסניע, בוקאַווינע, בעמען, גאַליציע, דייטשלאַנד און עסטרייך. ס'זיינען אים געקומען ערן באַרימטע אייראָפּיאישע קינסטלער און געלערנטע. ער האָט געהערט דעקלאַמירן און זינגען זיינע לידער אין אונגאַריש, דייטש, טשעכיש, פּויליש, קראַאַטיש, רומעניש און שפּאַניש. ביי זיין ערשטן אויפטרירט אין ווין, אינעם איבערגעפאַקטן זאָל פון קאָנסערוואַטאָריום,

וואו מאַריס ראָזענפעלד האָט געלייענט זיינע לידער אין יידיש, איז געווען פאַר-
טראַטן ניט בלויז די קונסט און וויסנשאַפט, נאָר אויך די פינאַנץ (די ראַטשילדס און
אַנדערע מיליאָנערן) און די אַרמיי. דאָך האָט זיך מאַריס ראָזענפעלד קיין רגע
ניט פאַרגעסן, אַז ער געהערט צו דער אַרבעטער-משפּחה, זיין אַמביציע איז
געווען, אַז צוזאַמען מיט זיין פעדער זאָל מען אויך דערמאָנען זיין שער ...

**

מאַריס ראָזענפעלד האָט געוואוסט, אַז ער באַזיצט אַ וואולקאַנישע קראַפט.
ער האָט פון זיך געזונגען: „מיין ליד האָט זיך ווי לאַוואַ דורכגעבראַכן“. נאָר מאַריס
ראָזענפעלדן איז אויך ניט פרעמד געווען די שטילע, צאַרטע ליריק, וואָס גיט
איבער די אינטימסטע באַוועגונגען פון דער נשמה. ס'איז גענוג דורכצולייענען עט-
לעכע פון זיינע לירישע לידער, דאָס איינצווען, למשל:

„ביי דעם שטילן האַדסאָן קלאַג איך
מיינע אייביקע יסורים.
האַדסאָן, שטילער האַדסאָן, זאָג איך,
ווי דיין וואַסער אָן דיבורים
רעדט צו מיר דורך יעדע וועלע,
וועלכע קומט און ווערט פאַרשוואונדן,
ניט אַ רויש און פליסט אַוועק —
פונקט אַזוי אַ רעדט מיין זעלע
רק צו מיר דורך נייע וואונדן,
נייע ווייען, נייע שרעק.“

דער דיכטער מאַריס ראָזענפעלד האָט געוואוסט און אויך דערקלערט, אַז
ער קומט גאָר פון אַן אַנדער וועלט, פון „אַ שענער, בעסער לאַנד“, וואו
ער גייט אַרום און חלומט חלומות. ער דערציילט אויך, אַז אין זיין יוגנט האָט אים
זיין מוזע געפירט צום געזאַנג איבער מאַי און איבער בלומען, „פרייד איז דורך
דער לופט געשוואומען“ און באַגריסט זיין ערשטן „גאַנג“.

„איבער מיר גאַלדיגע שטראַלן,
מיר אַרום דער גרינער וואַלד,
וואו מיין בליק גאָר איז געפאַלן,
האַט געגרינט, געבליט, געשטראַלט.“

און אין מיטן די קאַפעליע
האַט גערעלערט און געשפּילט,
און אין מיטן פון זעלע
האַב איך פרישן גליק דערפילט.“

נאָר יענע צייט, ווען מאַריס ראָזענפעלד האָט „אומשולדיק געזונגען ווי
אַ פויגל אויפן בוים“, איז גיך פאַרביי. שוין אין פּרילינג 1889 האָט מאַריס ראָזענ-
פעלד, אין זיין ליד צו די פּאָעטן, אויסגערופּן:

„דיכטער! גענוג אייך פאַנטאַזירן,
הערט אויף אין דער לופטן צו שוועבן,

פרואוט זיך בעסער אינטערעסירן
אין דעם מאַטעריעלן לעבן. —

לאָזט צורו די רויזן, די ליליען,
די שמעטערלינגע, די נאַכטיגאַלן,
זאַל די בלום דופטן, די פויגל שפילן,
באַזינגט אונדזער גויט, אונדזערע קוואַלן (*)...”

אַט אַזוי האָט דער אַרבעטער אין ראָזענפעלדן געגעבן זיין ליריק אַן אַנדער
ווענדונג. אַנשטאַט צו זינגען פון „הימלס העכסטע פריידן“, איז ראָזענפעלד געוואָרן
דער דיכטער פון ערדס טיפסטע לידן... .

*
**

מאַריס ראָזענפעלד איז געבליבן אַ ליריקער אויך אין זיינע אַרבעטער־לידער.
ער איז ניט געווען קיין דרויסנדיקער וועקער, ניט קיין מיטפילנדיקער באַוויי-
נער. ער איז אַליין געווען דער העלד פון זיינע לידער. ער האָט באַוויינט זיין
אייגענעם שיקזאַל אין דעם „סוועט־שאַפּ“. ער האָט געשאַלטן דעם „באַס“ מיט
„טויטע קללות“, געבענקט צו דער שיינער נאַטור און געחלומט פון אַ שענערן,
בעסערן לעבן. די אַרבעטער האָבן באַלד דערפילט, אַז ראָזענפעלדס געוויין, קללות,
בענקשאַפט און חלומות זיינען די זייעריקע. האָבן זיי אַנערקענט זיין ליד, עס דע-
קלאַמירט און געזונגען נאָך איידער דער ליטעראַטור־טעמפל האָט זיך פאַר אים
געעפנט.

מאַריס ראָזענפעלד האָט אַלע מאָל געהאַלטן, אַז זיין ליד איז אַ פּראָדוקט
פון שאַפּ. ווען ער האָט דערהערט אין זיין האַרצן אַ באַדויערן, וואָס ער האָט פאַר-
לאָרן זיין יוגנט אין שאַפּ, האָט ער זיך אַליין געענטפערט:

„דאָך ניט זיך גאַר אומזיסט געקוועלט.
כ׳האַב דעם אַרבעטערס יאָר,
זיין לייד און זיין בראָך.
פאַרמסרט פאַר דער גאַנצער וועלט.“

דאָס איז ניט געווען קיין מליצה. מאַריס ראָזענפעלדס אַרבעטער־ליד, איבער-
זעצט אין די מערסטע קולטור־שפּראַכן, האָט ווירקלעך „פאַרמסרט“ דעם אַמע-
ריקאַנעם „סוועט־שאַפּ“ פאַר דער גאַנצער וועלט. אמת, די וועלט, וואָס האָט באַ-
וואונדערט זיין ליד אין די רייכע סאַלאַנגען, האָט ניט אַפּגעשאַפט די אַמעריקאַנער
שווייץ־סיסטעם. דאָס האָבן געטאָן זיינע אַרעמע שאַפּ־חברים, די „העלדן פון די
שער און אייזן“. האָט דער אַרבעטער־דיכטער טאַקע שטאַרק שטאַלצירט מיט זיי
און זיי געבליבן טריי ביז צו זיין לעצטער מינוט.

4.

דער „סוועט־שאַפּ“ איז פאַרשוואַנדן. דאָס אַרבעטער־לעבן איז געוואָרן אַ ביסל
גרינגער. מאַריס ראָזענפעלד אַליין איז, אַדאַנק זיין וועלט־באַרימטקייט, איבער-
געגאַנגען פון שאַפּ צו דער רעדאַקציע, פון שער צו דער פען. נאָר ער האָט

ווייניק נחת געהאט פון אַט דעם בייט. ער האָט אויסגעפונען, אַז אַ פּעדער־
קנעכט איז נאָך ערגער ווי דער „שקלאַף אין ווערקשטאַטס העלע“... אַז פאַר־
דינגען די שער... דער „באַס“ פון דער „שרייבאַרניע“ איז געווען נאָך ערגער
ווי יענער פון שאַפּ. דער שונד־רעדאַקטאָר פּלעגט דעם דיכטער הייסן „מיסט
און בלאַטע גראַבן פאַר זיינע לעזער זיך צו לאַבן“... גאַר אַפּט האָט דער דיכטער
געוואונטשן צו ווערן באַפרייט פון אַט דער „שענדלעכער מלאכה“, כאַטש אַ יאָר
בעפאַר זיין שטאַרבן...

נאָר ווינטשנדיק, צייטנווייז, צוריק זיין שער, האָט דאָך ראָזענפעלד געזען,
אַז זיינע שער־חברים האָבן נאָך ווייט גיט געזיגט.

„זיי קריגן שוין אַ ביסל מער שכירות,
זיי וואוינען שוין אין עטוואַס בעסערע דירות,
זיי דאַרפן שוין דאָס לעבן מער גיט פּלוכן,
האַבן שוין נאָך אַ העריג, נאָך אַ קוכן,

אַ בעסירן מאַנטל שוין און בעסערע הויזן,
דאָך טרעטן זיי נאָך אַלץ גיט אויף קיין רויזן,
באַקומען גיט דעם ווערט פון זייער שאַפּן,
זיי זיינען בלויז אַראַגאָנירטע שקלאַפּן.“

דערביי פאַרצווייפלט גיט דער אַלטער אַרבעטער־דיכטער. ער איז איבער־
צייגט, אַז „דאָס וועט אַלץ נאָר אזוי לאַנג געווערן, ביז די, וואָס שאַפּן, וועלן זיך
באַקלערן, און די, וואָס זיי באַרויבן און פאַרשעמען, איין מאָל פאַר אַלע מאָל
שטרענג צום חשבון נעמען.“

און ווען מ׳האַט ראָזענפעלדן פאַרגעוואַרפן פאַר וואָס ער האַלט כּסדר אין וויי־
נען, האָט ער געענטפערט, אַז די צייט, ווען ער „וואַלט העל געלאַכט“, האָט ער
פאַרלאָרן אין שאַפּ, אין דער „שקלאַפּ־נאַכט“... און כאַטש ער שאַפט שוין איצט
„אַלס שרייבער, גיט אַלס שטעפער“, דאָך שווימט נאָך אום אין זיין בלוט „דער
אומעט פון די שעפער“. נאַכמער, גראַד איצטער, ווען ער איז „שוין אַנטשוויגן,
שטום“ — זעט ער „זיך אַרום“, אַז „יענער אַלטער ווייטיק רעדט און קרעכצט,
און רופט און בעט“:

„וואָס שוויגסט דו אויף מיין גרויסן בראַך ?
איך דויער נאָך, איך דויער נאָך.“

מאַריס ראָזענפעלד האָט געהאַלטן, אַז די צייט האָט אים אַפּגעקילט, אַז ער
זינגט און זיין האַרפע שפּילט,

„נאָר גיט דעם זעלבן ניגון ;
גיטאַ, עס פעלט דער ערשטער ברען,
איך זוך, איך אַקער און איך קען
אים מער צוריק גיט קריגן.“

דאָך, קוים זיינען נאָר די „העלדן פון די שער און אייזן“ אַרויס אין קאַמף,
אַזוי האָט דער אַלטער אַרבעטער־דיכטער ווידער געקראַגן דעם „ערשטן ברען“
און אויפגעשפּילט „דעם זעלבן ניגון“, וואָס אין זיין יוגנט, פען און שער ווערן
דאָן ביי אים ווידער אייגס און ער שניידט מיט זיי שוואַרץ און טיף...

*
**

שער און אייזן זיינען פאַר מאַריס ראָזענפעלדן ניט קיין שטומע באַשעפענישן.
רירט ער זיי אָן מיט זיין צויבער־פען, אַזוי הייבן זיי אָן צו רעדן. און גייען
אַרויס די אַרבעטער אין סטרייק, אַזוי לאָזט זיי מאַריס ראָזענפעלד הערן, וואָס
זייערע געצייג האָבן וועגן דעם צו זאָגן :

„עס רעדט די שער : „איך קאָן ניט ליידן
וואָס אייער האַנט איז ניט געקרעפטיקט,
ווען איר האַט ניט קיין מאַכט צו שניידן ...
ווען איר זייט לעבן מיר באַשעפטיקט.“

קיין וואונדער, וואָס מאַריס ראָזענפעלד האַט נאָך יאָרן אַרבעט מיט דער
פען דאָך שטאַלצירט מיט זיינע „אַלטע געצייג“ ... ער האַט געזונגען :

„נאָך ליגט ביי מיר די אַלטע שער
מיט וועלכער איך פלעג שניידן,
ווען איך פלעג שקלאַפן נאָכאַנאַנד,
ווען איך פלעג הונגער ליידן.“

און אַזוי אויסרעכענענדיק אַלע זיינע „אַלטע געצייג“, פירט ראָזענפעלד
אויס, אַז זיי האָבן אים צופיל געקאָסט ער זאל מיט זיי זיך שניידן, אויך נוצן זיי
אים, ווען ער דאַרף אַפט עמעצן „באַקליידן“ ...

די פען און די שער גייען ביי מאַריס ראָזענפעלדן האַנט אין האַנט. ביידע
קאָנען זיין קייטן צו פאַרשקלאַפן און ביידע קאָנען אויך זיין געצייג פון באַפרייען.
האַט מאַריס ראָזענפעלד אויך אין זיין העכסטן גלאַנץ ניט געקאָנט פאַרגעסן
זיין שער און אייזן. ער דערציילט אין זיין ליד „די שאַפ“, אַז ער געדענקט ניט
מער זיין אַלטע היים וואו ער איז געבוירן, אַז ער שענקט אויך ניט „דעם מינדסטן
קלער די ליבסטע פון די יונגע יאָרן“. ער געדענקט נאָר דעם שאַפ, ווייל ער האַט אים
„צופיל געצאָלט“. קוים קומט אים דער שאַפ אויף דעם זין, דערשיינט אים „יעדער
באָס אַ שפּין“, וואָס „פאַנגט און זויגט די אַר'מע פליגן“.

און אַזוי טראַכטנדיק פון שאַפ פלעגט זיך דער אַלטער אַרבעטער־דיכטער
אַפט פאַרבענקען נאָך זיינע חברים פון שער און אייזן. נאָר, האַט ער געקלאַגט,

„איך טרעף קיין איינציקן פון זיי
מיט מיר, וואָס האָבן געשקלאַפט,
זיי זיינען אַלע טויט שוין, וויי !
זיי זיינען שוין אַפגעשאַפט.“

ער האַט געפילט, אַז אויך ער, דער „פעדער־שקלאַף“, וועט זיינע שאַפ־חברים
לאַנג ניט איבערלעבן. בלויז איין אונטערשייד האַט ער געזען. ער האַט גע־
פילט, אַז כאַטש ער איז ביי זיין לעבן פאַרגעסן געוואָרן, איז ער דאָך אומשטערבלעך.

„דען אַלץ, וואָס איז געזונט, דאַס זע איך בלייבן.
עס קאָן אין וועקסלס לאַנגן שטרייט
דאַס קראַנקע נאָר, דאַס פוילע זיך צערייבן.
דאַס געזונטע — מיט אַ נייע לייב באַלייבן
און שטענדיק ווידערשטיין די צייט.“

מיין באַגעניש מיט מאַריס ראָזענפעלד

1.

דעם אמת געזאגט, בין איך ניט קיין גרויסער למדן אין דער זשאַרגאָן-ליטעראַ-טור. איך זאָג דאָס און שעם זיך דערמיט, ווייל איך רעכן, דאָס יעדער העברייִ אישער שריפטשטעלער, יעדער פריינט פון אונדזער המון־עם איז מחויב צו וויסן און צו לעזן אַלץ, וואָס ווערט געשריבן פאַר אונדזער פאַלק אין זיין גלות־שפראַך. אונדזער מיינונג איבער דער זשאַרגאָן-ליטעראַטור קאָן זיין וועלכע זי איז, אָבער צומאָכן די אויגן און ניט וויסן, וואָס דאָרט גייט פאַר, ווי און וואָס עס ווערט דאָרטן געאַרבעט, געשאפן, געזונגען, געקלאָגט, געלאַכט און דערציילט איז דאָך אַ גרויסע זינד.

צו מיין פאַרענטפערונג קאָן איך נאָר זאָגן, אַז איך בין מער ווי 10 יאָר פון רוסלאַנד, און עס איז מיר אוממעגלעך צו באַקומען יידישע ביכלעך. דאָ איז דאָס אַ יקר־המציאות. די ביכלעך אין זשאַרגאָן, וועלכע מען שיקט מיר צו פון אַמעריקע און פון דער שווייץ, זיינען גאָר פון אַ גאַנץ אַנדער סאָרט. דעם יידישן גייסט, דאָס יידישע לעבן, די יידישע וועלט, די יידישע צרות און יסורים, יידישע ווערטלעך און בילדער קאָן מען אין זיי ניט געפינען. און אזוי ווערט מען ביס־לעכווייז, ליידער, דערווייטערט פון מאַמע־לשון. אונדזער מאַמע־לשון איז אַפילו זייער אַרעם, האָט אפילו פיל חסרונות און איז אונדז צו ענג פאַר אונדזערע נייע געדאַנקען און נייע געפילן, אָבער דאָך מאַמע־לשון, און דער לשון פון מיליאָנען אַרעמע, אומגליקלעכע ברידער.

און ווי שטאַרק האָב איך זיך געשעמט, ווען ישראל זאָנגווייל, דער גרויסער דערציילער פון יידישן לעבן אין דער ענגלישער שפראַך, האָט מיר, מיט אַ פאַר יאָר צוריק, אויפּמערקזאַם געמאַכט אויף מאַריס ראָזענפעלדן, און איך האָב ניט געוואוסט ווער ער איז. אין אַ קורצער צייט נאָך דעם געשפרעך מיט זאָנגוויילן איז דערשינען אַן ענגלישע איבערזעצונג פון ראָזענפעלדס ליידער. די ענגלישע צייטונגען האָבן פיל אַרטיקלען דעריבער געשריבן און זיי זייער שטאַרק געלויבט. די אַמעריקאַנישע צייטונגען האָבן ראָזענפעלדס נאָמען געהויבן ביז אין הימל. איך האָב אויך זיך דערוואוסט, אַז בערטהאָלד פייוועל, דער רעדאַקטאָר פון דער „וועלט“, גרייט־פאַר אַ דייטשע איבערזעצונג פון ראָזענפעלדס ליידער. דאָן האָב איך מיר אָנגעשאפּט ראָזענפעלדס שירים אין אַריגינאַל, אין זשאַרגאָן, איך זאָל קענען אַליין באַאורטיילן זייער ווערט, און ניט גלויבן וואָס אַנדערע זאָגן מיר;

געשריבן אין 1902, מיר גיבן עס מיט אייניקע פאַרקירצונגען. — רעד.

איך זאל הערן דעם דיכטער אין זיין שפראך, און ניט ווי זיינע איבערזעצער ריכטן אים צו.

איך האב דורכגעלעזן ראָזענפעלדס זשאַרגאָן-לידער און בין געווען אַנט-ציקט. איך האָב געפונען אין זיי הייסע געפילן, אַ יידישע, טיף-פּאָעטישע נשמה, געזונטע געדאַנקען, אַ רייכע שפּראַך, גלענצנדע בילדער און אַ ברידערלעכע ריינע ליבע צו אַלע אַרעמע און אומגליקלעכע, צו אַלע דערנידעריקטע און פּאַרפּאָלגטע. וויפּל פּאַרשטענדעניש האָט אונדזער פּאָעט פּאַר אַלע ביטערקייטן פּון גלות. ער באַקלאַגט די גערעכטיקייט, וואָס ווערט צעטראָטן אונטער די פּיס. ער באַקלאַגט די שיינקייט, וואָס ווערט דערשטיקט, די יוגנט, וועלכע ווערט פּאַרוועלקט. אַך, ווי ער ליבט די פּרייהייט, די מענטשן-ערע, דעם בלויען הימל, די שיינע בלומען, דעם שטרייט פּאַר דעם אמת! אַך, ווי ער האָסט די מאַשין אין אַמעריקע, וועלכע האָט געמאַכט זיינע אַרעמע ברידער פּון רוסלאַנד פּאַר קעכט; די מאַשין, וועלכע זויגט אונדזער בלוט, אונדזער מאַרך און וועלכע מאַכט מענטשן פּאַר סקעלעטן, פּאַר ציפּער, פּאַר אירע דינער, אויך פּאַר מאַשינען.

וואָס מער איך האָב געלעזן זיינע לידער, האָב איך מער באַוואונדערט זיין קונסט. אַלץ קלינגט און זינגט; עס גייט טיף אין האַרצן. יעדעס ליד צייט צופּט און רייסט-אויף אונדזערע אַלטע וואונדן, אַדער אויך די נייע פּריש-געבאַקענע וואונדן אין האַרצן. אָבער גלייך מיט די שמערצן ברענגען זיי באַלואַם, פּאַרגע-ניגן און טרייסט, ווי יעדעס קונסט-ווערק. עס ווערט, דאַכט זיך, גרינגער אויפן האַרצן, ווען מען לייענט ראָזענפעלדס געדיכטן; די טרערן קומען ווי אַ גאולה. ראָזענפעלד איז אַ דיכטער, וואָס האָט אַליין געליטן פּון קינדווייזאַן גלות-צרות. ער אַליין איז געווען פּאַרוואַגלט, גע-זנד און ער אַליין איז געווען געקעכטעט פּון דער ניי-מאַשין. ער זינגט וואָס ער האָט איבערגעלעבט; ער גיט דאָס וואָס ער האָט. ער האָט אָבער אויך שוין פּאַרזוכט די פּרייהייט אין דער נייער וועלט און דאָס שפּירט מען אין אַלע זיינע בעסערע געדיכטן.

מ. ראָזענפעלד איז אַ מאַדערנער, ד. ה., אַ היינטוועלטליקער מענטש און דאָרום פּילט ער טיף די אַלע אומגערעכטיקייטן, וואָס אונדזער איינער פּילט, דאָרום זוכט ער זיין „איך“, דאָרום איז אים אַזוי טייער, אַזוי ליב די זעלבשטענדיקייט, דאָרום איז ער אַזוי מאַט און מיד און זוכט רוע, גליק, טרייסט ביי דער מוטער-נאַטור. ער איז אָבער צו גלייכער צייט אַ מאַדערנער ייד, און דאָרום פּילט ער אַזוי שטאַרק די ביטערקייט פּון גלות און רייסט זיך נאָך אונדזער אַלטן פּאַטערלאַנד, דאָרום פּילט ער אַזוי שמערצלעך די באַזונדערע יידישע צרות. ער איז דורך-אוי-דורך מענטש און דורך-אוי-דורך ייד און דערצו — דער עכטער, געבוירענער פּאָעט, אַ פּאַלקס-דיכטער, ער לעבט און לייט, האַפּט און שטרעבט צוזאַמען מיט זיינע ברידער.

ווער קאָן פּאַרגעסן זיין מייסטער-ליד „דער יידישער מאַי“, וואָס איז געדרוקט אין דעם „יוד“ פּון יאָר 1899. אין דעם ליד זעען מיר אונדזער געליבטן פּאָעט אין זיין פּולן גלאַנץ און פּראַכט, אין זיינע יום-טובֿ-קליידער; מיר הערן זיינע האַרץ-רייסנדע זיפּצן און די שענסטע מעלאָדיען פּון זיין צאַרטער, פּיינפּילנדער

הארפע. אך, ווי שיין ער מאַלט די נאַטור, און ווי טיף איז זיין טרויער וואָס דער ייד געניסט זי ניט, און קאָן זי ניט געניסן, ער קאָן פון איר גאָר קיין הנאה האָבן; זי איז ניט זיינע, זי איז אים אַ שטיף־מוטער. דער פּאָעט שילדערט מיט העלע פאַרבן, מיט ברייטע שטריכן, ווי שיין עס איז געווען אַמאָל דער יידישער מאַי אין זיין אייגענעם לאַנד. דאָרטן, אין זיין לאַנד, האָט דער ייד אַמאָל „פון אַ וואונדערלעכער פידל אויסגעקושט די שענסטע לידער“. אַבער איצט:

אויף אַ ווערבע בוים אַ שטומע,
הענגט דער חלום פון מיין אומה...

וואָס פאַר אַ טרויעריק בילד, ווי שטאַרק דאָס ווירקט, וואָס פאַר אַ קראַפט און אַריגינאַליטעט עס ליגט אין דעם לעצטן פּערז. ניין, אַזאַ פּערז קאָן מען קיינמאָל, לעבן־לאַנג, ניט פאַרגעסן. ער גראַבט זיך איין טיף אין זכרון, ער איז שטענדיק אין די אויערן, ער פאַרפּאָלגט ווי אַ געשפּענסט. שוין באַלד דריי יאָר, ווי איך האָב געלייענט אין דעם „יוד“ דעם „יידישן מאַי“, און דער פּערז פאַרפּאָלגט מיך. איך זיך אין אַפּערע־טעאַטער און הער וואַגנערס מוזיק, און אין די אויערן ברומט: „אויף אַ ווערבע־בוים אַ שטומע, הענגט דער חלום פון מיין אומה...“ איך שפּאַציר אין דער בילדער־גאַלעריע, אין טיער־גאַרטן אָדער אין דער שווייץ אויף די אַלפּן, און דער פּערז לאַזט מיך ניט אַפּ, עפּ ברומט, עס זשומט: „... דער חלום פון מיין אומה...“

דער דיכטער טרייסט אַבער דעם יידן, אַז עס קומט פאַר אים אַ נייער מאַי, זאָגט אים צו פּרידן און רן אין זיין אַלטן פּאַטערלאַנד. מ. ראָזענפּעלד איז אַבער ניט נאָר אַ קלאַג־מוטער, ניט נאָר אַ איכה־זאָגער, אַ קינות־מאַכער, — ער קאָן אויך לאַכן, שפּאַטן איבער דעם שטאַרקן, איבער דעם בלוט־זויעגער, איבער דעם פּאַלשן, איבער דעם בלינדן פּאַנאַטיקער. ניט נאָר טרערן האָט ער, אַבער אויך גאַל. ניט נאָר ווערטער פון טרייסט פאַר די שוואַכע, אַבער אויך שאַרפע ווערטער, אַנגעזעטיקטע מיט גיפט פאַר די שטיינערנע הערצער. ער פאַרמאַגט אויך איראַניע, ווייץ און אַ ביסל בחנות פון בעסטן סאַרט. די אַלע אייגנשאַפטן האָבן דעם יידן אין גלות געדינט אַלס בעסטע געווער. גאַל־ביטערע איראַניע, שפּיז־שאַרפן ווייץ, פאַרניכטנדער שפּאַט, דאָס האָבן מיר גע־זאַמלט מיט פּלייס אין אונדזערע גייסטיקע אוצרות אין די לאַנגע דורות, וואָס דער פיינט האָט אונדז געטראָטן אונטער זיינע פּיס. פון דעם רייכן אוצר האָבן גע־שעפט מיט פּולע הענט היינע, בערנע, סאַפּיר, גאָרדאַן, קאַמינער, פּרוג און אַנדערע. לייצענדיק ראָזענפּעלדס לידער האָב איך מיר געשאַפן אין מיין פּאַנטאַזיע זיין גייסטיקעס בילד. מיר האָט זיך געוואַלט אַבער זען ראָזענפּעלדן אין דער ווירקלעכקייט. ווען איך קאָן דעם דיכטער פּערזענלעך, פאַרשטיי איך בעסער, ריכטיקער, טיפּער זיינע לידער. איך קאָן דאָן לייצענן אויך צווישן די שורות. דער דיכטער איז מיר שטענדיק אינטערעסאַנטער ווי זיינע לידער, דען וויפל ער דיכטעט, בלייבט ביי אים נאָך פיל מער אין האַרצן; אין זיינע אויגן קאָן איך פיל מאַל מער לעזן ווי אין אַלע זיינע לידער.

.2

יא. מיר האָט זיך געוואָלט פּערזענלעך באַקענען מיט ראָזענפעלדן און הערן ווי ער אַליין לייענט זיינע וואונדער־שיינע לידער. אָבער ווי קומט די קאָץ איבערן וואַסער ? ער איז אין אַמעריקע, און איך אין בערלין ! אָבער עס איז דאָך געקומען.

פאַריקס יאָר בין איך געווען אין לאַנדאָן אויף דעם ציוניסטישן קאָנגרעס. עס זיינען דאָרטן צוזאַמענגעקומען דעלעגאַטן און סתם געסט פון אַלע עקן פון דער וועלט. איך האָב דאָרטן געמאַכט פיל נייע, אינטערעסאַנטע באַקאַנטשאַפטן, צווישן זיי, אויך מיט מאַריס ראָזענפעלד. מיר האָט געטראָפּן אין לעבן, אַז נאָכדעם ווי איך האָב זיך באַקענט מיט דעם דיכטער אַליין, האָב איך מער ניט געקאַנט לייענען און אפילו פון אַנדערע ניט הערן זיינע לידער. עס איז אפשר אַ פעלער, אָבער אַזוי בין איך ; איך קאָן קיין וואַסער טרינקען, ווען איך זע, אַז זיי קוועלן פון אַ קוואַל פול מיט מיסט און קויט. אָבער ראָזענפעלדס לידער זיינען מיר פיל ליבער, פיל געדיכטער און זיסער געוואָרן, נאָכדעם ווי איך האָב זיך מיט אים אַליין גוט באַקאַנט.

ראָזענפעלד איז אַ ברונעט, מיטעלער וואוקס. צוויי שוואַרצע פונקל־פייער גלענצנדע אויגן, מיט אַ פאַרטרוימטן אויסדרוק, באַלייכטן זיין פאַרכמאַרעטן גע־זיכט. פון ערשטן אויגנבליק קאָן מען מערקן, אַז עס שטייט פאַר אונדז אַ פּאַעט פון אַן אומגליקלעכן פּאַלק ; אַ פּאַעט, וועלכער איז אויסגעוואַקסן אין צרות און טרערן, וועלכער איז באַשטימט מער צו וויינען און קלאָגן, ווי צו זינגען און זיך צו פרייען. ראָזענפעלדן פעלט די פרייע, רואיקע, ריטמיש־שיינע באַוועגונג און דער אָפענער, פאַרטרויענספולער בליק. מ'זעט, אַז אויף דעם פּאַעטס פלייצעס ליגט די משא פון אַ שווערן לעבן, די משא פון אייגענע און פרעמדע יסורים. אָבער זיין שיינער שטערן איז ווי געשאַפּן צום דיכטער־קרוין. די מוזע, די געטין פון דער פּאַעזיע האָט זיין שטערן געקושט, ווען דער דיכטער איז נאָך אין וויגל געלעגן, און דאָרום איז ער אַזוי שייך.

נאָך דעם קאָנגרעס האָבן מיר אָפּגערעדט ביידע פּאַרן אין וויטשעפּל, דאָס איז דער קוואַרטאַל אין לאַנדאָן, וואו עס וואוינען די רוסישע, פּוילישע, גאַליצישע און רומענישע יידן. מיר האָבן באַשלאָסן צו באַזוכן אייניקע מענטשן און צו זען אייניקע זאַכן. ער האָט מיר געוואָלט ווייזן פאַרשיידענע סצענעס פון יידישן לעבן. ראָזענפעלד איז שוין אַ שטיקל באַלעבאַס אין וויטשעפּל, און קאָן זיך דאָרטן גוט אויס. ער האָט עטלעכע מאָל שוין געלעבט אין לאַנדאָן. איצט וואוינען דאָרט זיינע עלטערן און ער האָט פאַרבראַכט ביי זיי כמעט אַ האַלב יאָר צו־גאַסט. זאַנגוויל האָט אויך אַראַנזשירט אייניקע אַוונטן, וואו ראָזענפעלד האָט פאַרגעלעזן זיינע לידער. אין לייענען איז ער אַ מייסטער, אַ קינסטלער. די גאַנצע צייט, וואָס איך בין געווען אין לאַנדאָן, איז ראָזענפעלד גרייט געווען צו שענקען מיר זיין צייט יעדן טאָג. די לעצטע צייט האָבן זיך פיל באַמיט אַנמאַכן אַ שנאה, אַ קנאה צווישן די העברייאישע און זשאַרגאַנישע שרייבער. מיר האָבן זיך אָבער געהאַלטן פאַר חברים

און אונדזערע פעדער פאר שוועסטער. איך האָב אים נאָר מקנא געווען וואָס ער שרייבט אין דער שפראַך פון אונדזער המון־עם, אויף וועלכער עס לייענען אונדזערע אַרעמסטע ברידער און שוועסטער, און ער האָט מיר מקנא געווען, וואָס איך שרייב אין אונדזער גלאַנצפולער שפראַך. ער האָט זיך שטאַרק געפרייט, וואָס מיר האָבן זיך די לעצטע יאָרן צוזאַמענגעטראָפן אין די אַמעריקאַנישע זשאַנגאַן בלעטער. פאַרנדיק מיט דעם אַמניבוס נאָך ווייטשעפל דורך די רוישנדיקע, לעבעדיקע, הויז־האַדיקע גאַסן, האָב איך געבעטן דעם דיכטער, ער זאָל מיר דערציילן פון זיין לעבן. ער האָט דאָס גערן געטאָן. דאָס וואָס מיר איז איבערגעבליבן אין זכרון, גיב איך איבער פאַר די לעזער פון „יוד“, אין וועלכן עס זיינען געדרוקט געוואָרן ראָזענפעלדס שיינע נאַציאָנאַל־לידער.

א. מ. ליליען — אילוסטראַציע צו מ. ראָזענפעלדס לידער־בוך

מאַריס ראַזענפעלד — ווי איך געדענק אים

איך האָב געקענט מאַריס ראַזענפעלדן פון מיין פריסטער קינדהייט אָן. ווי אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער אין די זשורנאַלן, וואָס מיין פאָטער, שמ"ר, פלעגט אַרויסגעבן, איז מ. ראַזענפעלד אַ סך יאָרן געווען אַן אַפטער באַזוכער ביי אונדז אין הויז ווי אויך אין פאָטערס דרוקעריי.

מיין פאָטער איז געווען צווישן די ערשטע דאָ אין אַמעריקע צו אַנערקענען ראַזענפעלדס טאַלאַנט. נאָך אין יאָר 1890, ווען ראַזענפעלד איז נאָך געווען קנאַפּ באַוואוסט, האָט שוין דער פאָטער געדרוקט זיינע לידער אין זיין זשורנאַל „דער מענטשנפריינד“, וואָס ער האָט דאָן אַרויסגעגעבן, — און באַצאָלט פאַר זיי אויך.

צוליב וואָס דערמאָן איך דעם פּונקט פון באַצאָלן אַ שרייבער פאַר זיין אַרבעט? ווייל אין יענער צייט איז דאָס געווען אַ זעלטנהייט. די יידישע פרעסע איז דעמאָלט געווען מאַטעריעל זייער אַרעם, און שרייבער פלעגן שלעכט באַלוינט ווערן. עס האָבן געקראָגן באַצאָלט נאָר די אַנגעשטעלטע. דרויסנדיקע שרייבער האָבן מיט געאַרבעט אומזיסט. אויך מ. ראַזענפעלד האָט געגעבן זיינע לידער צו צייטונגען פאַר אַ לאַנגער צייט אַן וועלכער עס איז באַלוינט.

איך געדענק גוט ראַזענפעלדן, ווען ער איז אַלט געווען אַ יאָר דרייסיק. ער איז געווען פון מיטעלן וואוקס, שלאַנק געבויט, און רירעוודיק. געהאַט האָט ער פעך-שוואַרצע האַר, ברענענדיקע שוואַרצע אויגן, און געטראָגן האָט ער אַ פראַנצויזיש בערדל. אַ טונקל-רויטע פאַרב האָט זיך שטענדיק געשפיגלט אין זיינע באַקן, אַזוי ווי עס וואָלט אין אים עפעס געברענט; זיין טעמפּעראַמענט איז טאַקע געווען אַ הייסער, אַ זודיקער. שטענדיק האָט ער זיך וועגן עפעס געקאָכט; וועגן ליטע-ראַרישע ענינים, וועגן צייט-פראַגן, צי סתם אַזוי וועגן מענטשן.

אין יענער צייט איז ער געווען אַ גרויסער אַרעמאַן. ער, זיין פרוי און צוויי קינדער, אַ ינגעלע און אַ מיידעלע, האָבן געהאַט אַ שווער געמוטשעט לעבן. צוליב דעם האָט זיך אין זיין האַרצן אַנגעקליבן אַ היפש ביסל פאַרביטערונג. איך געדענק, ווי ער האָט איינמאַל, זייענדיק ביי אונדז אין הויז, דערציילט דעם פּאָלגנדיקן אינצידענט:

ער האָט אַנגעשריבן אַ ליד און עס געבראַכט צום רעדאַקטאָר פון „טאַגעבלאַט“, ער זאָל עס ביי אים קויפן.

— איך דאַרף ניט קיין לידער! — האָט אים דער רעדאַקטאָר געענטפּערט. — ווען איר וועט ניט קויפן מיינע לידער, האָב איך דאָך ניט פון וואָס צו לעבן! — האָט זיך ראַזענפעלד ביי אים געבעטן.

— טאָ לעבט ניט! — איז געווען דער ענטפּער פונעם רעדאַקטאָר.

א פאַרשעמטער, אַ צערודערטער, איז ראַזענפעלד אַוועק אַהיים. אָבער אַזוי ווי עס איז איינפאַך ניט געווען קיין ברויט אין הויז, האָט זיין פרוי גענומען דאָס ליד און איז אַליין אַוועק צום רעדאַקטאָר. מיט טרערן אין די אויגן האָט זי זיך ביי אים געבעטן, ער זאָל דאָס ליד ביי איר קויפן.

— אויב איר ווילט אַ קוואַדער, וועל איך עס ביי אייך נעמען!
די אַרעמע פרוי ראַזענפעלד האָט קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט. זי האָט צוגענומען דעם קוואַדער און געקויפט ברויט פאַר אירע קינדער.
איז אַ וואונדער וואָס ראַזענפעלד איז געווען פאַרביטערט?
אין אַ ליד, וואָס ער האָט אין יענער צייט אָנגעשריבן, טענהט ער זיך אויס מיט גאָט צוליב זיין צרהדיקן עסן. דאָס ליד הייסט „ברויט מיט טיי“, און דאָרט זאָגט ער:

נאָר ברויט מיט טיי, און ברויט מיט טיי!
דאָס איז אַ קעסט, אַז אַך און וויי.
דען ביסטו, גאָט, אויף מיר אין כעס,
וואָס דו דערלויבסט זיך אַזאַ שפּאַס?
צו זשאַלעווען סאַרדינס אַ באַקס,
אַ שטיקל קעז, אַ ברעקל לאַקס,
אַ ביסל מילך, אַמאָל אַן איי!
נאָר ברויט מיט טיי, און ברויט מיט טיי,
דאָס איז אַ קעסט, אַז אַך און וויי!

*
**

ראַזענפעלד איז געקומען קיין אַמעריקע אין יאָר 1886, און זיך באַזעצט אין ניו-יאָרק. כדי מפרנס זיין זיין פאַמיליע (ער איז שוין דעמאָלט געווען פאַרהיראַט), האָט ער זיך ווידער גענומען צו שניידעריי.

צען לאַנגע יאָר האָט ער געאַרבעט אין סוועט-שעפּער. צוזאַמען מיט דער נאָדל האָט אויך פלייסיק געאַרבעט זיין פעדער. אין יענער צייט האָט ער פאַרפאַסט פיל פון זיינע אַרבעטער-לידער, אין וועלכע זיין טאַלאַנט האָט געפונען דעם פולסטן אויסדרוק. די לידער זיינען געשריבן געוואָרן מיט אַ סך פייער, פּראָטעסט און פיין איבער דעם דעמאָלטידיקן שרעקלעכן צושטאַנד, אין וועלכן די אַרבעטער זיינען געווען געצוואונגען צו אַרבעטן אין די סוועט-שעפּער. זיין געדיכט „די סוועט-שאַפּ“ איז זיכער איינס פון די בעסטע, אויב ניט דאָס בעסטע, פון דעם מין אין דער יידישער ליטעראַטור.

צוליב דעם וואָס מאַריס ראַזענפעלד האָט געאַרבעט ווי אַ שניידער, האָבן אייניקע פון זיינע שרייבער-קאָלעגן אים אָנגערופן „שניידער“, ווען זיי האָבן זיך מיט אים צעקריגט. דאָס האָט אים זייער וויי געטאַן, האָט ער מיט זיין שאַרפּער פעדער אויסגעגאַסן זיין כעס אויף זיי אין זיין געדיכט „דער לאַטוטיס אַדער דער לומפּשניידער“...

מ. ראַזענפעלד פלעגט אָפט אויפטרעטן אויף קאָנצערטן און לייענען זיינע ליד-דער. ער האָט געהאַט אַ קלאַרע דיקציע, שאַרף אַרויסגעבראַכט דעם „ר“. ער האָט

זיינע לידער דעקלאַמירט מיט אַ סך פאַרב און פייער. געוויינלעך פלעגט ער ליינען זיינע לענגערע פּאָעמען, און די וועלכע האָבן געהאַט אַ מער אַדער ווייניקער דראַמאַטישן אינהאַלט. איך האָב אים געהערט דעקלאַמירן מערערע מאל פון דער פּלאַטפאָרמע „די ליכט-פאַרקויפּערין“, „דער בלינדער בעטלער“, „אויפן בוזעם פון ים“, און „חנוכה-ליכט“.

ווען ער פלעגט קומען צו אונדז אין הויז, פלעגט ער, אויף מיין פּאָטערס בקשה, אויך פאַרטראַגן אייניקע פון זיינע לידער, אָבער די מער-שטילערע, די פיי-נערע, ווי „הערבסט-בלעטלעך“, „זכרונות“, „מיין יינגעלע“, און אַנדערע. ער פלעגט אויך זינגען זיינע לידער, צו וועלכע ס'איז צוגעפאַסט געוואָרן מוזיק. די לידער, וואָס איך געדענק נאָך ביז היינטיקן טאָג, זיינען „דאָס וויג-ליד“, „מיין רוי-פּלאַץ“ און „אַ לאַנגער אויגנבליק“. ווער עס האָט פאַרפאַסט די מוזיק, ווייס איך ניט, קאָן זיין, אַז מ. ראָזענפעלד אַליין האָט עס געטאָן.

איין מאל איז מ. ראָזענפעלד אַריין צו אונדז אין הויז אין אַ געהויבענער שטימונג. ער האָט געבראַכט מיט זיך אַן ענגלישע פּאָעמע, וואָס ער האָט פאַרפאַסט. וואָס עפעס פּלוצלונג אַ ליד אויף ענגליש? איז די מעשה דערפון אַזאַ: מ. ראָזענפעלד האָט זיך באַגענגט מיט ישראל זאַנגוויל, דעם יידיש-ענגלישן שריי-בער, וועלכער איז דאָן געווען אויף אַ באַנוך אין ניו-יאָרק. זאַנגוויל האָט גע-האַט געלייענט איבערזעצונגען פון אַ פאַר פון ראָזענפעלדס פּאָעמעס, און זיי זיינען אים שטאַרק געפעלן געוואָרן. ווען ער האָט זיך באַגענגט מיט ראָזענפעלדן, האָט ער אים געפרעגט: פאַרוואָס זאַל ער ניט פרובירן שרייבן פּאָעמעס אין דער ענגלישער שפּראַך? אַ ביסל ענגליש האָט ראָזענפעלד געקענט, האָט ער זיך אוועקגעזעצט, פאַרפאַסט אַ פּאָעמע, און עס געבראַכט צו אונדז אין הויז אויף מבינות. די ווערטער פונעם ליד זיינען ווי פּאָלגט:

I look up against the sky,
The sun is smiling, so am I.
I look up again on high,
The clouds are weeping, so am I.

Why do I smile?
Why do I weep?
I do not know.
It lies too deep.

דאָס ליד האָט אין זיך ראָזענפעלדס צאַרטקייט און געפיל. עס איז אונדז אַלעמען שטאַרק געפעלן געוואָרן, אַחוץ וואָס מיר, יונגוואַרג, דאָס מיינט מיין ברודער, מיינע ביידע שוועסטער און איך, וועלכע האָבן שוין געקענט אַ ביסל ענגלישע גראַמאַטיק, האָבן אים אויפּמערקזאַם געמאַכט. אַז מען קען ניט זאָגן „לוק אָפּ אַגענטס דהי סקיי“: מען דאַרף זאָגן: „לוק אָפּ טאַאַרדס דהי סקיי“ אָדער „אַפּאַן דהי סקיי“, ראָזענפעלד האָט זיך צוגעהערט צו אונדזער קריטיק, און צוגעזאָגט דאָס ליד אויסצובעסערן.

די לעצטע עטלעכע יאָר פון זיין לעבן האָט מאַריס ראָזענפעלד, מיט זיין פרוי און טאָכטער (דער זון זיינער, וועגן וועמען ער האָט אַנגעשריבן זיין באַרימט ליד „מיין יינגעלע“, איז געשטאַרבן צו זעכצן יאָר), געוואוינט אין יאָנקערס, ניו-יאָרק. זיינע לידער, וועלכע זיינען איבערזעצט געוואָרן אין פאַרשיידענע שפּראַכן, האָבן אים אַריינגעבראַכט גענוג געלט, ער זאַל זיך קויפן אַ הויז און פאַר-ברענגען אַ רואיק לעבן. האָט מען אים זעלטן געזען אין די ניו-יאָרקער קיבע-

צאַרניעס אָדער רעדאַקציעס.

עס איז געווען אַ קאַלטער פאַרנאַכט אין יאָר 1923, ווען איך האָב זיך אומ-
דערוואַרט געטראָפּן מיט אים ביים אַריינגאַנג פון דער בראַדווייער סאַבוויי.
ער איז געווען שטאַרק פאַרעלטערט און פאַרענדערט געוואָרן פאַר די עטלעכע
יאָר, וואָס איך האָב אים ניט געזען. ער איז געווען ניט געזונט, דאָס פנים
בלאַס און קרענקלעך, מיט בריילן אויף די אויגן, און ער האָט געהאַלטן אַ שטעקן,
אַן וועלכן ער האָט זיך אָנגעשפּאַרט.

ווען מיר זיינען אַריין אין באַן און געפונען פּלעצער צו זיצן, האָט ראָזענפעלד
מיר דערציילט, אַז ער שרייבט איצט נאָר ענגלישע פּאַעמעס, און טאַקע באַלד אויפן
אַרט האָט ער אָנגעהויבן דעקלאַמירן אייניקע פון זיי.

צוליב דעם גרויסן טומל פון דער לויפּנדיקער באַן האָב איך ניט געהערט
קיין וואָרט, אָבער איך האָב אים ניט איבערגעשלאָגן. איך בין געזעסן און געקוקט
אויף זיין געזיכט, און געשטוינט פון דער ענדערונג וואָס איז אין אים פאַרגע-
קומען אין די עטלעכע מינוטן וואָס ער האָט גענומען דעקלאַמירן זיינע לידער.
אין זיינע אויגן האָט זיך אָנגעצינדן אַ פייער, אין די באַקן האָט זיך באַוויזן אַ רויטלעכע
פאַרב. איך האָב פאַר זיך דערזען דעם אַלטן — ניין, דעם יונגן — ראָזענפעלד,
וועלכן איך האָב אַזוי גוט געקענט מיט יאָרן צוריק.

איך האָב באַדאַרפט אַראַפּשטייגן פריער פון אים. ווען איך האָב זיך מיט
אים געזעגנט, האָט ער, דריקנדיק מיר וואָרעם די האַנט, געזאָגט: „ראָזע, אינגי-
וועט איר זען אַ געדרוקט בוך פון מיינע ענגלישע לידער. איר, אַלס מיינער אַ
גוטער פריינט, וועט שטאַלץ זיין מיט מיר!“

דאָס בוך איז, ליידער, קיינמאַל ניט דערשינען, ווייל ראָזענפעלד איז גע-
שטאַרבן מיט עטלעכע חדשים שפּעטער.

אפרים לייב אין רחל — די עלטערן פון מאָריס ראָזענפעלד

נאָכן טויט פון מאַריס ראָזענפעלד

„אַן עלנטער, אַ פאַרלאָזענער, כמעט אַ פאַרוואַגלטער איז מאַריס ראָזענפעלד געווען די לעצטע יאָרן. קיינער האָט זיך אויף אים נישט אומגעקוקט, קיינער האָט זיך נישט געקומען וועגן אים און קיינער האָט נישט אַ טראַכט געטאָן, נישט נאָר וועגן זיין עקאָנאָמישער לאַגע, נאָר אויך נישט וועגן זיין גייסטיקן מצב. נאָך מער, ווער עס האָט נאָר געקאָנט, האָט אויפגעהויבן די פּוּיסט אויף אים, אָדער מיט אַ שמייכל פון ליצנות גערעדט וועגן אים. ער, דער דיכטער, וואָס איז געוואוינט געווען צו קעניגלעכע אויפנאַמעס; ער, וועלכער האָט געהאַט דעם כבוד געשעצט צו ווערן פון די גרעסטע אין אייראָפּע און אַמעריקע; ער, מאַריס ראָזענפעלד, איז געוואָרן דאָ אַ ליצנות און אַ שפּאַס פאַר מענטשן, וואָס האָבן נישט געקאָנט דערגרייכן צו זיינע קנעכלען.

און נישט נאָר איז ער פאַרגעסן געוואָרן פון זיינע טאַג־טעגלעכע פאַררער, פון זיינע לעזער, נאָר אויך — און אין דעם איז דער ווייטיק געווען פיל גרעסער — פון זיינע אייגענע קאַלעגן, פון זיינע ברידער, שריפטשטעלער און דיכטער. ער האָט קיינמאָל נישט געקאָנט פאַרגעבן די האַלטונג פון זיינע קאַלעגן, ער האָט זיי ליב געהאַט און געהאַסט גלייכצייטיק, ער האָט געליבט, אפילו די יעניקע, וואָס ער האָט נישט געהאַלטן פאַר טאַלאַנטן.

איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן, ווען איך פלעג זיך מיט אים באַגעגענען אין הויז פונעם ליבהאַרציקן ד״ר העלד. דאָס איז געווען זיין עיר־מקלט. אין הויז פון ד״ר העלד פלעגט ער קומען אַפּרוען זיינע צעבראַכענע און צעשרויפטע נערוון, דאָרט פלעגט ער אויסגיסן דעם ווייטיק פון זיין נשמה. און וואָס אַ מאַנאַט מער עס איז אַוועק, אַלץ מער פאַרביטערט און פאַרקלאַגט איז ער געוואָרן. ער האָט גערעדט מיט צאָרן וועגן זיינע קאַלעגן־דיכטער. ער האָט אפילו צייטנווייז גערעדט מיט גאַליקייט וועגן דער יידישער שפּראַך, אויף וועלכער ער האָט געשאַפּן. קיינער קומט צו אים נישט, קיינער באַווייזט זיך נישט פאַר אים און קיינער האָט קיין וואַרעם וואָרט פאַר אים. זיין ליד „פאַרגעסן“, וואָס פאַרמאָגט, ווי פיל אַנדערע ראָזענפעלדישע לידער, וואונדער־באַרע לירישע פּערזן, האָט ער געזונגען וועגן זיין לעבן אַזוי:

„איינזאם אין מיין קראַנקן צימער
ליג איך טרויעריק אַליין,

דער אַרטיקל פונעם דיכטער יואל סלאנים (1883 — 1944) איז געדרוקט געווען אין „טאַג“, סוף יוני 1923, באַלד נאָך מ. ראָזענפעלדס טויט.

נאָר די ווענט, די שטומע, הערן
 מיינע קרעכצן, מיין געוויין,
 ווען איך וועל אין עלנט שטאַרבן,
 שטיל פאַרגעסן פאַר דער צייט,
 וועלן נאָך מיין וואָגן נאָכגיין
 גאַנץ בכבודיקע לייט.
 עס וועט דעמאָלט זיין אַן ערע
 אונטערפירן כאַטש דעם פערד
 און נאָכדעם אַרויפשיטן
 אויף דעם גרוב אַ רידל ערד..."

ער האָט געפילט, אַז ער וועט לאַנג נישט לעבן. איינמאָל האָט ער זיך פאַר מיר
 באַקלאַגט, אַז מען גלויבט אים נישט, אַז ער איז קראַנק. דאָס איז געווען נאָכדעם,
 ווי ער האָט געהאַט אַן אַנפאַל אין דער רעדאַקציע פון „מאַרגן-זשורנאַל“, וואו
 ער איז די לעצטע יאָרן געווען אַ מיטאַרבעטער.

ער האָט נישט ליב געהאַט די צייטונגען, וואו ער האָט געשריבן. זיי האָבן
 אים אויסגענוצט אויף וויפל זיי האָבן אים באַדאַרפט און ביי דער ערשטער געלעגנ-
 הייט אים אַרויסגעוואָרפן. דאָס וואָס ער האָט געמוזט, ווי אַ בעטלער, קלאַפן אין
 די טירן פון די רעדאַקציעס, האָט אים אינגאַנצן צעבראַכן. ער האָט געדאַרפט
 גיין פון איין רעדאַקציע אין אַ צווייטער, כדי צו קאָנען מאַכן אַ לעבן. און קיין
 לעבן האָט ער טאַקע נישט געקאָנט מאַכן. האָט ער זיך פאַר זיינע נאָענטע פריינט
 באַקלאַגט, אַז אויף דער עלטער קאָן ער נישט מאַכן גענוג, ער זאָל נישט דאַרפן
 אַנקומען נאָך הילף צו פרעמדע.

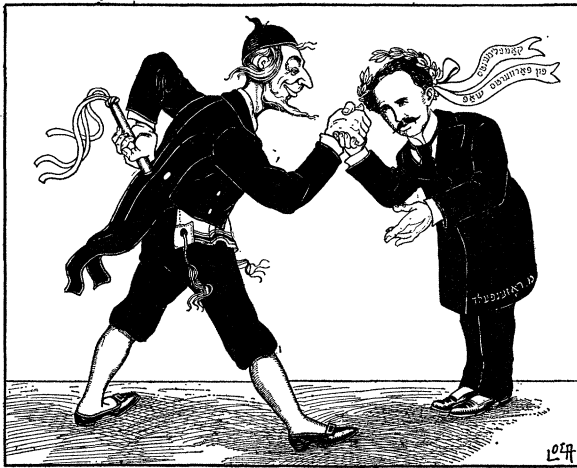
ראַזענפעלד האָט ליב געהאַט די ליטעראַטור מיט זיין גאַנצער נשמה. מענטשן,
 וואָס האָבן אים ווייניק געקענט און אים נישט געוואָלט פאַרשטיין, האָבן געקאָנט
 אַרויסקריגן אַ פאַלשן איינדרוק וועגן אים. דאָס לעבן, האָט זיך זיי אויס-
 געדאַכט, איז ביי ראַזענפעלדן געווען נאָר אַ געלט-געיעג, נאָר אַ כבוד-געיעג.
 אָבער דאָס איז נישט געווען אמת. ער האָט טאַקע געהאַט אומאנגענעמע כאַראַקטער-
 שטריכן, אָבער, מיין גאַט, וויפל ריינער און אויפריכטיקער ער איז געווען אין די
 מערסטע צייטן פון זיין לעבן, פון די יעניקע, וואָס האָבן אים ליטעראַריש
 פאַרפאַלגט און אין די לעצטע יאָרן אָפגעלאַכט!

ער האָט פאַרלאַנגט כבוד, אָבער זיין וועלן כבוד איז אויך נישט געווען
 קיין ביליקס. ער האָט געוואָלט, מען זאָל פייערן זיין זעכציק-יאָריקן יובילעאום
 אין אַ גרויסן זאָל. ער האָט געוואָלט, אַז זיין יום-טוב זאָל זיין אַ פאַלקס-יום-טוב,
 אָבער ער האָט זיך נישט געקימערט, וואָס מען זאָל מיט די פראַפּיטן פון אַזאַ
 אונטערנעמונג טאָן. ער האָט נאָר געוואָלט, עס זאָלן דערשיינען אַלע זיינע ווערק.
 ער האָט נאָר געוואָלט, ער זאָל האָבן דעם נחת צו זען געדרוקט זיינע שאַפונגען.
 ער האָט נאָר געוואָלט, ער זאָל האָבן דעם נחת צו זען אַלע זיינע ביכער אין אַ נייער
 אויסגאַבע, אין וועלכער עס זאָלן אויך אַריין זיינע לעצטע שאַפונגען.

ער האָט ליב געהאַט זיינע לידער. ביי אים זיינען זיי אַלע געווען זיינע
 קינדער, און דאָך האָט ער געוואוסט, מער פון יעדן איינעם, זיינע חסרונות.
 ער האָט געוואוסט, וועלכע פון זיינע לידער זיינען דויערהאַפטע. איינמאָל איז

פאָרגעקומען אַ דיסקוסיע אין זיין אַנוועזנהייט וועגן זיינע לידער. איך האָב אויף אַ דרך-ארצדיקן אופן אויסגעדריקט די מיינונג, אַז „מיין יינגעלע“ און די „האַרבסט-בלעטלעך“ און אַנדערע העכסט-לירישע, האַרציק-אויפריכטיקע לידער זיינען די שענסטע בלומען אין זיין דיכטער-קראַנץ; אַנדערע ווידער, האָבן דווקא געלייבט זיינע דעקלאַמאַטאָרישע, רעטאָרישע לידער, — יענע לידער, וואָס זיינען באַזונדערס באַליבט ביי די לעזער. ראַזענפעלד האָט זיך געפילט אין אַן אומאַנגענעמער לאַגע, אָבער דאָס האָט ער צוגעגעבן: „גערעכט איז טאַקע ער. איך בין קודם-כל אַ ליריקער, און אין ליריק איז אַלע מאָל פאַראַן מיין איך.“

דאָס לעצטע מאָל האָב איך אים געזען אויף דעם באַנקעט, וואָס דער י. ל. פּרץ-פאַראַיין האָט אים געגעבן. ער איז צוגעגאַנגען צו מיר און געזאָגט: „איר זייט דאָך מיין פּריינט, איך וועט דאָך אַוודאי פּרייען, וואָס מען האָט זיך דערמאַנט אַן מיר“, איך ווייס נישט פאַרוואָס, נאָר אַ ציטער איז מיר דורכגעגאַנגען איבערן קערפּער. עפעס האָט זיך מיר געדאַכט, אַז איך הער אַ לוויה-טאַן אין זיינע רייד. כאַטש אויסגעזען האָט ער דווקא זייער יום-טובדיק, — אַ סך, אַ סך יינגער פון זיינע יאָרן. — — —

אונטערשריפט צום שאַרזש :

דער „קונדס“ (באַהאַלטנדיק דעם קאַנטשיק): דו ביסט ביי מיר אַ גוטער קאַסטימער, לאַמיר דיך גראַטולירן צו זיין יוביליאַום.

וואו ליגט מ. ראָזענפעלדס גבורה ?

אויף דעם ערשטן באַנד וועלן מיר זיך דאָ ניט אָפּשטעלן. ס'איז אַ צווייטע אויפלאַגע פון יענע שירים, וואָס יעוואַלענקאָ האָט שוין אַמאָל אַרויסגעגעבן און וואָס זיינען אין אַ קורצער צייט אַזוי באַרימט געוואָרן. מיר האָבן אויך איצטער נאָך אַמאָל מיט פאַרגעניגן דורכגעבלעטערט יענע זאַכן, וואָס האָבן אויף אונדז שוין פריער איבערגעלאָזן אַ רושם דורך זייער פאַרבנפראַכט. שיינעם פּאָעטישן אָדער טיף-מענטשלעכן געפיל : „וואוהין ?“, „שולמית“, „יהודית“, „יום-כיפור צו מנחה“, „אויס יום-טוב“, „אלול-מעלאָדיען“, „ווינטער“, „וואָלט וויטמאַן“, „דער אייביקער סוד“ און נאָך אייניקע. אין די איבעריקע האָבן מיר קוים אַריינגע- בליקט : דאָס האַרץ האָט ניט געצויגן... ווייל ראָזענפעלדס פּאָעזיע, דאָס איז אַ רייכהאַלטיק, „גאַלדטראַגנד זאַמד־פעלד“, — אַזוי רופט מען יענע זאַמדיקע סטעפעס, אין וועלכע עס געפינען זיך ניט נאָר איינצלנע גאַלדקערנער, צונויפֿ- געמישט מיטן פשוטן זאַמד, נאָר אויך גאַנצע „קלומפן“, גאַנצע שטיקער אמתע ריינע גאַלד. די אויבן־דערמאָנטע שירים זיינען אַזעלכע גאַלד־קלומפן, און די איבעריקע זיינען כמעט אַלע, אויף וויפל מיר געדענקט זיך, מער זאַמד, איידער גאַלד.

דעם זעלבן איינדרוק האָבן מיר אַרויסגעטראָגן אויך פון דעם צווייטן באַנד. דאָ זיינען די גאַלד־קלומפן, אמת, זעלטענער, דערפאַר גרעסער ; אָבער אויך דער זאַמד איז דאָ, ליידער, אַרעמער אין גאַלד־געהאַלט.

אַזא שיר, ווי „אַלע שווייגן“ (ז. 75 : „ווינטן פון די ווייטע סטעפעס, כוואַליעס פון דעם גרויסן ים“), וואָס איז דורכגעדרונגען מיט אַ שטאַרקער פּאָעטישער, רייך־ מענטשלעכער טראַגיק — ער אַליין קאָן אייביק זאָגן עדות, אַז ראָזענפעלד איז בלי שום ספק אַ פּאָעט. די זעלביקע געוויסהייט דרינגט אין איך אַריין, בעת, נאָך אַ לאַנגן וואַנדערן אין גאַלד־געהאַלטיקן זאַמד, טרעפט איר פּלוצלונג אויף אַזא שטיק „איידל־מעטאַל“, ווי „דאָס בלימל“ (ז. 203 : „בלימל ביי דעם ברעג פון שטראָם, וואו די וואַסערס קוועלן“). די מעלאָדיע פון דעם פּערז איז דאָ האַר־ מאַניש צונויפּגעגאַסן מיט אַ טיפּן, פּאָעטיש־פּילאָסאָפּישן געדאַנק, און ביידע, די מעלאָדיע און דער רעיון, לאָזן דורכבליקן אַ זעלטן־שיינע זעלן־שטימונג פון מענטשן, ביי וועמען דער יאוש, וואָס ער קאָן ניט אַנטפלעקן די סודות פון דער וועלט, איז שוין אַריבער אין אַ רואיקן טרויער. אַריגינעל און רייך איז אויך דער איינפאַל,

(* דער אַרטיקל איז געשריבן אין 1910, צום דערשיינען פון מאַריס ראָזענפעלדס ערשטע דריי בענד — צוויי בענד — פּאָעזיע און דער דריטער באַנד — פּראָזע. — רעד.)

באזינגען דעם „ווינטער“, ווי אַ סימבאָל פון לעבן (ז. 208): „ווינטער! נאַטורס זילבערנע חתונה!“). וואָלטן די צוויי בענד באַשטאַנען לויטער פון אַזעלכע שירים, וואָלט אונדז קיין זאָך ניט געשטערט צו גרויסן זיך מיט ראָזענפעלדן... אָבער דער זאַמד!... אפילו אין גאַר נישקשהדיקע שירים קלייבט ער זיך אַריין און פירט זיי לגמרי איבער. גאַר אין אָנהייב שוין פילט איר, עס סקריהען ביי אייך אויף די ציינער אַזעלכע פערזן, ווי: „דאַן, אַ, דאַן, אַ מוז איך זינגען, דען איך זע אים קומען, דעם געשמאַקן (!) מאַי און ברענגען פייגעלעך און בלומען“ (ז. 6). אָדער: „דאַ ביי דעם טייכעלע, שמעקט דאָס אַ מאַכלע“ (ז. 10); אָדער אין דעם שיר „ליבע“ (ז. 13), וואָס הייבט זיך אָן אַזוי שוין מיט די ווערטער: „זיסער האַניק, פרישער טוי“, און ענדיקט זיך מיט פערזן אַלאַ בערל פּיסקאַטער: „אַלץ וואָס אירדיש ווייכט מיר און מיין זעלע לייכט מיר. מאַך נאָך ניט דערפון קיין סוף, ניט באַשטראַף מיך מיט דער שטראַף! דען מיט דיר פאַרבינגענדיק, קען איך שטערבן זינגענדיק“, — פערזן, טרוקענע ווי זאַמד, און לחלוטין איבעריקע צו דעם געדאַנק פון דעם שיר (ז. 15); גרילצט אייך אין אויער אַזאַ קליינשטעטלידיקער אויסדרוק, ווי: „עס שפּראַצט און עס גרינט אַ מחיה“; ז. 135 („דער בית-עולם-סאַלאַוויי“) זוכט איר אויסצוגעפּינען, אויף וועלכן תּרגום-לשון איז אָנגעשריבן אַזאַ מין פּערזן: „זיסע טרויער-לידלעך זינגט ער, שפּרינגענדיק פון סיינן צו סיינן; פאַר די שטימע פּעפּער קלינגט ער מיט אַ געטלעכן געליינן“ (וואָס איז דאָס פאַר אַ בריאה?); אין ליד („צו אַ באַרוועסע מיידעלע“) ווערט איר שוין אָבער גריי-לעך אין כּעס, באַגעגענענדיק אַזאַ שטיק תּמעוואַטע פּראָזע, ווי: „זאַג, זיינען דיר פּרעמד די געפּילן, דיר פּאַלט גאַר ניט איין דער געדאַנק, אַז ווען דו זאַלסט איצט זיך פאַרקילן, דאַן פּאַלסטו אַוועק און ביסט קראַנק?“.

עס גלויבט זיך כּמעט ניט, אַז די גוטע און די שלעכטע שירים ראָזענפעלדס זאָלן שטאַמען פון איין און דער זעלביקער פּעדער.

וואָס מער מיר דענקען וועגן ראָזענפעלדס טאַלאַנט, אַלץ מער ווערט אונדז קלאַר, אַז זיין גבורה ליגט דאָרטן, וואו ער האָט צו טאָן מיט דער נאַטור און מיט דעם אינדיווידועלן לעבן פון דעם מענטשן, מיט יענע אייביקע פּריידן און אייביקע ליידין, וואָס בלייבן די אייגענע פאַר אַלע דורות, אונטער וועלכע געזעלשאַפּטלעכע אומשטענדן די מענטשן זאָלן ניט לעבן. אין אַזעלכע שירים פילט איר, אַז ראָ-זענפעלד האָט ניט נאָר אַן אייגענע איינבילדונגס-קראַפט — דער ערשטער באַדינג פון אַ פּאַעטישן טאַלאַנט — נאָר אויך אַן אייגענעם קאַפּ און אַן אייגן האַרץ. זיין געפּילס-וועלט ווערט געוויס באַשטראַלט פון וואָלט וויטמאַנס קלאַרער זון, אָבער אין איר טראַגן זיך אַרום אייגענע וואַלקנס, וואָס פאַרשטעלן אָדער פאַר-טונקלען אַפּט וואָלט וויטמאַנס זון, און די וואַלקנס שטאַמען פון יענעם וועלט-שמערץ, אָדער, בעסער, „לעבנס-וויי“, וואָס לאָזט ניט די נשמה צעגיין אין גאַנצן אין „שיר-השירים“, און טרייבט זי צו „איוב“ און „קהלת“.

אַ גאַנץ אַנדער ראָזענפעלד איז דער, וואָס פאַרלאָזט דעם מענטשנס אייביקע געפּילס-וועלט און די נאַטור און גייט איבער צו דער מענטשלעכער געזעלשאַפּט, צו סאַציאַלע און נאַציאָנאַלע ליריק און סאַטירע. מערקווירדיק! זיין באַרימטקייט

שטאַמט גראַד פון דער סאַציאַלער ליריק, אָבער אין איר האָט ער ניט אַרויסגעבראַכט זיין ווירקלעך-אַריגינעלן פּאַעטישן מאַטיוו. אַלץ איז דאָרטן אַזוי באַקאַנט, און אַזוי אויבערפּלעכלעך. מאָריס ווינטשעווסקי איז אין דעם פּרט אַ סך טיפּער, ערנסטער און אַריגינעלער, איידער ראָזענפעלד, וועמעס שירים עס זיינען דאָ אַפּטמאַל פּשוט איבערגעזונגענע פון ווינטשעווסקי אָדער עדעלשטאַדט. אמת, אין רעכטן מיטן סענטימענטאַלע דעקלאַמאַציע, וואָס פון אים באַשטייט דאָס רוב פון זיין סאַציאַלער, האַב־רחמנותדיקער ליריק, גנבענען זיך אַריין אַ פאַר גאַלד־קערנער אמתע פּאַעזיע. (אַזוי צ. ב. אין רעכטן מיטן פון די „ערשטע ווייזשעס“ (באַנד 1, ז. 42), אַ מייסטער־געקעכץ פון האַב־רחמנותדיקער דעקלאַמאַציע, רייסן זיך פּלוצ־לונג אַריין צווישן די בילדער, וואָס דער „עלנטער פּאַטער“ זעט אין פּיבער־טרוים, אויך: „אַ פּיער און אַ שטראָם, אַ גראַבן פּול מיט ביינער, אַ הימל און אַ תּהום, אַ מחנה שוואַרצע פּיגל, אַ טויטע שוואַלב, אַ בלוט, אַ וואַלד מיט האַלבע ביימער און וועגן לאַנג און קרום“...). די נאַציאָנאַלע ליריק איז אַ ביסל בעסער איידער די סאַציאַלע, אָבער ליידט שטאַרק פון אַ געקינסטלטן פּאַטאָס און ביליקע התפּעלות. נידעריקער פאַר אַלץ שטייט זיין סאַטירע. דאָ איז שוין לגמרי אויס ראָזענפעלד. אַזעלכע ניט־טיפּע וויצן און שילדערונגען, וואָס רירן אָן נאָר דעם אויבן־אויף פון דעם לעבן, האָבן ניט פאַרדינט געשריבן צו ווערן, אַ פּשיטא שוין נאָך אַמאָל אַפּגעדרוקט צו ווערן. ניכר, אַז אַלע געזעלשאַפּטלעכע מאַטיוו זיינען אים פון די אַרומיקע ווינטן אַריינגעבלאַזן געוואָרן, ווען אפילו זיי האָבן אים דערנומען ביזן מאַרץ פון די ביינער.

און צו דעם זעלביקן רעזולטאַט קומט איר, ווען איר שטודירט דעם דריטן באַנד, ראָזענפעלדס פּראָזע. די ערשטע 24 זייטן, וואו ראָזענפעלד האָט צו טאָן מיט אייביקע מענטשלעכע פּראַבלעמען און מיט דער נאַטור (די ניאַגאַראַ-פּאַלס!) לייענט איר מיט אַן אמתן גענוס. אַ פּאַעטישן גענוס באַקומט איר אויך שפּעטער, צום סוף בוך, פון „מוטער־ליבע“, „באַרימטהייט“ און „זי האָט געווינט“. אָבער אינמיטן ליגן די לאַנגע סאַציאַלע, נאַציאָנאַלע און כלומרשט סאַטירישע דרשות, ניי־מאַדישע מגידות, טעמפע שטעכווערטלעך, צוקער־קאַנדל־טרערן און מ'שטיינט־געזאַגט־וועלט־באַטראַכטונגען. לאַנגזאַם און מיד, מיט צונויפגעפּרעסטע ליפּן, שלעפּט איר אייערע פּיס איבערן זאַמד, פאַרשילטנדיק די אומנות פון אַ רעצענזענט. אַ גליק, וואָס איר קאַנט זיך אַלע וויילע אַפּפּרישן ביי דעם ניאַגאַראַ-וואַסער־פּאַל (ניאַגאַראַ-פּאַלס), וואו „אַן אייביקער וואַסער וואַרפט זיך פון אַן אייביקן באַרג, פּונקט ווי אַ ים וואַלט זיך געלערנט שווימען“, וואו די אוראַלטע געשפּענסטער „שווימען צוריק ווי פאַרשלייערטע נימפּן און בלייבן רייטן אויפן רעגנבויגן איבער ניאַגאַראַ-פּאַלס...“ (באַנד 3, זייטן 9-13).

אין זאך מוזן מיר אָבער מודה זיין: אַלע דריי בענד האָבן אַ רייכן שפּראַך־ווערט, וואָס טאָר ניט אונטערגעשעצט ווערן אין דער איצטיקער אַנטוויקלונגס־פּעריאָדע פון אונדזער ליטעראַטור. ראָזענפעלד האָט געוויס אַ רעכט צו זאָגן: „דאָס לעבן קאָן קיין זאך מיר ברענגען, איד זאָל ניט קאַנען דאָס באַזינגען. מיין שפּראַך איז ברייט ווי אַלע ימען און שיינ ווי מאַי אין פּולן בליען, איך זינג,

און מיינע לידער גליען אין טויזנט-פאַרביקע פלאַמען" (באַנד 2, זייט 221). מער נישט, וואר-ניט-וואו געברויכט ער פרעמדע ווערטער, אָן וועלכע מען קאָן זיך לחלוטין באַגייין: "לאַטקע" אַנשטאָט "שיפל", "דודקע" אַנשטאָט "פייפל", "טרופ" אַנשטאָט "גוף" אָדער "מת" א. ד. גל.

אונדז גלויבט זיך ניט, אָן אין די דריי בענד זאָלן מיר שוין האָבן דעם גאַנצן ראָזענפעלד. מיר ווייסן די טרויעריקע לעבנס-געשיכטע פון דעם דיכטער, וואָס האָט אים ניט געלאָזן לאַנג פאַרבלייבן אין זיין אייגענער געפיל- און בילדער-וועלט. מיר ווילן האָפּן, אָז די פּלאַג-יאָרן פון זיין לעבן זיינען שוין צו ענד; אָן אונדזער דיכטער וועט איצטער זיין אין דער לאַגע צו זוכן און געפינען זיך אַליין און נענטער באַקאָנט ווערן מיט דער נאַטור, די גרענעצן און די באַדינגונגען פון זיין טאַלאַנט. דעמאָלט וועט ער געוויס אַליין נעמען אויף זיך די טרחה איבערצואוואַשן זיין גאַלד-זאַמד און ניט געבן אונדז קיין רוי-מאַטעריאַל. ערשט דעמאָלט וועט זיך אויך אין גאַנצן אַנטפלעקן די אמתע געשטאַלט פון זיין זשעני און ערשט דעמאָלט וועט מען קאָנען אויספאַרשן, ווי ווייט און הויך עס טראָגן אים זיינע פליגלען.

1910.

א. מ. ליליען — אילוסטראַציע צו מ. ראָזענפעלדס לידער-בוך

דער דינאמישער מאָריס ראָזענפעלד

...ראָזענפעלדס דינאָמיק איז די שטאַרקסטע און אומבאַגרענעצטע טרייב־קראַפט, וואָס האָט זיך באַוויזן אין דער ייִדישער דיכטונג. דער אימפעט האָט אַרויסגעטראָגן פון דעם קינסטלער דיכטערישע עלעמענטן אין זייער פולער רויקייט און אין זייער אומפאַרשטענדלעכן באַדייט. אים אַליין איז ניט געווען אומבאַקאַנט זיין אייגנשאַפט, אַז

„... מיט אַ פּלאַם לעבט אויף מיין ליד“,
אַ גרויסע קראַפט האָט זינגען מיר געבאַטן, —
מיין ליד האָט זיך ווי לאַוואַ דורכגעבראַכן.“

(דאָס ליד אין פאַרוואַרט „פון דיכטער צום פּאָלק“)

„איך ליב דעם ווינט, איך ליב דעם ים,
דען ווי דער ערשטער בין איך עלנט,
און ווי דער צווייטער רוישט מיין האַרץ.“

(האַרבסט־בלעטלעך)

די רויע עלעמענטן אין ראָזענפעלדס אימפעט, פונקט ווי די נאַטור אין אירע אויסברוכן, זיינען צעשטערעריש. זיי זיינען, אמת, אַ דערשיינונג פון אַ זעלטענעם כוח און פון אַן אַנטבליזטן ווילדן אורשפרונג — אַ געשאַנק פון גאָר געציילטע פּאַעטן. — — —

ראָזענפעלדס דינאָמישקייט איז געווען אומגעצאַמט, ניט קאַנטראָלירט, און דערפאַר אין די לעצטע יאָרן אויסגעשעפט. איר האָט געפעלט די מיטוירקונג פונעם אינטעלעקט, וואָס וואַלט מיט דער הילף פון זיין ענערגיע און אַנשטרענגונג געפונען דויערהאַפטיקייט.

אין יענע לידער, וואו זיין אימפעט האָט ניט פאַרפלייצט דעם אינהאַלט, וואו די קלאַרקייט האַלט איין די קערנדיקייט, אַנטפלעקט זיך ראָזענפעלד ווי אַ זעל־טענע קלאַסישע דערשיינונג אין דער ייִדישער דיכטונג. ער טראָגט דורך דאָס טיטאַנישע אין אים אין אַ שוואַונדיקער טעמפּאַ. ברייטן פאַרנעם און פילבאַדייטנ־דיקן, קרעפטיקן טאַן...

זיין שטוערמדיקע ענערגיע איז געווען זיינע אַן אינדיווידועלע אייגנשאַפט, זיין מעלה. דער חסרון אָבער פון זיין אומקריטיש־פרימיטיוון אופן פון באַהאַנדלען זיין מאַטעריאַל ליגט אין זיין סביבה, אין זיין קלאַס, וואָס איז געווען באַרויבט פון

אויסצוגן פון אַ גרעסערע אָפּהאַנדלונג, פאַרעפנטלעכט אין עסייען־בוך „ייִדישע קלאַסיקער־פּאַעטן“, ניו־יאָרק, 1937, (ז"ו 98'65).

וועלכע ניט איז קונסט-קולטורעלע מעגלעכקייטן. האָט דען נישט געהערשט דעמאָלט דער באַגריף, אַז פאַרם איז אַן עסטעטישע, דאָס הייסט, אַ דרויסנדיקע און אַן אומנויטיקע קאָטעגאָריע? ...

ביי ראָזענפעלדן איז די „שטאַרקייט“ ניט געווען קיין מאַניער ווי ביי אַנדערע „גבורהדיקע“. ביי אים איז דאָס געווען אַ וואונדנדיקער דראַנג, אַ טראַגישע אויפריכטיקייט און ספּאַנטאַנער אויסברוך.

דער קינסטלער אין אים האָט געפילט די ניט-באַפרידיקונג פון פולן אויסלעב, וואו אינהאַלט און פאַרם זאָלן געפינען תיקון אין שוואונגיקן פאַרנעם, ברייטן טעמבער און גרויסע דימענסיעס. ראָזענפעלדס פאַטעטישער אַנשלאַג, וואָס שטימט אַרויס זיין הייסן טעמפעראַמענט אין אַן אימפעטיקער באַוועגונג, איז „האַס און צאָרן“. דער דאָזיקער עלעמענטאַרער אויפרייץ שלאָגט זיך צונויף מיט זיין קינסט-לערישער ניט-דערפולונג. דער שטענדיקער הויפט-אויסגעשריי אין זיין וואונד-דענדיקן דראַנג טראַגט זיך פאַנאַנדער מיט טראַגיום און שרעקלעכקייט. אומ-באַגרענעצטע, געפינען זיינע „בלינדע אינסטינקטן“ דעם פולן גאַנג. זייער אימ-פעט פאַרשלינגט אפילו די מעטאָדן זיינע און פאַרכליניעט זיין מאַטעריאַל. האָט ראָזענפעלד אַליין דאָס פאַרשטאַנען? ניין, ער האָט געלאָזן זיינע „בלינדע אינס-טינקטן“ שטאַלץ און טראַגיש צו באַשטעטיקן:

„נאַר יענער מוראדיקער קנאַל
קלינגט פאַרט אין מיינע לידער
און הילכט און רוישט, און ברומט און קראַכט,
און וואַרפט אַ פחד אויף דער נאַכט.“

(„פאַרוואָס איך בין איך“)

... פאַר ראָזענפעלדן איז דער מעטאָד פון דירעקטן צוגאַנג געלעגן צוגע-גרייט אין זיין רעאַליזם. ראָזענפעלד איז געווען אינגאַנצן פאַרטראַגן מיט דעם שטראַם פון סוביעקטיווע איבערלעבענישן און באַטראַכטונגען. זיין טעמפעראַמענט האָט נאָך צוגעגעבן מער טראַגישעס דערמיט, וואָס ער האָט ניט געקאַנט אַפּווייכן פון דער ווירקלעכקייט און זיך אַריבערטראַגן אין אַ וועלט פון טרוימען. זיין אומ-דערמידלעכע רויע שטראַמיקייט האָט אַנטפלעקט דאָס טראַגישע אין דעם סאַמע נאַענטסטן און גשמיותדיקסטן פון אונדזער לעבן. אַן שום לייזונג אָדער אפילו מיסטישע פאַרענטפערונגען, האָט ער ניט געקאַנט געפינען קיין זין אין דער זיין-לאָזיקייט פון זיין וועלט. פאַר ראָזענפעלדן האָט זיך די זינלאָזיקייט און דער ווילקיר באַוויזן אין דעם שוידערלעכסטן לעבן פון דער „שוויץ-פאַבריק“ און פון זיין פאַלק, וואָס האָט, איינגטלעך, געמיינט — אין זיין אייגן לעבן. דער מאַטעריאַל פון זיינע לידער האָט זיך שטענדיק געפונען אַרום אים, און דער דאָזיקער אַפטער באַריר האָט אַרויפגעצוואונגען אויף אים דעם דירעקטן אַנגעם און דעם דירעקטן אַרויסשטעל.

ראָזענפעלדס סאַטירע און עפיגראַם, פול מיט לעבן-חכמה, באַשטעטיקן זיין פאַרוואַרצלונג אין דער ווירקלעכקייט. אומברחמנותדיקע סאַטיריקער און לעבן-קלאַגע, אַן דעם ראַמאַנטישן באַדויער, אַן אַ חודש פאַר הומאַר, אַן דעם פאַרדאַכט

פון דער מעגלעכקייט זיך אליין צו דערזען אין דעם שפיגל, זיינען באַאָבאַכטער אָן זעאוונגען, אָן פאַרשטעלונג-קראַפט. דאָס געזעענע איז ביי זיי דאָס אומצווייפל-דיקע און דאָס פאַקטישע. זייער געדאַנק שפּרייט זיך אויס פון דעם אַבסאָלוטן אויף יעדן דעטאַל, אויסגעדריקט אין איטלעך סאַטיריש ליד און עפיגראַם. נאָכ-מער, זיי זעען שטענדיק אַ רעטונג פון דעם גאַנצן לעבן דורך אַ דעטאַל. דאָס ניט קאַנען איינזען דעם אינערלעכן ווערט פון דערשיינונגען, גילט אין דער זעלבער מאָס פאַר בענטשן אַזוי גוט ווי פאַר שעלטן פאַסירונגען. דער אונטער-שייד ליגט נאָר „אין יענעם אַרט, אַוואו עס נוצט קיין איידל וואָרט“.

„די מענטשלעכע משפּחה
מוז האָבן אויף זיך אַ רוט,
צו בלייבן ערלעך, ריין און גוט.“

ער האָט אין זיינע סאַטירישע לידער ניט גלאַט „דעם עולם אָפּגעשמיסן“, נאָר „נאָר פּראַסט די הויט געריסן“. ווי איבעראַשט ער פלעגט עס ווערן, ווען אָפּשמיסנדיק און שינדנדיק אַלעמען, פון דעם רבין מיט די גבאים, אַראָפּ ביז צום פשוטן עולם און דעם בעדער, האָט ער געמוזט אויסהערן קאַמפּלימענטן פאַר זיין אַרבעט פון יעדערן פון זיי. ער האָט געמוזט דערביי ביטער איינזען, אַז קיי-נער טראַכט ניט, אַז דאָס האָט מען אים געמיינט. זיין „אוממאַראַלישע מאַראַליש-קייט“ פּרעגט ניט אַפּ סיבות און ווירקונגען פון לערנען דורך שינדן. האַלטנדיק זיך אָן דער תּיכּפּדיקער ווירקלעכקייט פון זאַכן, בלייבט ער פאַרטרויערט און אומגליקלעך.

„איך האָב פאַרוענדט מײן גאַנצע מאַכט,
און ליידער פילט דאָס קיינער.“

(„אומזיסטע כוחות“)

האָט דאָס ניט דערפירט דעם וואולקאַנישן ראָזענפעלדן, דעם קינסטלעריש-אומקולטיווירטן, צום פאַרביטערטן ציניזם? ליגט ניט די סיבה אין דעם, וואָס די דאָזיקע וואולקאַנישע נאַטור קאָן ניט געפינען קיין שטיץ-פונקט, און זיין אימ-פעט רייסט זיך דורך ווי לאַוואַ? ברענגט עס דען ניט אַזאַ ענערגישן כוח צו פאַרצווייפלונג, ווען ער קאָן ניט אויסחלומען אפילו אַ במקום שטיץ-פונקט אין זיין טרוימען-וועלט? וואָרן דאָס פאַר אים אַבסאָלוטע, אין זיין פאַל די דרויסנדיקע ווירקלעכקייט, פילט ניט זיין „מאַכט“, און פאַרלירט דערפאַר אין זיינע אויגן דעם גאַנצן זיך.

אין זיינע ליבע-לידער, — וואו דער מאַטעריאַל און סענטימענט שאַפן דעם אָפּשיין פון אַ פאַרפיינטער דיסטאַנץ, אילוזיע און אפילו פון טראַנסצענדענטאַליזם, — פאַרבלייבט ראָזענפעלד גשמיותדיק אין תּוך. ער באַנוצט די דורכשניטלעכע עלעמענטן פון די ליבע-לידער פון זיין צייט, ד.ה. דעם אַלגעמיינעם עפיטעט, וואָס איז, נאָך יענער צייט נאָר, געווען דאָס „שיינע“ וואָרט און דער אויסדרוק פון „שיינעם געפיל“.

ווי ער ווייזט אָן אין דער פאַררעדע „דאָס בוך פון ליבע“, האָט ער גע-וואַלט אויסמיידן די שאַבלאַנען פון זיין צייט, „די געמאַכטע, צוגעקלערטע, פאַ-פירענע“ ליבע, די „מאַכערייקעס“, „אין וועלכע מאַנכע שרייבער האָבן סתּם גע-

רעוועט „איך ליב דיך“, „איך שטארב פאר דיין פנים“, און אין וועלכע „מאנכע זיינען גאר פארקראכן צו פיל „אן א זייט“, מיינענדיק, אז דאס איז ליבע...“ ראָ-זענפעלד איז אין זיינע ליבע-לידער ניט פארקראכן „אן א זייט“; נאר צוליב זיין רוער סענסיטיווקייט און „אמתע, דורכגעלעבטע“ עלעמענטאלע געפילן איז ער פארבליבן גשמיותדיק, רעאליסטיש, דירעקט. ער האט זיך ניט געקאנט אפ-רייסן פון דעם תיכפדיקן און נאָענטן, ד.ה. פון די שאַבלאַנען פון זיין עפאָכע. — זיין דירעקט שאַרפע טעמפּאָ, מיט אירע ריטמיש-מוזיקאלישע אייגנשאַפטן, מיטגעריסן פון דער ליידנשאַפט אויסצודריקן זיך, האָט אָנגעלאָדן זיינע ווערטער מיט אַ פּרישן, שלאָגנדיקן קוואַל פון פּשטות, וואָס איז אין זיין לאַנגן לויף אָפּגע-שוואַכט געוואָרן. זיין העראַזאישע טעמפּאָ איז פאַרלאָרן און פאַרפּלאַכט געוואָרן. די פאַרפּלאַכונג האָט זיך געוואַרצלט אין דעם מעכאַנישן אופן פון נאָכמאַכן זיך אַליין, שטיצנדיק זיך דערביי אויפן זכרון... .

...ראָזענפעלד לאָזט אַפּט אַרויס וואַקאַלן צוליבן וואוילקלאַנג און מעטריק-באַלאַנס, ווי ער האָט זיי פאַרשטאַנען, אָנשטאַט נאָכצוטראַכטן און איבערבויען די שורה. דאָס קאָן אפּשר דערקלערט ווערן ווי אַ רעזולטאַט פון זיין האַסטיקייט בלויז אין יענע לידער, וואו דער טאָן איז אַ פּלוצעם-דערהויבענער. אָבער אין לידער, וואו די דערהויבנקייט פון טאָן פּאַלט, זעט זיך בויילעט זיין מעכאַנישער מעטאָד, וואָס מיסברויכט די „ליצענציאַ פּאַעטיקאַ“... .

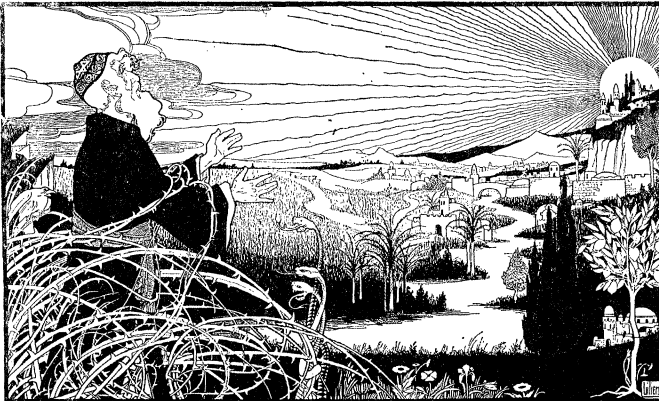
די מעכאַנישע און זכרון-אַרבעט איז ביי ראָזענפעלדן אַן אָפּגעשוואַכטע אי-נערציע, אַ באַוועגונג פאַרלאַנגזאַמט פון פּריערדיקן איבערפּלוס און שפּעטערדיקער מידיקייט. אין אויסדרוקן, וואו דער מאַטיוו איז צאַרטקייט, איז די דיסהאַרמאָניע צווישן דעם אינטימען און אומשולדיק-פּראַסטן אַזוי אומדערוואַרט, אַז עס דוכט זיך אויס ווי מען הערט אַ געקינצלטע נאָטע.

האַבנדיק אין זיין ראָזענפעלדס אומגעוהבלטע געצייג, דירעקטן מעטאָד און נייגונג צום פּולן און ברייטן אויסדרוק, קאָן מען איינזען, אַז זיינע צאַרטע געפילן ווערן ניט פּאַלש אויסגעדריקט, נאָר זיי ווערן ניט דערהויבן. זיי זיינען ניט אויסגעלייזט פון אַן אומשולדיקער וואולגאַרקייט. — — —

ניט די „שוויץ-פאַבריק“, ניט די קולטורעלע ניוואַ פון דעם אימיגראַנטישן לעבן, און ניט זיין האַסטיקער שוואונג האָבן געשאַפן פאַר ראָזענפעלדן די מעגלעכ-קייט צו קולטיווירן אין זיך דאָס קינסטלערישע באַוואוסטזיין, מיט וואָס די יידישע ליטעראַטור קאָן בכלל ניט צופיל שטאַלצירן. דאָס צופעליקע און ניט דאָס פינקט-לעכע האָט געהערשט אין דעם דיכטער, אין דעם גאַנצן פּראַצעס, וואָס פירט פון זיין איינדרוק ביז צו זיין אויסדרוק, אפילו אין דעם אויסקלייב פון אַ מאַדעל, פון אַ מייסטער פאַר זיך, האָט זיך מער געמערקט די נייגונג צו ווייניק-מעטאָדישע ראַמאַנטיקער און ניט צו יענע געצאַמטע, וואָס האָבן אַליין דערפונען אַ נייעם מעטאָד און אים פינקטלעך אָנגעווענדט. ראָזענפעלדס נייגונג צו היינען האָט אים ווייניקער געשאַדט אין זיינע ענג-אינדיוידועלע מאַטיוון, ווי אין זיינע כלל-מאַטיוון. צווישן דעם הייניש-אינדיוידועלן און ראָזענפעלדישן אינדיוידועלן מאַטיוו האָט

זיך ניט געקאנט באווייזן, צוליב דער ענלעכקייט, אַזאָ דיסאַנאַנס, ווי דאָס האָט זיך באַוויזן אין ראָזענפעלדס כלל־מאַטיוון. — — —
 ... די מאָדערנע דיכטער פונעם ערשטן דור זיינען געווען געזעלשאַפטלעך נאָך זייער „צייט־און־סביבה“ נאָך, אָבער נאָך זייער קינסטלערישער קולטיווירונג נאָך זיינען זיי געווען ראָמאַנטיש־סוביעקטיוו און פרימיטיוו זעלבסט־צענטריש. די ווירקונג פון היינען און פון די רוסישע דיכטער פונעם פאַריקן יאָרהונדערט איז אויף זיי געווען זייער שטאַרק. זיי האָבן זיך ניט אויסגעהיט אינגאַנצן פון דעם פּלאַנטער צווישן די מעטאָדן און מיטלען, וואָס דער מאַטעריאַל האָט געפאַדערט, און דעם אויסדרוק, מיט וואָס זיי האָבן געוואָלט אויסלייזן זייער מאַטעריאַל. יענע גראַדן וואָס פירן זיי אַרויס העכער פון דעם דאָזיקן פּלאַנטער, זיינען די עדות וועגן דער מדרגה פון קולטיווירטקייט און פון באַוואוסטזיניקן צוגאַנג פון יעדן דיכטער ...

די כלל־מאַטיוון אין דער יידישער פּאַעזיע פון זער השכלה און פון ראָזענפעלדס פּעריאָדע ווייזן ניט אַן אויף אַ באַוואוסטזיניקן אופן פון באַטראַכטן אַביעקטיוו: סיי פּראַגמענטן פון אַ מעגלעך עפּאָכע־בילד, און סיי אַן אַרויסטויכנ־דיקע כלל־פּאַרמולע. זיי דייטן אויך ניט אַן אויף קיין שום ממשותדיקע קונסט־פּראַבלעמען אין שייכות מיט דער עפּאָכע און דעם כלל. ביידע זיינען באַטראַכט געוואָרן פון אַ קולטור־היסטאָרישן שטאַנדפּונקט און קיינמאַל ניט ווי מאַטעריאַל פאַרן קינסטלערישן אויסדרוק. דאָס האָט געלאָזן פּלאַץ פאַר סותרדיקע, צופעליקע אויסדרוק־מיטלען פון אַ באַשטימטן ראַציאָנאַליסטישן געדאַנק. געמערקט האָבן זיך: איבערחזרונגען, אַגיטאַציעס און גראַמען, קלישע־ אויטאָמאַטישקייט, און סענטימענטאַלקייט ...

א. מ. ליליען — אילוסטראציע צו מ. ראָזענפעלדס ליד „דער יידישער מאַי“

תכליתדיקייט און קינסטלערישקייט

מאָריס ראָזענפעלד האָט זיין ליד נישט אַרויסגעכאַפט פון לייענערס מויל, ווי עדעלשטאַדטס ליד, דער לייענער וואָלט נישט געקאָנט זיין דער ליד־פאַרפאַסער. זיין שוואַכסט ליד פאַדערט אַ פּאָעט פאַר אַ פאַרפאַסער. און זיין פּאָעטישער טאַג־לאַנט איז נישט געצאַמט געווען מיט די גרענעצן פון אַ באַשטימטן אידייען־קרייז, ווי באַוושאווערס. דער פּאָעט אין אים האָט געהאַט די בכורה איבער דעם אידייען־דינער. אי פריער אָנגעהויבן פון די ערשטע צוויי, אי ער איז בכלל נישט געווען אַזאַ געטרייער אידייען־סאַלדאַט, און ניגון האָט זיך געזונגען אין אים, איידער ער איז באַווירקט געוואָרן פון וועלכער עס איז אידייע. נאָך קינדווייז איז ער לידער־זינגער געווען. איז אַזוי גיך ווי ער איז בייגעקומען די ערשטע טעכנישע שטרויכלונגען — ער האָט פון ליד־טעכניק קיין אַנונג נישט געהאַט — און פיליפּ קראַנץ, וועמעס פען איז געווען אויפן ווייטסטן מהלך פון ליד, איז עס געווען דער יעניקער, וואָס האָט אים אַריינגעפירט אין די סעקרעטן פון מעטריק, — אַזוי גיך ווי ער האָט באַהערשט דעם ליד־שטייגער, האָט דער פּאָעט גענומען געוועלטיקן איבער זיין ליד לויט דער מאַס קראַפט, וואָס ער האָט אין דעם אַדער יענעם מאַמענט פאַרמאָגט.

אויב עס איז אַ כּלל גדול, אַז ליטעראַטור איז לויט דעם באַשטעלער, אפילו ווען זי מאַכט דעם אָנשטעל, אַז זי איז דערהויבן איבער אים, איז עס בפרט אמת וועגן דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע, אין איר ערשטן פעריאָד. ווייל דאָס איז געווען דער באַשטעלער, דער עולם, וואָס האָט זי אַרויסגערופן צו עקזיסטענץ, איז זי געווען פונקט אין איר עולם געראָטן. און ראָזענפעלד איז גע־ווען דער „געראַטנסטער“ אין עולם. זיין ליד איז דורך און דורך באַשטעלעריש סיי מיט זיין אינהאַלט, סיי מיט זיין פאַרם. יא, אפילו מיט זיין וואַקלדיקן אידייען־אינהאַלט.

וועגן אידייען האָט ער זיך נישט געדאַרפט זאָרגן, ער האָט זיי געקאָנט באַרגן, און דאַרט און אומעטום. ער האָט זיי געקראָגן פאַרטיקערהייט צוזאַמען מיט זיין טעגלעכן ברויט, וואו גאָט האָט אים געגעבן — צוערשט אין דער סאַציאַ־ליסטישער פרעסע, דערנאָך אין דער פרום־באַלעבאַטישער, לעבט איבערגייענדיק הין און צוריק פון איין פרעסע אין דער אַנדערער. ער האָט די אידייען לייכט גענומען און לייכט זיי אָפּגעגעבן זיין ליד. ווען אַליין אין פּראַלעטאַרישן צו־

אויסצוג, פון אַ גרעסערער אָפּהאַנדלונג, פאַרעפנטלעכט אין „יידישע דיכטער אין אַמעריקע“ (ניו־יאָרק, 1947).

שטאנד, שרייבנדיק אין דער סאָציאַליסטישער פרעסע, האָט ער אונטער דעם איינפלוס פון דער סאָציאַליסטישער פראָפּאָגאַנדע, מיט די איינפאַכסטע מיטלען, בדרך כלל זאָגעריש, אָבער מיט אַ זינגענדיקייט און ניגונדיקייט, מיט לירישן געפיל און פּאַנאַזיע-שפּיל, דעם שאַפֿ-אַרבעטערס וויי, דעם בלייכן אַפּרייטער אין דעם רוים פון מאַשינען דערהויבן צום ליד; און אַרבעטנדיק אין דער באַ- לעבאַטישער פרעסע, אַנגערעגטער און אַנגעשטעקטער פון פּרום-יידישן פּאַטריאַטיזם, און שפּעטער פון ציוניזם, און אומאַפהענגיק פון יעדער פרעסע, אונטער דעם איינדרוק פון די פּאַגראַמען — האָט ער דעם יידישן בראַך און קלאַג, דעם תּשעה- באב און אלול-מעלאַדיען דערהויבן צו ליד. און ווען ער איז אַטאַקירט געוואָרן פון די פּראָפּאָגאַנדיסטן פאַר זיין נישט-אויסגעהאַלטנדיקייט, האָט ער געהאַט דערויף זיין גוטן תּירוץ; — „אַזוי זינג איך מיין ערלעך ליד, אַוואַ עס וועלסט און וואו עס גליט, האָב קיין באַשטימטע ריכטונג נישט. איך זינג — דאָס זינגען איז מיין ציל.“ — — —

... מען קאָן נישט גענוי כאַראַקטעריזירן דעם אינהאַלט פון ראָזענפעלדס ליד, ביז עס וועט נישט אַנגעוויזן ווערן, אַז די באַשטעלערשיקייט פון זיין ליד דריקט זיך נאָך מער אויס אין דער פּאַרם, ווי אין דעם אינהאַלט. די פּאַרם איז דירעקטע ווענדונג, דעקלאַמאַציע. עס איז דערלאַנגט געוואָרן צום עולם פון דער בינע פון די ליטעראַרישע אָונטן. מען פאַרזעט די ראָלע פון דער ליטעראַרישער בינע אין דער אויספּורעמונג פון ראָזענפעלדס ליד (און אויך פון דער פּיאַנע- רישער דערציילונג). איידער ער איז געוואָרן אַ כּוֹבֵית אין דער פרעסע, נאָר געדרוקט זיך דאָ און דאָרט, האָט ראָזענפעלד זיך באַגעגנט פּנים-אַל-פּנים מיטן עולם, אַראַפּדעקלאַמירנדיק אָדער אפילו אַראַפּזינגענדיק זיין ליד פון דער ליטעראַריש- מוזיקאַלישער בינע, וואָס איז דאָ אויפגעקומען גלייכצייטיק מיט דער סאָציאַ- ליסטישער טריבונע; די געזאַנג-דעקלאַמאַציע האָט באַגלייט די אַגיטאַציע אין זעלביקן יוניאַן-האַל. און קאַנטיק, אַז זיינע בינע-אויפטריטן האָבן אים אַזוי צופּרידן געשטעלט, אַז איין צייט האָט ער אפילו געחלומט צו ווערן אַן אַרומרייזנדיקער פּאַעט — זינגער-דעקלאַמאַטאָר, וואָס דאָס האָט געזאַלט זיין די פּראַפּעסיע, וואָס וועט אים אַרויסראַטעווען פון שניידער-שאַפּ. און ער האָט אפילו אַנגעהויבן אַרויס- געבן אַ געדרוקטן דעקלאַמאַטאָר, מיט אַנווייזונגען, מיט וועלכע ניגונים די לידער זאָלן געזונגען ווערן — און ער האָט געזאַלט נתעשר ווערן דערפון. ... — — —

די בינע-אַפּשטאַמונג האָט געלייגט איר שטעמפל אויף ראָזענפעלדס ליד. ווען מען פאַרגלייכט זיין ליד מיט רייזענס, וואָס איז דאָך אויך אַדרעסירט צום עולם, זעט מען גלייך די נפּקא-מינה. רייזענס ליד איז געשריבן אין אַ חדר און דאַרף געלייענט ווערן אין חדר — ביחידות, אין שטיקלייט. פון איינעם, וואָס האָט יאָרן און זכרון. עס גיט אַ מחשבה, אָדער אַ שאַרפע דערשפּירונג, וואָס דאַרף אַריי- זינקען אין געמיט אָדער אַרויפגעברומט ווערן אויף אַ פּאַלקס-ניגון. ראָזענפעלדס ליד איז בפּירוש געשריבן געוואָרן פאַרגעטראַגן צו ווערן בפּרהסיא, פאַר אַן עולם, וואָס איז זיך צונויפגעפאַלן פון זודיקן גרויס-ניו-יאָרק. עס טאָר נישט זיין שטיל. עס מוז נעמען מיט קול. אָדער מיט טרערן, איבערשרייען, איבערוויינען

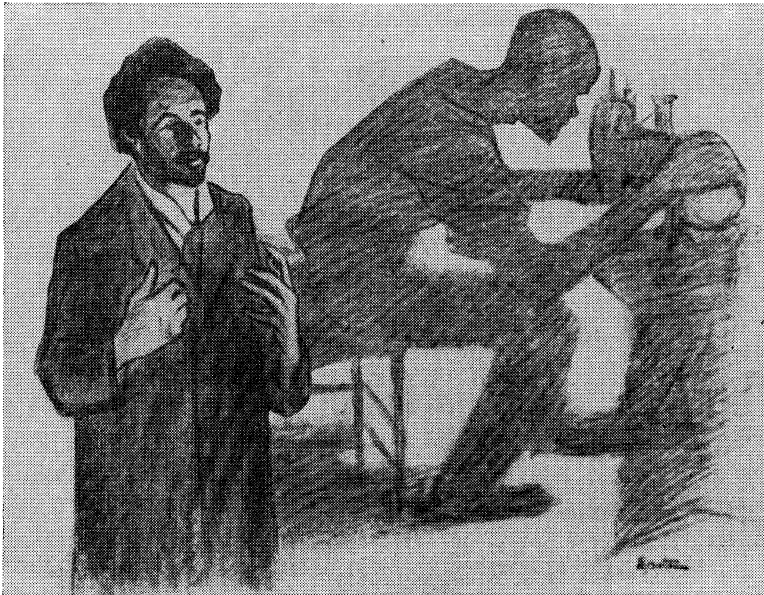
איז קיין חסרון נישט. אדרבא. עס מוז זיין אָדער מעלאַדראַמאַטיש, שטורעמען ווי אין ים — און וועלכער ים שטורעמט נישט אין אַ ליד? — אָדער סענטימענטאַל («מיין יינגעלע» — אַ גוט ליד, מען פילט טאַקע די טרער צווישן די שורות אויך). ניגון מוז זיין, אָבער עס מאַכט נישט, אַז די ווערטער וועלן נישט אַזוי איבערקלייבעריש זיין. אויב זיי זיינען בלאַס, זאַגעריש, ווערט פאַראַוויסגעזאַגט, אַז דער פּאָעט וועט זיין דערביי — אָדער איינער וועט אים פאַרבייטן — און וועט צוגעבן אויסדרוק מיט זיין דעקלאַמירן, זיינען אָדער שפּילן...

... די ראַיעלסטע איבערלעבונג ראָזענפעלדס, וואָס האָט געדויערט דורך זיין גאַנץ לעבן, איז די פּאָעט-איבערלעבונג. עס איז אַ זעלבסטשטענדיקע איבערלע-בונג, אַן וועלכער קיין פּאָעט קאָן זיך נישט באַגייין. עס זאַמלט זאַפט, קראַפט, וואַרעמקייט, פּאַנטאַזיע; עס רייסט אָפּ דאָס אויג פון בלינדן אַנקוקן, פון טעמפּן אַנלאַדן דעם פּאָעט; עס שייט-אַפּ דעם בליק פון פּאָקטס טרוקענער האַרטקייט און לאַזט אויף אים אַנוואַקסן אַ שפּילנדיקע אילוזיע — וואָס דאָס אַלץ איז דער מאַטעריאַל, וואָס גייט אַריין אין פּורעמען די פּאַרם פון ליד. די פּאָעט-איבערלעבונג קאָן איבערלויפן אין זעלבסט-נאַרעריי, זעלבסטפאַרבעלענדיג און פּוסטער גדלות; עס קאָן אפילו דעגענערירט ווערן, ווי עס איז געווען דער פּאַל מיט ראָזענפעלדן, אין אַ גדלות-מאַניע, אין אַ פּאַרפּאַלגונגס-מאַניע, אין קנאה-שנאה, אין אַ גיפטיקן שווימען קעגן גאַנצן «ליטעראַרישן געזינדל», וואָס פאַרגינט אים נישט זיין וועלט-אַרום; און אפילו מגולגל ווערן, איין צייט, אין פאַראַכטונג צו דער שפּראַך, וואָס האָט אים אויפגעהאַדעוועט אַלס פּאָעט — וואָס דאָס האָט אים אַגב נישט געשטערט, נאָך דער טשערנאָוויצער קאַנפּערענץ (פון 1908) און נאָך דעם כבוד, וואָס ער האָט צונויפגעוויפט אויף זיין טריאומף-רייזע, נתפעל צו ווערן פאַר יידיש און צו בענטשן זיך מיט איר.

אָבער הינטער די אַלע פּאַרווילדערונגען און איבערטרײַבונגען, הינטער די אַלע וואַרפענישן איז דאָ אַ געזונטער עיקר — דער פּאָעט-באַוואוסטזיין, וואָס ציט אַן איבערלעבונג, וואָס ווערט פאַרברויכט אין ליד-בוי. אַט-דער באַוואוסטזיין האָט זיך אים נישט אומזיסט געגעבן. ער האָט אים פאַרדינט, אַנגעהאַרעוועט. פון זיין פּריסטער יוגנט האָט ער פלייסיק געלייענט אין עטלעכע שפּראַכן: צוערשט אַ ביסל אין פּויליש און אַ ביסל מער אין העברייאיש, דערנאָך אַ סך אין דייטש און גאַר אַ סך אין ענגליש, און זיין גאַנץ לעבן פלייסיק געלערנט ביי פּאָעטן אויף פּאָעטן ... — — —

ראָזענפעלד איז דער איינציקער פון דעם דריילינג, וועמען עס איז געלונגען צו דערפירן די תכליתדיקייט פון זיין ליד צו קינסטלערישקייט: עדעלשטאַדט האָט גאַר קיין פּאָעטישן באַוואוסטזיין נישט פאַרמאַגט, און זיין ליד-פאַרם איז פונקט אַזוי שווינדזיכטיק געווען, ווי דער פּאָעט אַליין. אָבער באַווישאווער, וועלכער האָט יאָ פאַרמאַגט אַלע געזונטע, פיזיאָלאָגישע, אַזוי צו זאָגן, פאַרבינדונגען פאַר פּאָע-טישן טאַלאַנט — אַנגעצונדן פּאַנטאַזירנדיק בלוט — מיט אַ גרינטלעכער באַ-האַונטקייט אין ליטעראַטור און אפשר מיט אַ שאַרפּערן חוש פאַר פּאָעזיע, ווי ראָזענפעלד, און זיכער מיט אַ טיפּערן שניט אין פּערזענלעכע איבערלעבונגען —

איז אים דאָס ניט געלונגען? און פּאָעט־באַוואוסטזיין האָט אים אַוואַדי ניט געפּעלט — פּאַרוואָס איז עס איבערגעלאָפּן אין פּאָעט־גאַוה, און די פּאָעט־גאַוה אין משוגעת? איז שוין אַנגעוויזן געוואָרן, און איצט נאָכן אַנאַליז פון ראָזענפּעלדס פּאָעטישן גאַנג, דאַרף עס נאָך קלאָרער ווערן: פּאָעט־באַוואוסטזיין, דער פּורעמער, דער בויער פון ליד־פּאַרם, מוז האָבן אויף וואָס זיך אַנצושפּאַרן. ראָזענפּעלד, ווי גוזמא־דיק עס פּלעגט צייטנווייז נישט ווערן זיין פּאָעט־באַוואוסטזיין, פּילפּאָך אַריבער־שטייגנדיק זיין פּאָעטישן כּוח, האָט ער אָבער אַלעמאַל עס געקאַנט וויפּל נישט איז באַרעכטיקן, צופּאָלנדיק צו אַ צאָל ראַיעלע איבערלעבונגען אויף אַנצונעמען זיך מיט חיות — צו זיין פּאָקטישער, נישט בלויז מיטלויפּנדיקער אַרבעטער־איבער־לעבונג, און דער עיקר צו זיין יידישער איבערלעבונג, וואָס ער האָט מיטגעבראַכט פון זיין היימישער יידישער סביבה. ווי אויבערפּלעכלעך, אַלגעמיינ, צעבלאַזן, מיט דער לופּט זיך טראַגנדיק זיין יידישע איבערלעבונג איז נישט געווען, איז זי גענוג געווען אויף צו שפּייזן די פּאַנטאַזיע, וואָס פּורעמט ליד. — דערצו ראָזענ־פּעלדס איינגעלעבטיקייט מיט דער יידישער שפּראַך. אַ ליד איז דאָך אַ שפּראַך־פּלאַנץ, די געהיימענישן פון דער שפּראַך וואַרפּט זי אַרויס מיט אירע צווייגן, בלעטער, בלומען און פּרוכטן.

מאַריס ראָזענפּעלד און דער שניידער
בילד פון דזשייקאַב עפּשטיין

מאריס ראזענפעלד

1.

עס איז איצט אַ טאָפּעלער מאַריס ראָזענפעלד־ייוביליי, — 100 יאָר פון זיין גע-
בוירן און 75 יאָר, ווי ער האָט פאַרעפנטלעכט זיין ערשט ליד (סוף יאָר 1886).
עס ווערט אין אַ יאָר אַרום 40 יאָר, ווי ער איז, אַ קראַנקער און פאַרביטערטער,
אַוועק פון דער וועלט. ער איז געווען אַ מענטש מיט טיפע ווידערשפרוכן, און
דאָס האָט זיך אויסגעדריקט אין זיין כאַראַקטער און אין זיין דיכטונג, וואָס זיי איז
פרעמד געווען וואָסער ס'איז גלייכגעוויכט, האַרמאָניע. און דאָס האָט אויך דערפירט
דערצו, וואָס אָט איז ער געווען באַליבט, פאַרערט און מען האָט אים געהויבן אין
די הימלען אַריין, און אָט איז ער געווען פאַרהאַסט, איזאָלירט און מען האָט אים
דערנידעריקט און פאַרשעמט. ער איז געווען און מיט דער צייט געוואָרן איינער
פון די טראַגישסטע געשטאַלטן און פערזענלעכקייטן אויף דער יידישער גאַס, אין
זיין סביבה.

אַבער די צייט פאַרגלעט און מוז פאַרגלעטן עוולות, פאַראַיבלס, טענות־מענות.
איצט דאַרף מען אַרויסרוקן און אַרויסהייבן דאָס ליכטיקסטע און וויכטיקסטע,
וואָס איז געווען אין אים און אין זיין דיכטונג. מיר דאַרפן אויך זוכן און געפינען
די סיבות, וואָס האָבן געפירט און דערפירט אים צו מעשים, אַרויסטרעטונגען
און לידער, וואָס האָבן אָפט פאַרטונקלט און פאַרשטעלט דאָס שיינע, דערהויבענע
און טאַלאַנטפולע אין אים.

שווער איז געווען זיין לעבנס־וועג און במילא שווער און נאָך שווערער —
זיין שאַפונגס־גאַנג. די שווערקייט און טראַגזום האָבן זיך גענומען פון די דרויסנ־
דיקע באַדינגונגען, אָפטמאַל פון די איוב־צרות, וואָס האָבן זיך געשאַטן אויף
אים, פון דער פאַרשאַלטענער דעמאָלסדיקער אַלגעמיינער און יידישער סביבה
און צייט. — פון די 80ער און 90ער יאָרן פונעם 19טן יאָרהונדערט — אַזוי אין
דער אַלטער און אַזוי אין דער נייער וועלט און היים, ווי אויך פון זיין כאַראַקטער
און געמיט, פון נישט־וועלן און נישט־קאָנען שלום מאַכן מיט די אַרומיקע באַ־
דינגונגען, — די סאַציאַלע, שטייגערישע און פסיכישע.

די מוראדיקע און ביטערע באַדינגונגען האָבן אים געטריבן און סטימולירט
צו שאַפן אומראַדיקע, בונטאַרישע, צאַרן־ און האַס־לידער, וואָס זיינען מיט זייער
גבורה און קראַפט געווען אַ ניס אין דער יידישער דיכטונג און די זעלבע באַ־
דינגונגען האָבן אים גערייצט און צערייצט און אים אַרויסגעפירט פונעם גלייכ־
געוויכט און אים געטריבן צו וואַרפן ווערטער, צו געברויכן אויסדרוקן און פראַזן,

וואס האָבן אָפּט פאַרביליקט און אַ תּל געמאַכט פון זיינע פּרעכטיקע לידער און פּאַעמעס. און מיר טרעפּן טאַקע זייער אָפּט אין אַ צאָל פון זיינע לידער סולת און פּסולת, זעמל־מעל און פּאַלאָוע. אַט דער געמיש פון רייפּע זויבערע און רויע אומרייפּע אויסדרוקן און גראַמען פּטרן אָפּט זיינע קרעפּטיקסטע געראַטנסטע לידער. דער אומרו און דאָס בונטאַרישע אין אים האָט אים אינספּירירט און סטימולירט, אָנגעגאַסן זיין דיכטונג מיט הייס קאַכיק בלוט און נישט זעלטן — אים צעטרײסלט און צעווילדעוועט. ער האָט רעאַגירט אויף די לעבנס־עוולות און אויף דעם סאַציאַלן אומרעכט אימפּולסיוו און ליידנשאַפטלעך, האָט עס אים געהאַלפּן אַרויסצושלאָגן און אויסצואווייטיקן גרויסע לידער, וואָס זיינען פאַרבליבן אין דעם אייזערנעם פּאַנד פון דער יידישער סאַציאַלער, רעוואָלוציאַנערער און נאַציאָנאַלער דיכטונג.

מאַריס ראָזענפעלד איז אין זיין דיכטערישן שאַפּן געווען געטריבן פון אַ קראַפּט, פון כּוחות, וואָס אָפּטמאַל איז ער נישט געווען אימשטאַנד זיי צו צויםען און באַהערשן. און סוף־כל־סוף איז אים גאַרנישט געגאַנגען אין דעם, ער זאָל זאָרגפּעליק, רואיק און באַזאַכט שליפּן אַ וואַרט, אַכטונג געבן אויף אַ גראַם, אויסמייסטרעווען אַ פּערו, מען דאַרף נעמען אין אַכט די צייט, ווען ער האָט געשריבן און אויך דעם עולם, פאַר וועמען ער האָט געשריבן. עס איז ביי אים געווען וויכטיקער און בילכער וואָס, איידער ווי אַזוי צו שרייבן, די סטיכע, וואָס האָט אים געטראָגן בעת זיין דיכטן, איז געווען אַן אינעווייניקסטע, דאָס איז געווען אין זיין כאַראַקטער. אין דעם איז געלעגן זיין גבורה און זיין שוואַכקייט. ער איז געווען האַסטיק אין זיין אויפנעמען איינדרוקן, איינפלוסן און מיט דער זעלבער האַסטיקייט האָט ער עס אַרויסגעבראַכט. ער האָט נישט גע־קאַנט זיך גופּא באַהערשן און אויך נישט געקאַנט און נישט געוואַלט באַהערשן זיינע אויסדרוק־מיטלען.

און דאָס לעבן אַרום, און זיין אייגן לעבן האָבן אים צוגעשטעלט גענוג אויפ־רייך־ און אויפרייס־שטאַף. זיין אויפשײן איז באַגלייט געוואָרן מיט שווערע וואַלקנס, און זיינע גליקלעכע מאַמענטן האָבן זיך געמישט מיט אומגליקלעכע. צו זיין יעדער שמחה האָט דאָס לעבן, די ווירקלעכקייט אים צוגעטראָגן אַ כּוס מיט יסורים, מיט טרערן, וואָס ער האָט גערן אויפגענומען און עס אויסגענוצט אין זיין אימפּולסיווער דיכטונג. עס זיינען דעריבער ביי אים פאַראַן איבערגאַנג־גען פון שטייגן און אַראָפּנידערן, פון אַרויפן און אַראָפּן. דאָס לעבן האָט אים אומברחמנותדיק געשליידערט, האָט ער אין זיין שאַפּן נישט גערעדט, נישט גע־שריבן, נאָר געוואָרפּן באַשולדיקונגען, פאַרוואַרפּן און פאַראַיבסל. זייער אָפּט איז ער געווען אויסגעשטעלט אויף קאַמף, אויף פאַרטיידיקונג קעגן אמתע, און נאָך מער קעגן געדאַכטע שונאים, וועלכע האָבן געלויערט אויף זיין רו, אויף זיין לעבן. און דאָס מזל זינס האָט אים ווייניק געקעכלט. ער האָט געפילט אין זיך די אחריות פון אַ שליח־ציבור פון די גערודפטע און דערנידעריקטע. עס האָט אים אימפּאַנירט אַט די מיסיע, ער האָט שטאַלצירט דערמיט. עס זיינען אים געווען דערווידער די זיסלעכע, סענטימענטאַלע פּאַעטן, ער האָט זיך גע־

גרייסט דערמיט, וואָס ער גייט נישט אין זייערע וועגן. אין זיינע פאַרשיידענע, בעסערע און שוואַכערע לידער, הערן מיר, ווי ער טענהט זיך אויס מיט דער וועלט, מיט זיינע קאַלעגן און ווי ער פאַרטיידיקט זיך. ער רופט אויס אין אַ ליד:

„איך בין גישט פון די זיסע, —

איך נוץ די ביטערע וואָפּן:

איך שריי, איך לאַך, איך שפּאַט, איך שילט זי!

פון דער גאַנצער גרופע דיכטער פון זיין צייט, סיי אין דער אַלטער היים און סיי אין דער נייער, איז ער סוף-כל-סוף געווען דער יידישסטער, דער נאַטיר-לעכסטער, וועלכער האָט ווייניק וואָס פון ערגעץ גענומען און ווייניק געווען באַ-אינפלוסט פון פרעמדע. מען קאָן אויף אים פאַראַפּראַזירן די באַרימטע ביאָליקי-שע ווערטער פונעם ליד „לא זכיתי באור מן ההפקר“. מיר וועלן ציטירן עטלעכע שורות, לויט י. י. שוואַרצס יידישער איבערזעצונג: „ניט פון הפקר איז ס'ליד מיר געקומען, / ניט פון טאַטן בירושה געקראָגן; / נאָר פון אייגענעם פעלז אַרויס אים געשפּאַלטן, / פון מיין האַרצן אַרויס אים געשלאָגן.“

און אַוודאי זיינען אַנגעמאַסטן אויף ראָזענפעלדן ביאָליקס ווערטער אינעם זעלבן ליד: „פאַר דער שרפה, וואָס איך האָב פאַרצונדן, / טו איך צאָלן מיט מאַרד און מיט בלוטן“.

2.

פון דער גרופע דיכטער-פּיאָנערן אין אַמעריקע, פון די גרויסע זינגער — מ. ווינטשעווסקי, דוד עדעלשטאַדט, יוסף באַוּשאַווער און זייערע מיטצייטלער, רוקט זיך אַרויס מאַריס ראָזענפעלד ווי דער שטאַרקסטער יידישער- און אַרבעטער-דיכטער. ער איז מער רעאַל און קאָנקרעט פון זיי. ער איז גלייכצייטיק אינדיווּי-דואַליסטיש, יחידיש, און אויך כלליש און פאַליקיש. ער האָט קאָנקרעטיזירט, צוגעגעבן פלייש און בלוט דער אַלגעמיינ-רעוואָלוציאָנערער יידישער דיכטונג. און ווען מען האָט אים פאַרגעוואַרפן, אַז ער איז נישט אויסגעהאַלטן, אַז ער וואַרפט זיך פון ריכטונג צו ריכטונג, האָט ער דורך זיינס אַ ליד באַרעכטיקט עס און שטאַלצירט מיט דעם. אין זיין לענגערן ליד „ווי איך זינג“, האָט ער אַזעלכע פערזן:

אַט פּלוצלונג גיט אין אַ האַרץ אַ ברען,
עס גיט אַ קלעם, עס גיט אַ שפּאַר,
אַמאַל די פרייד, אַמאַל דער צער, —
דאַס קומט פון ברוסט און גיט פון קאַפּ,
און די נשמה נאַרט גיט אַ פּ...“

„אַזוי זינג איך מיין ערלעך ליד
אַוואו עס וועלסט און וואו עס בליט,
האַב קיין באַשטימטע ריכטונג ניט.
איך זינג — דאַס זינגען איז מיין ציל.
און יעדעס ליד איז אַ געפּיל.
איך קלער גיט וואָס, איך קלער גיט ווען,

אַזעלכע לידער, וואו ער באַמיט זיך צו כאַראַקטעריזירן זיין דיכטונג, זיין אופן פון שרייבן, האָבן מיר ביי אים זייער פּיל. ער איז טאַקע אַפּט מער זאַגער ווי זינגער. ער מאַכט אַפּט פון זיין פען אַ שווערד, פון זיין פעדער — אַ געווער, מיט וועלכן ער קעמפט מיט די שונאים, מיט וועלכן ער פאַרטיידיקט זיך און זיין קלאַס, דעם אַרבעטער, פון זיינע באַדריקער, פון זיינע עקספּלואַטאַטאָרן. און

אויסער פען, פעדער — האָט ער נאָך אַ כלי-זיין — די שער, וואָס אָט איז זי אַ געוויינלעכע שער אין אַ שאַפּ, און אָט ווערט זי פאַרוואַנדלט, ביים שניידער-דיכטער, אין אַ סימבאָל :

„שניידער בין איך און וועל שניידן
אימער מער און מער.
וויי דעם, וואָס וועט מוזן ליידן
פון מיין שאַרפער שער.“

און ווייטער אין ליד נאָך אַ פאַר שורות, וואו ער קעמפט מיט דער הילף פון אַנדערע שניידער-געצייגן :

„וועט מיין שער גישט שניידן קענען, גליט מיין אייזן רויט. איך וועל פּרעסן, איך וועל ברענען, ברענען אייך צום טויט.“	וועט די צייט מיין אייזן קילן, גליט מיין נאָזל נאָך, און איר זאָלט אויך ענדלעך פילן ביז צום ביין מיין שטאַך.“
---	---

לאַמיר דערמאָנען די דיכטער, די יידישע און העברייאישע, פון ראָזענפעלדס צייט, וועלכע זיינען געווען על-פּירוב, ראַמאַנטישע, סענטימענטאַלע, וואָס זיינען געקומען פון פּאָלקס-געזאַנגען און פּאָלקס-מאַטיוון און מיט אַ שפּאַר ביסל לירישע אויסגוסן און פּרימיטיווע אויסדרוק-פּאַרמען. בלויז אייניקע געצייטלע האָבן זיך אַרויסגעהויבן פון דער אַלגעמיינער דערשלאַנגקייט און דערדריקטקייט, און זייער דיכטונג האָט פאַרמאָגט מעטאַל, גבורה, קרעפּטיקע קלאַנגען. עס איז דאָך געווען נאָך פאַר ביאַליקן, דעם העברייאישן און יידישן דיכטער, וואָס האָט אין די 90ער יאָרן גענומען רעדן שאַרפע צאַרנדיקע ווערטער און געשליידערט דעם לעבן, דעם הימל, דער געזעלשאַפט שטאַרקע פּראַטעסט-רופן און פּאַטעטישע רייד. פון די פּריערדיקע דיכטער האָט זיך דאָן אויסגעצייכנט י. ל. גאַרדאַן, וואָס האָט פאַרמאָגט אין אַ צאָל שירים נביאישן טעמפּעראַמענט און פּאַטאָס. זיינען טאַקע דאָ שייכותן צווישן די גאַרדאַנישע העברייאישע לידער מיט די ראָזענ-פעלדישע, דערויף ווייזט אָן, בדרך אַגב, ב. י. ביאַלאַסטאַצקי אין זיין ראָזענפעלד אַפּהאַנדלונג, וואו ער זאָגט, אַז עס זיינען צו אים, צו דעם יידישן ראָזענפעלד „דערגאַנגען מאַטיוון, אינפּלוסן פון דעם משכילי-שרעבעלירנדיקן העברייאישן פּאַעט י. ל. גאַרדאַן“.

די אַנגעזעענסטע דיכטער פונעם 19טן יאָרהונדערט, מיכל גאַרדאַן, אברהם גאַלדפּאַדען, אליקום צונזער, מ. מ. וואַרשאַווסקי און אפילו שמעון פּרוג (אין אַ סך לידער) זיינען געווען הינטערשטעליק — סיי אין פּרט פון פּאַרם, סיי אין פּרט פון אינהאַלט, און אויך מיט זייער שפּראַך, וואָס איז געווען נאָענט צו פּאָלקס-געזאַנגען. מאַריס ראָזענפעלד איז שוין פון אַן אַנדערן שניט און כאַראַקטער, ער איז גרויס-שטאַטיש, אורבאַניסטיש און דער פּאַרנעם איז שוין אַ גאַר אַנדערער — אַ רייכערער, און די בילדער-שילדערונגען און די אימאַזשן אַנדערע. ער האָט איינגעזאַפט אין זיך, פון די יינגערע יאָרן, די שטאַטישע מאַטיוון, מאַמענטן און עלעמענטן פון אַמסטערדאַם, לאַנדאַן און דערנאָך — גיריאַרק, דאָ, אין די גאַסן און אַרבעטער-קוואַרטאַלן, אין די שעפּער האָט זיך געפּורעמט זיין מענטשלעכע

דיכטונג, וואָס אירע הויפט־מאָטיוון זיינען באַשטאַנען פון שקלאַפּעריי, פון פיין און פלאַג, פון נויט און דחקות, פון וועלכע עס האָט געריסן און געברויזט קללה, וויי־געשריי, שטראַף־רייד, מאַנונג און וואַרנונג.

די וואַרנונג און מאַנונג זיינען געווען געווענדט צו זיך גופא, ווען ער האָט מורא געהאַט, אָז ער אַליין וועט פאַרבלייבן אַ קרבן, וועט אומקומען אין די שרעק־לעכע אַרבעטס־באַדינגונגען. עס איז גוט באַקאַנט זיין ליד וועגן שאַפּ און מאַשין, וואו ער זאָגט אַזעלכע ווערטער, וואָס מען האָט ביז אים נישט געהערט:

„עס רוישן אין שאַפּ אַזוי ווילד די מאַשינען,
אָז אַפּטמאַל פאַרגעס איך אין רויש דאָס איך בין, —
איך ווער אין דעם שרעקלעכן טומל פאַרלאָרן,
מיין איך ווערט דאָרט בטל, איך ווער אַ מאַשין...“

און אַ ביסל ווייטער, אינעם זעלביקן ליד, אַזעלכע שורות:

„איך טרייב די מאַשין, גלייך איך וויל זיי דעריאָגן, —
איך יאָג אָן אַ שכל, איך יאָג אָן אַ ברעג.“

3.

און וואָס נאָך, — ער איז סוף־כל־סוף געווען דער פּערזענלעכסטער, אינדי־ווידואַליסטישער דיכטער, הגם ער האָט געשריבן אויף אַלגעמיינע סאָציאַלע און נאַציאָנאַלע טעמעס. יעדעס ליד איז געווען דער אויסדרוק פון אייגן־אָדורכגע־מאַכטע, אָדורכגעפיערעטע און אָדורכגעווייטיקטע איבערלעבענישן. דאָס זיינען אויפ־רענונג, פאַרביטערונג, צערייצטקייט, וואָס האָבן געשטאַמט קודם־כל פון זיינע אייגענע געפילן, איינדרוקן און באַווירקונגען. און ביים אויסלאָדן זיי האָט ער געברויכט די שאַרפּסטע אויסדרוק־מיטלען, און נישט געקאַנט און נישט געוואַלט זיי אַרומפּיילן, אַרומגלעטן, אַרומהובליעווען. ער האָט נישט פאַרמאַגט אין זיין דיכ־טונג קיין אָפהאַלט־צענטערן. די וואַרהאַפטיקייט און אוממיטלבאַרקייט ווירקן זייער שטאַרק, הגם אַפּטמאַל קריצט אָן אויסדרוק, אַ וואַרט, אַ פּערז אין אויער. בלויז אין אַ טייל לידער האָט ער באַוויזן צו רעדן, בקול דממה דקה, — מיט שטילע רירנדיקע ווערטער. עס איז געווען זעלטן, אָבער עס האָט דאָך געטראָפּן, אַפּטמאַל האָבן מיר אין איין ליד, אין איין פּאַעמע אַ געמיש פון איינגעהאַלטענע לירישע מאָטיוון מיט געפילדער, מיט געברום. מיר האָבן אַפּט אויך אַ געמיש פון דינסטער פּאַעזיע מיט האַרבער פּראָזע, אַ געמיש פון פּאַעזיע מיט כראַניק אָדער פּובליציסטיק.

עס איז גוט באַקאַנט, אָז מאַריס ראָזענפעלדן איז אַפּט אויסגעקומען אויפ־צוטרעטן מיט זיין דיכטונג אויף פאַרזאַמלונגען, ער האָט דעריבער נישט געשריבן, נאָר דעקלאַמירט זיינע לידער, איז אין זיי פאַראַן טריבונעאַרטיקע טענער און אויסדרוקן. אייניקע פון די לידער געפינען זיך אויף דער גרענעץ פון מאַדערנער בדחנות און גראַמען־פלעכטעריי. ער פּאַלט דאָן אַראָפּ פון זיינע דיכטערישע הויכן און לאַזט זיך אַראָפּ צו אַנט־דיכטערישע שטאַפלען. פון דעם מין האָבן מיר אַ סך אין זיינע צייטונגס־אַרטיקלען, ווי אויך אין אַ צאָל לידער, עפּיגראַמען,

וואָס ער נוצט אין זיינע פּאַלעמישע אַרויסטריטן, אין זיינע קאַמפּן און שטרייטן. אַט איז אַ ליד, וואָס הייסט ביי אים „צו די דיכטערלינגע“, וואָס ער רופט אָן „פּאַלעמישעס“, אין וועלכן ער רעכנט זיך אַפּ מיט די, וואָס פּאַלן אָן אויף אים:

„עס האָבן מאַנכע דומע יונגען,
די לידער מיינע נאָכגעזונגען,
מיט קנאה זיינען זיי געשפרונגען
צו גרייכן מיך און צו באַזיגן.
דאָך האָבן אַט די אַלע כּוואַטעס
מיט זייערע צוגעפּאַרטע שמאַטעס
געגרייכט ביי מיר נאָר ביז די פּאַטעס, —
און זיינען דאָרט געבליבן ליגן...“

אַבער איצט, אין דעם הונדערטסטן יובל־יאָר פון זיין געבוירן און צום 75טן יאָר פון אַריינטרעטן אין דער יידישער ליטעראַטור, לאַמיר אַרויסרוקן מאַריס ראָ-זענפעלדן דעם גרויסן זינגער־באַזינגער פון פּיין און וויי, פון אומגליק און דער־דריקונג, דעם מאַנער פון מענטשלעכער ווירדע און סאָציאַלער גערעכטיקייט. און מיר דאַרפן געפּינען פּאַר אים אַ זכות: ער איז דאָך געווען געטריבן פון שווע־רע ליידן, פון כּסדרדיקע גרויליקייטן, וואָס ער האָט פּאַר זיי באַצאָלט מיט אייגענעם לייב און לעבן, מיט אייגענער רו און גליק. ער האָט געשטרעבט, לויט זיינע מעגלעכקייטן און זיינע באַגריפּן, צו אמת און יושר, וואָס ער האָט נישט געקאַנט אין זיין צייט און ביי די אַמאָליקע לעבנס־באַדינגונגען דערגרייכן פּאַר זיך, פּאַר זיינע נאָענטע און פּאַר די אַרבעטער, זיינע ברידער און שוועסטער. ער האָט זיכער געהאַט רעכט, ווען ער האָט געזאָגט וועגן זיך און וועגן זיין ליד:

„עס איז נאָך קיינמאַל נישט פּאַרקלונגען
אַ ליד, מיט אַן אמת געזונגען.
אַ ליד פול מיט האַרץ און געפיל, —
דאָס האָט נאָך קיין דוגער דערשלאָגן,
קיין שטורעם געקאַנט עס פּאַריאָגן,
קיין כּוח געקאַנט מאַכן שטיל...“

און וויפּל מאַל איז ער געווען דערשלאָגן, וויפּל מאַל האָט ער געקלאָגט אויף אייגענער געפּאַלנקייט. דאָן האָט ער אויך זיך אַליין נישט געשוויגט. ער האָט „אויסגעזונגען“ אַ ליד, וואו ער ווענדט זיך צו זיין אייגענער דיכטונג און ער זאָגט אַזעלכע ווייטיקדיקע און שאַרפע רייד וועגן זיך:

„איך קוק ביי מיר אין האַרץ אַריין
און זוך דאָרט מיינע לידער.
וואו קאַנען זיי יעצט אַלע זיין?
אַ, קומען זיי נאָך ווידער? — — —
דאָרט זיצט אַ קראַ, איר שוואַרץ געשטאַלט
איז שנאה און קנאה,
זי רוקט איר שנאַבל טיף און קאַלט
ביי מיר אין דער נשמה...“

ער איז געווען אַ דיכטער פון אַ גרויסן און מעכטיקן דיאפּאַזאָן. ער האָט געברויכט אין זיין זינגען און שפּילן טרומייטן און פּויקן, אַפּטער ווי פלייטן און פּידלען. אַפּט איז ער אַליין געווען אַ שטיק אַרקעסטער. ער האָט אין מעכטיקע טענער זיך אַפּגערופּן אויף פּאַרשיידענע גרויליק־טראַגישע געשעענישן אין אַמע־ריקע, ווי צום ביישפּיל אויפן מוראדיקן „טרייענגל־פּיער“, וואו ער האָט געברויכט אַזעלכע שורות, ווי:

„אַרונטער אויף די קני, אַ, וועלט!
פּאַר זיין הייליקער רואינע.
דאָ האָט דאָס לעבן זיך געקוועלט,
דאָ שוועבט אַרומעט אַרבעטס־שכינה!“

רואינע און שכינה — זיינען נישט קיין צו-איידעלער און פאסיקער גראם, אבער דאס איז מאַריס ראָזענפעלד. ער האָט גערעדט און געזונגען אזוי ווי קיינער ביז אים און ווי קיינער נאָך אים. איז לאַמיר פאַרקוקן נישט-גלאַטקייטן, נישט-רייפקייטן און אַמאָל אויך — אַ צו-שאַרפֿן און הייליכן גרילן. ביים 100-יאָריקן יובל-יאָר לאַמיר האָבן פֿאַר אונדזערע אויגן דעם גרויסן יידישן דיכטער, וואָס האָט צו אונדז געזונגען אַזויפיל אויפריכטיקע שטאַרקע און קרעפטיקע לידער, פול פאַטאַס און אימפעט, פול צאָרן און פּראָטעסט. און אַזאַ לאַמיר אים אַרויסברענגען אין זיין פולן פאַרגעם, אין זיין גאַרער גרויסקייט.

אויך וואָנט געפרעגט נאָך מעהר און מעהר, ביים אונדז, ביי דעם ווילדען טרעהר, דאָ האָבען זיך דערלאָנגט אַ גאָס נאָר טרעהרען, טרעהרען אַהו אַ מאַס און אויך האָב שוין פּערשטאַנען גלייך, אַז טיעף איז נאָך דער טרעהרען טייך.

— פון מאַריס ראָזענפעלד'ס לידער.

אויך קרעכט און הוסט און פרעס און קלעהר מיין אויג ווערט פייכט, ס'פאַלט אַ טרעהר, דער אויזען גליהט — דאָס טרעהריל מיין דאָס קאָכט און קאָכט און זידט ניט איין.

אַ, שטומער טרעהר, אַ, שטומע שפּראַך! זאָג, האָב אויך דיינע נאָך אַ סך? צי דו ביזט שוין דער לעצטער היינט, פון אלע מיינע הייסע פריינד?

שאל ראַסקין — פריינטלעכער שאַרזש אין „קונדס“, 1912

ערשטער קינסטלערישער פּאָעט

... מאַריס ראָזענפעלד — דער ערשטער פולער, פאַרביקער יידישער ליריקער, ערשטער קינסטלערישער פּאָעט צווישן די דעמאָליטיקע סאַציאַלע דיכטער. מאַריס ראָזענפעלד האָט גאַר אין אָנהייב זיך אויך אַנטפלעקט ווי אַ סאַציאַלער דיכטער. נאָר ער האָט שוין געגעבן דעם סוועט־שאַפּ, ער האָט שוין געגעבן אויך די סביבה. ער האָט דערזען ניט סתם דריי שוועסטער, ניט סתם אַ בלינדן, — נאָר אַ יידישן בלינדן, יידישע שוועסטער, וועלכע זיצן געבויגן איבער דער ניי־מאַשין. מיט דעם זשום פון די מאַשינען האָט זיך דעמאָלט אויך צעזשומעט אויף דער איסט־סאַיד מ. ראָזענפעלדס ליד: „עס רוישן אין שאַפּ אַזוי ווילד די מאַשינען, אַז אָפטמאָל פאַרגעס איך אין רויש ווער איך בין; איך ווער אין דעם שרעקלעכן טומל פאַרלאָרן, מיין איך ווערט דאָרט בטל, איך ווער אַ מאַשין“.

דאָס וואָרט „איך“ איז דאָן געווען אַ נייס אין דער סאַציאַלער דיכטונג. פריער איז די דיכטונג געווען אומפערזענלעך, אָבער ביי ראָזענפעלדן איז אַריינגעטראַטן דאָס ליריש־פערזענלעכע. דאָס איז געווען אַן אויפטו.

און אַזוי האָט ראָזענפעלד אין גאַנג צום סאַציאַלן ליד דערזען דעם אַפריי־טער, דערזען דאָס יתומל אויף דער איסט־סאַיד און דאָס פאַרבענקטע יידישע אַרבעטער־מיידל, ער האָט דערזען די פאַרפירטע און דאָס אַרעמע געזינד. און דאָס דערזענדיק, האָט מאַריס ראָזענפעלד, דער כוהדיקער דיכטער, אויפגעהויבן זיין שטים מעשה־פּראָפּעט און געזאָגט: „אַזוי ווי איר קאָנט די געפערלעכע מויל פון ווילדן וואולקאַן ניט פאַרמאַכן, — אַזוי וועט איר אויך ניט פאַרמאַכן דעם קראַטער פון צאָרן, פון דעם, וואָס איר וואַלט איצט פאַרשקלאַפּט, — ווען ער וועט דערוואַכן“.

אָבער מאַריס ראָזענפעלד איז בלויז ביים סאַציאַלן ליד ניט געבליבן. באַלד איז געקומען זיין נאַציאָנאַלער מאַטיוו: דער יידישער מאַי, וואו ער דערציילט, אַ היפש ביסל סענטימענטאַל, אָבער פּאָעטיש רירעוודיק און טאַקע אויך רירנדיק, ווי דער אַלטער ייד גייט אַרום אַ פאַרלאָרענער, מיט אַ שטורמישן געמיט, אויף אַ פעלד וואָס בליט, אַ פרעמד פעלד! און מאַריס ראָזענפעלד זאָגט: „יעדע בלום און יעדער דאָרן טרייבט מיט אים אַ ווילדן שפּאַס; דער סטאַבון קוקט אַן מיט צאָרן, און די קראַע שרייט מיט כעס!“.

אַ פרעמדער מאַי!

דאָס ליד איז צעצויגן און לאַנג און, ווי געזאָגט, צו סענטימענטאַל. אָבער

פון אַ גרעסערער אָפּהאַנדלונג, פאַרעפנטלעכט אין בוך „חלום אין וואָר“, ניו־יאָרק 1956 (געקירצט). — רעד.

עס האָט אויך פֿינע פּאַעטישע שורות, ווי אַלעמאַל ביי ראָזענפעלדן. אַט איז אַ בליציקע שורה:

„אויף אַ ווערבע, אויף אַ שטומע,
הענגט דער הלום פון מיין אומה.“

אין אַן אַנדער נאַציאָנאַלן מאַטיוו האָט ער באַזונגען דעם נצח ישראל. ער האָט גערעדט וועגן דער נאַציאָנאַלער יידישער שיף, עס הייסט די יידישע אומה, וואָס ווערט אַרומגעוואָרפן אויף די שטורמישע וואַסערן, און מאַריס ראָזענפעלד האָט געטרייסט די יידן: „פֿילע שיפּן גייען אונטער, און דערגרייכן ניט דעם ברעג; אונדזער שיף גייט שטאַלץ און זיכער, כאַטש געפערלעך איז דער וועג.“ און גלייך נאָכדעם איז געקומען זיין קרוין-ליד, אין דעם ציקל נאַציאָנאַלע מאַטיוו, זיין גלות-מאַרש, וואָס גייט אַזוי:

„מיט דעם וואַנדערשטאַק אין האַנט, וואו גענעכטיקט, ניט געטאַגט,
אַן אַ היים און אַן אַ לאַנד; אימער וויי, וויי, וויי,
אַן אַ גואל, אַן אַ פֿריינט, אימער גיי, גיי, גיי,
אַן אַ מאַרגן, אַן אַ היינט, — אימער שפּאַן, שפּאַן, שפּאַן,
ניט געדולדעט, נאַר געיאַגט, כל זמן כּוּח איז פּאַראַן.“

דער ריטם: „אימער גיי, גיי, גיי“, קוקט מיר אויס צו זיין אַ פּאַרוואַנדלונג פון ווינטשעווסקיס ריטם, ליד פון העמד: „גיי, גיי, גיי“. אָבער דאָס ליד, ווי מען קאָן זען, איז אַ גאַנץ אַנדערשס. פונקט ווי זיין שאַפֿליד וועגן בלייבן אַפּערייטער. אַזוי איז אויך זיין גלות-מאַרש גלייך געוואָרן זייער פּאַפּולער.

אַגב, מ. ראָזענפעלד האָט גרינג גענומען טעמעס און איינפלוסן פון אַנדערע קוואַלן. פונקט ווי דער ערשטער מאַדערנער סאַציאַלער דיכטער מ. ווינטשעווסקי, האָט אויף אים, אויף ראָזענפעלדן, געהאַט אַן איינפלוס מיט דער רעאַליסטיש-פּאַעטישער סאַציאַלער טעמאַטיק, אַזוי, מיין איך, האָט ש. פּרוג געהאַט אויף אים אַן איינפלוס מיט דער נאַציאָנאַלער טעמאַטיק. אָבער סיי ווינטשעווסקי און סיי פּרוג זיינען פאַר ראָזענפעלדן געווען מער מוסטער, ווי איינפלוס, מחמת ער, מ. ראָזענפעלד, איז באַלד געקומען מיט זיין אייגנטיקייט, מיט זיין אייגענעם וואָרט-גערויש, מיט זיין אייגענער שפּראַך און אייגענע גראַמען. אויך נעמענדיק פון דייטש און ענגליש, האָט ער עס איבערגעזונגען אינגאַנצן אויף אַן אייגענעם שטיי-גער, מיט אַן אייגענעם קנייטש.

עס איז מיר, וואָס שייך איינפלוסן, אַגב, געווען זייער אינטערעסאַנט אויס-צוגעפֿינען, אַז אויך צו אים, צו מאַריס ראָזענפעלדן, און ניט נאַר צו ווינטשעווסקי און ליעסינען, זיינען דערגאַנגען מאַטיוו, איינפלוסן פון דעם משכיליש-רעבע-לירנדיקן העברייאישן פּאַעט י. ל. גאַרדאַן, למשל: ביי מאַריס ראָזענפעלדן איז פּאַראַן אַ פּאַפּולער-דעקלאַמאַטאָריש ליד: „אויפן בוזעם פונעם ים“. ווערט דאָרט אויף אַ מעלאָדראַמאַטישן, אָבער רירנדיקן אופן געשילדערט די טראַגעדיע פון יידישע היימלאַזע, פון יידישע וואַנדערער. אַ שיף ראַנגלט זיך מיטן שטורעם אויפן ים. „עס טרעשטשעט דער מאַסטבוים; דער זעגל, ער ציטערט; דאָס רוישנדע וואַסער איז מוראדיק טיף. עס ליאַרעמט דער ים.“ עס הערן זיך זיפּצן,

עס הערט זיך אַ שלוכצן פון די שיף-פּאַסאַזשירן. עס וויינער קינדער, ווייבער. דאָך אונטן, אין צווישנדעק, זיצן צוויי מענער גאַנץ רואיק. זיי זוכן קיין רעטונג. און דער פּאַעט פּרעגט: ווער זייט איר? פּאַרוואָס זיצט איר אַזוי רואיק אין אַנ-געזיכט פון טויט? צי האָט איר גאָר קיין היים ניט, קיין פּאַטערלאַנד? — און די צוויי ענטפּערן: אַז זיי זיינען יידן, פּאַריאַגטע, פּאַרוואָגלטע יידן. אַן האָפּענונג אָן פּרייד און אָן פּריינט.

אַבער דער דאָזיקער מאַטיוו מיט דער זעלביקער אַטמאָספּערע אַרום די שורה מיט דער גאַנצער אַנגעצויגענער דראַמאַטיק איז דאָ ביי י. ל. גאַרדאָן אין זיין העברייאישער פּאַעמע „במזלות ים“, וואו ער שילדערט דעם שיקזאַל פון יידן, פּאַרטריבענע פון שפּאַניע. אויך דאָרט גייט אַ שיף: אויך דאָרט ברויזט אַ שטורעם און „עס האַווען מאַטראַסן, מיט זעגלען און שטריק, עס טרייבן די עלטסטע זיי הינד-אויף-צוריק“. און דער פּאַעט פּרעגט: — „ווער זיינען די מענטשן? די פּנימער פּינצטער, צעבראַכן די לייבער, די אַלטע און קראַנקע, די קינדער און ווייבער.“ און אָן אַ זייט זיצן צוויי פּרויען אין טרויער פּאַרהיילט (ווי ביי ראָזענפּעלדן: צוויי מענער), די קעפּ נישט געצירט... זיי וויינען, זיי ציטערן: — וואו קומט מען אַהין? און דער פּאַעט שרייט אויס: — פּאַלק מיינס, ווער וועט זיך דערבאַרעמען אויף דיר?! קורץ, דער נאַציאָנאַלער מאַטיוו פון „אויפן בוועם פון ים“ איז געווען ביי גאַרדאָנען פּריער, ווי ביי ראָזענפּעלדן (זע, איבערזעצונג פון י. י. שוואַרץ, העברייאישע פּאַעזיע, 1942).

אַט אַזוי האָט ראָזענפּעלד געצויגן זיין ליניע, זיין שורה — צווישן סאַציאַל און נאַציאָנאַל.

צוגלייך מיט די סאַציאַלע און נאַציאָנאַלע מאַטיוון האָט זיך ביי ראָזענפּעלדן באַלד אויך באַוויזן דאָס ריינ-לידישע. דאָ און דאָרט איז דער מאַטיוו גענאַשט פון היינעס טיש. אַבער ס'איז ראָזענפּעלד! עס האָבן זיך באַוויזן זיינע: „אלול-מעלאָדיען“, זיינע „האַרבסט-בלעטלעך“, זיינע נאַכט לידער און נאַטור-לידער, זיינע „זכרונות“, וואָס דאָס איז געווען אין אונזער אַמעריקאַנער יידישער פּאַעזיע דער ערשטער לידישער אויסדרוק פון היים-וויי, בענקשאַפט נאָך דעם קליינעם שטעטל. עס האָבן זיך אויך באַוויזן זיינע פּאַלקסטימלעכע באַלאַדעס, און זיין פּאַעטישע מעדיטאַציע.

אין מיטן פון די סוועט-שאַפּ-לידער און לידער וועגן יידישן וואַנדערער האָט זיך פּלוצלונג דערהערט אַ ליד:

„איינזאם זיך איך ווי געפאַנגען, פון אַ זעלטנזאַמען געפיל, — עפעס האָב איך אַ פּאַרלאַנגען, נאָר איך ווייס ניט וואָס איך וויל.	זיינען פּריידן, זיינען לידן, ערגעץ וואו פאַר מיר באַשטעלט? קראַנק איז איינער פון אונדז בייך, זאָגט, בין איך עס, צי די וועלט.“
--	--

אַט אַזוי האָט מאַריס ראָזענפּעלד צו דער „קראַנקהייט פון דער וועלט“ צוגע-העפט און צוגעשפּילעט — און צוגעשפּילט — די קראַנקהייט פון דעם מענטש-לעכן און פון אייגענעם „איך“.

איבערן דאך פון דעם טענעמענט-הויז האט זיך ביי ראָזענפעלדן פאַרצויגן די נאַכט און ער זעט:

„גרויע וואַלקנס-טראַנטעס, שטיקער שימל,
הענגען אין דער סמוטער לופט אַראָפּ;
ווי אַן אַלטער בעטלער שלאָפט דער הימל,
צוגעדעקט מיט שמאַטעס איבערן קאַפּ.“

אַ פיינע שאַרף-מאָדערנע בילדלעכקייט.

האַבן מיר שוין ראָזענפעלדן אין זיין דריי-געשטאַלטיקייט: סוועט-שאַפּ-דיכ-טער, נאַציאָנאַלער דיכטער און ליריקער. צו וואָס ער האָט זיך ניט צוגערירט, איז געוואָרן ליד. וועגן דעם גריכיש-לעגענדאַרישן קעניג מידאס ווערט דערציילט, אַז צו וואָס ער האָט זיך נישט צוגערירט, איז געוואָרן גאַלד. נו, מען קאָן ניט זאָגן, אַז ביי ראָזענפעלדן איז אַלץ גאַלד, ער האָט גענוג פּסולת, מעלאַדראַמאַטישקייט, סענטימענטאַלקייט, דרשהדיקייט, ניט-געיהיטקייט פון וואָרט, אָבער ער האָט ליד. צו וואָס ער האָט זיך ניט צוגערירט איז געוואָרן: ליד.

מאָריס ראָזענפעלד, — צו באַנעמען זיין אויפטו, — האָט אין דער יידי-שער פּאַעזיע אַריינגעטראָגן גבורה. אַמאָל — מער אימפעט ווי „גבורה“, אַזוי ווי ביי זיין „בלייכן אַפּערטער“ ביי וועמען עס האָט געאַרבעט, ווי ראָזענפעלד זאָגט, „ניט די גבורה, נאָר דער אימפעט“. אָבער ראָזענפעלדס אימפעטיקייט האָט גע-ווירקט ווייט און ברייט. זיין ברוב, זיין אויסגעשריי, האָט אויך געווירקט אויף פיל שפעטערע נייע פּאַעטן, אויף משה-לייב האַלפּערן און אויף אַנדערע.

מאָריס ראָזענפעלד האָט אין זיין צייט אויפגערודערט אונדזער פּאַעטיק, סיי די טעמאַטיק און סיי די שפּראַך. ער האָט ניט געקליבן און ניט אויסגעקליבן קיין ווערטער, ווי דער קולטור-רייפער מענדעלע האָט עס געטאָן, נאָר ער האָט צונויפ-געבלאָזן און אַנגעהויפט ווערטער, אַנגעהויבט אַזוי ווי דער ווינט, וואָס באַרגט אָן אַ סך בלעטער ביי אַ וואַנט!... ער האָט געשאַפּן אויך נייע ווערטער און נייע גראַמען; ער האָט ניואַנסירט מיט דעם ריטם און האָט אַלע וויילע אויפגעבליצט מיט אַ ניי וואָרט. אין אַ שילדערונג פון אַרעמקייט גיט ער פּלוצלונג אַזאַ שיינע בילדלעכע שורה: „די שטוב איז פאַרוויסט און אַנטשוויגן“. אין אַ לאַנג-צעצויגן ליד גיט ער פּלוצלונג אַ זאָג: — „דאָך ענדלעך וועט קומען אויף מיר אויך אַ שעה, מיין צווייג וועט פאַרנעמען די פינצטערע קראַ“.

און אין זיין רעטאַריש ליד „די איינשווערונג“ (ערשט ליד פון ב' 1) גיט ער זיך פּלוצלונג אַ זאָג: „די בעסטע אין מענטש האָט זיך פּלוצלונג צעבייזערט; דער מענטש אין דער בעסטע — זיך פּלוצלונג צעקייזערט“. דאָס אַלץ איז שפּראַכלעך שעפּעריש, איבערהויפט — פאַר יענער צייט. אַדער אַזוינע — אַלאַ מענדעלע-שורות אין זיין גרויס ליד „שולמית“: „פון די לעמעלעך קיין מעקען, פון די פייגעלעך קיין פיפּצן, פון די פליגעלעך קיין זשומען, פון אַ ווערעמל קיין ריר“. שורות, וואָס גיבן איבער די פּולע שטילקייט אויף אַ פעלד אין אַ הייסן זומער-טאָג. — — —

לויט דער פּאָעטישער יואָג און לויט זיין אויפטו, וואָלט מאָריס ראָזענפעלד געקאָנט ווערן דער קלאַסיקער און נוסח פון אונדזער מאָדערנעם ליד. אָבער טאַקע צוליב דער אָנגעהויפטקייט ביי אים פון אַלערליי מאַטיוון, איז ער עס ניט געוואָרן אין דער מאַס, ווי מענדעלע איז געוואָרן קלאַסיקער און נוסח פון אונדזער ערשטער פּאָלקסטימלעכער פּראָזע. אַ קלאַסיקער איז אַמאָל דער, וועלכער נעמט צונויף די פּאַרשיידענע צויטן, פעדים פון אַן עפּאָכע, די פּאַרשיידענע שטימונגען, וואָס טראָגן זיך אַרום אין דער לופט, און ער שאַפט פון דעם איין גאַנצקייט. אַזוי, למשל, ווי ל. ל. פּרץ האָט געשאַפן איין גאַנצקייט, אַ וואַנדערלעכע סינטעטישקייט אַזאָ, פון די פּאַרשיידענע שטימונגען פון יידישן לעבן: השכלה, נאַכקלאַנג פון דער חסידישער פּאָעטיק, בענקשאַפט צום נאַציאָנאַלן, ריס צום סאַציאַלן און די מילדקייט פון פּאָלקסטימלעכקייט. מענדעלע ווידער האָט גענומען פון איין זייט די נאַציאָנאַלע שטימונג („די קליאַטשע“) און פון דער צווייטער זייט די סאַציאַלע („די טאַקסע“) און ער האָט אין זיין רייפקייט ביידע שטימונגען צונויפגעשמאַלן דורך פּאָלקסטימלעכקייט.

אויך ביי ראָזענפעלדן געפינען מיר דעם אויסדרוק פון אַלערליי שטימונגען: רעוואָלוציע, סוועט־שאַפּ, חיבת־ציון, געוויין, דער צער פון אַן אימיגראַנטן־דור, יידישער חזק איבער דעם „פּאַרמאַן“ פון לעבן; די גלחת־שיף, וואָס גייט ניט אונטער, און פּאַרקערט, זיין אייגענע לירישע שיף, וואָס גייט יאָ אונטער, ווי ראָזענפעלד זינגט וועגן דעם: „עס העלפט שוין מער קיין ראַנגלען זיך, דער ווינט איז אַ געזונטער; דער ים איז גרויס, דער ים איז ווילד — מיין שיף, מיין שיף גייט אונטער“; און עס באַווייזט זיך ביי אים אויך דאָס פּאָלקסטימלעכע, וואו ער בעט זיך: „פאַר דעם צוימל נעם מיך, מאַטקע, איך וועל זיין דיין פּערד; נעם דעם שטריקל פאַר אַ לייך, דעם שטעקל פאַר אַ שווערד“. אַלץ איז דאָ ביי אים! אָבער ער האָט די אַלע מאַטיוון ניט גענוג צוזאַמענגעהאַפּט, ניט צוזאַמענגעגאַסן אין איין פּאָעטישן נוסח און ניט צוזאַמענגעבונדן אין איין פּאָעטישער איבערלעבונג. יעדער מאַטיוו גייט זיך אַזוי ווי באַזונדער, איינער אַליין, אַוודאי איז אומעטום פאַראַן ראָזענפעלדס ריטם און אויסדרוק. אָבער ווי אַן איבערלעבונג איז עס ניט איינס. מאָריס ראָזענפעלד אַלס אויסדרוק פון דער אויסגעמישטער אימיגראַנטן־מאַסע איז צופיל און צו־גרינג געשוואַמען מיטן שטראַם, מיטגע־שוואַמען מיט אַלערליי שטימונגען, אַזוי ווי האַרבסט־בלעטלעך, וואָס שווימען אַן אַ צעשטראַמטן און צעבויטעטן טייך...

די פען און די שווערד

(א קאפיטל פון א גרעכערער ארבעט)

„דיין פען זאל אַ פידל צוגלייך און אַ שווערד זיין“.
מאָריס ראָזענפעלד.

וואָס מער יאָרן עס גייען אַוועק זינט ס'איז פאַרגאַנגען די זון פונעם גרויסן, וועלט־באַרימטן אַמעריקאַניש־יידישן אַרבעטער־דיכטער מאָריס ראָזענפעלד (1862-1923), אַלץ מער זעט מען אַרויס, שפּירט מען, פּילט מען זיין קראַפט אַלס אַ ריז אַ דיכטער, אַ וועלט־פּאַנט. ער איז געווען איינער פון די וויכטיקסטע, גרעסטע דיכטער ביים יידישן פּאָלק, דער אַריגינעלסטער, אַמעריקאַנישטער און מעכ־טיקסטער פון דער שעפּערישער גרופּע יידישע פּראָלעטאַרישע פּיאַנער־דיכטער פון זיין דור, וואו דעם אויבנאָן, האָבן, חוץ אים, פאַרנומען: מאָריס ווינטשעווסקי, וועלכער האָט אָנגעהויבן פאַר אים, און דוד עדעלשטאַט און יוסף באַוושאווער, וועלכע האָבן אָנגעהויבן נאָך אים.

ראָזענפעלד, דער סאַמע באַדייטנדיקסטער, אָנגעזעענסטער פאַרשטייער פון דער פּיאַנערישער יידישער אַרבעטער־פּאַעזיע (מיט אַלע זיינע היפשע חסרונות, דורכפאַלן, דורכרייסן אידעאָלאָגיש און קינסטלעריש) איז געווען אַ דינאַמישע, קאַלירפולע, שאַפּערישע און טראַגישע פּערזענלעכקייט, מיט אַ סך אימפעט, שוואונג און ברען, — אַ היסטאָרישע פיגור, אַ קינסטלער פון גאָר אַ הויכער מדרגה, מיט גרויסע פאַרדינסטן פאַר אונדזער ליטעראַטור.

שווער, ביטער, אַרעם, פול מיט דאגות־פּרנסה, איז געווען דאָס לעבן פון אַט־דעם גרויסן יידישן אַרבעטער־דיכטער, דעם שאַפ־אַרבעטער, שניידער בן שניידער (משה יאַנקל אָדער אַלטערל אפּרימס), אַפּערייטער (אַרבעטער ביי שניידער־מאַשין) און פּרעסער, וועלכער האָט זיך יאָרן־לאַנג אָנגעפלאַגט אין די וויסטע, פינצטערע גיהנומשע „שוויץ־שעפּער“ אונטער די שוידערלעכסטע באַדינגונגען — פּריער אין לאַנדאָן, וואוהין ער איז געקומען פון ליטע אין עלטער פון 20 יאָר, און דער־נאָך — אין אַמעריקע, זינט ער איז אָהער געקומען אין 1886. ער, דער שטאַלצער, שטורמישער, בונטאַרישער, טיף־ליידינדיקער, צער־פולער פּאַעט, וואָס האָט זיין ערשט ליד פאַרעפנטלעכט אין 1886, האָט גאָר זיין צער, ווייטאַג און פאַרביטערט־קייט אויסגעגאַסן דורך זיין ליד — צוערשט אין אַ רויער, אוימגעהובלטער פאַרם, אין געראַנגל פאַר געלייטערט וואַרט, און דערנאָך — אַלץ מער קינסטלעריש, רייף, געשליפּן, פאַרענדיקט. ער האָט געחלומט וועגן פטור ווערן פון שאַפּ; ער האָט געצאָרנט קעגן דער בלוטזיוגערישער עקספּלאַטאַציע אין די שוויץ־פאַבריקן; און שפּעטער, ווען ער האָט זיך פון דאָרט אַרויסגעריסן — האָט ער געברויזט קעגן

דער סמ'יקער סביבה אין די „שרייבארניעס“, אין די רעדאקציעס פון שרהזאנס „גאזעטן“ און „טאגעבלאט“ און אויך „פארווערטס“. פון וואָנען ער איז אַרויסגעשטויסן געוואָרן (צוויי יאָר פאַר זיין טויט איז ער אָפּגעזאָגט געוואָרן דורך די באַלעבאַטיים פון די „בלעטער“).

זיין שאַרפּסטע פּאָעטישע איבערלעבונג איז געווען די שאַפּ־דערפאַרונג. ער האָט עכט, קאָנקרעט און רעאַליסטיש באַוויינט און געשילדערט דעם „אומעט פון די שעפּער“, די סביבה פון אַרבעטערס נויט אין זיין שוויץ־פאַבריק און אין זיין אַרעמער, חרובער טענעמענט־היים אונטערן יאָך פון היטשנינדערישן לענדלאַר. ער איז געווען אונדזער קרעפטיקסטער, ליידנשאַפטלעכסטער, עמאַציאָנעלסטער, טעמפּעראַמענטפולסטער דיכטער פון נויט־לידער און צער־און צאַרן־געזאַנגען, זיג־גער פון שאַפּ־לידער, פון וואַכעדיקן, טאַג־טעגלעכן אַרבעטער־לעבן.

ער האָט זיך באַטראַכט אַלס דער דיכטערישער שליח־ציבור פון אַרעמען, שרעקלעך־באַעוולהטן שניידער, דעם „העלד פון שער און אייזן“ — אַלס שילדערער און מוֹלדער פון זיין הונגער, נויט, דחקות, פּלאַג און פיין, בענקשאַפט נאָך אַ טראַפּן רו — און וואַקסנדיקן געפיל פון פּראָטעסט קעגן אומרעכט און ווילקיר. זיין שאַפּ־ליד, דאַמאַנטיש און רעאַליסטיש, אָנגעזאַפט מיטן צער פון שאַפּ־אַרבעטער, איז ניט בלויז געזאַנגט, נאָר געזונגען; ניט שורה, נאָר שירה; ניט בלויז כּוונה, נאָר בילד, געשטאַלטיקונג פון שאַפּ־מענטשן.

ראַזענפעלדס שורש, דער הויפּט־כּוח און הויפּט־באַדייט פון זיין שאַפּן שטעקט אין זיינע אומפאַרגלייכלעכע, אמתדיקע שאַפּ־געזאַנגען, אַרבעטער־לידער, פּראָטעסט־לידער, צאַרנדיקע, מאַנענדיקע, שטראַפּנדיקע, אַרויסרופערישע לידער פון קלאַנג און אַנקלאַנג. לידער פון אַרבעטער־קאַמף, פון אַרבעטער־קלאַס — פון קלאַסן־קאַמף און קלאַסן־פּראָטעסט, — לידער מיט קאָנקרעטע בילדער, אָפט מיט סימבאָלישע אַנדייטונגען.

„... דיין פען זאָל אַ פּידל צוגלייך און אַ שווערד זיין“. ראַזענפעלד האָט באַ־טראַכט זיין ליד ווי אַ וואַפּן אין קאַמף קעגן שונא. זייער אָפט איז דער וואַפּן גע־ווען שאַרף, שניידיק; „שניידער בין איך און וועל שניידן אימער מער און מער“. ראַזענפעלדס געשטאַלט פּונעם „בלייכן אַפּערייטער“ בלייבט איינגעקריצט אין אונדזער ליטעראַטור־לוד־דורות, ווי פיל אומפאַרגעסלעכע געשטאַלטן ביי מענדעלען, שלום־עליכמען און פּרצן.

זיינע שאַפּ־לידער זיינען קיינמאַל ניט געווען אַבסטראַקט. דאָס איז טאַקע ער אַליין געווען דער „בלייכער אַפּערייטער“ אָדער „דער אַלטער שניידער“. דאָס איז טאַקע זיין הייסע טרער געפאַלן אויפן גליענדיקן פּרעס־אייזן. דאָס האָט ער אויף זיין אייגענעם לייב געטראָגן דעם שווערן יאָך פון שוויץ־שאַפּ. ער איז געווען פלייש־און־ביין פון דער יידישער ביטער־אונטערדיקטער, געיאַגטער און געפלאַגטער אַרבעטער־מאַסע, וועמען ער האָט באַזונגען און געזוכט צו דערהויבן אין זיין ליד. ער איז געווען שטאַלץ מיט זיין „פען און שער“. ניט מיט טינט, נאָר מיטן בלוט פון האַרצן האָט ער געשריבן זיין סאַציאַל ליד אָדער גאַליקע סאַטירע. זיין הייסע טרער, וואָס „קאַכט און קאַכט און זידט ניט איין“, האָט אַרויסגערופּן גליענדיקע טרערן ביי פיל טויזנטער און טויזנטער יידישע האַרעפּאַשניקעס. דאָס

האָט ער פּערזענלעך, ווי אַ יחיד, און ניט נאָר סאַציאַל, געטרעגן אַ שאַרפּן האָס צום באַס דעם „שפיין“, וואָס „פּאַנגט און זויגט די אַר'מע פּליגן“. ער, דער שאַפּ-מקונג, דער דיכטער פּון „שפיין ווי און עלנט“, האָט געיאָמערט און געקלאַנגט, גע- צאָרנט און געשאַלטן, אויסגעגאַסן כל חמתו, די גאַנצע תּוכחה אויף די באַסעס. ער, דער דיכטער, וואָס האָט ליב געהאַט די פּידל, וואָס איז געווען פּול מיט נגינה און האָט געקענט זיין צאָרט און איידל אין זיינע ריין-לירישע, אינדיוידועלע ליי- דער, האָט אַפּט גענוצט דעם מעטאָד פּון ווערטער-בייטשן, ווערטער-איזערנע ריטער, קעגן די פּיאָווקעס, די עקספּלאַטאַטאָרס. זיינע שאַפּ-מאַטיוון האָבן גענערט און דערהויבן דעם דיכטער אין אים.

דער גרויסער דיכטער פּון טרויער-געזאַנג, דער קלאַגער און אַנקלאַגער, האָט באמת „דעם אַרבעטערס יאָך, זיין ליד און זיין בראַך, פּאַרמרט פּאַר דער גאַנצער וועלט“. זיין פּערזענלעכער, אינדיוידועלער מאַטיוו האָט זיך ביי אים אַפּט צונויפגעגאַסן מיטן סאַציאַלן און איז געוואָרן איינס — אמתע סאַציאַלע ליריק. ער האָט געקלאַנגט אויף זיין אייגענעם בראַך, ווי אַ טיף-ליידיגדיקער פּון די שבעה מדורי גיהנום פונעם שוויץ-שאַפּ, און אויפן בראַך פּון זיינע געפּלאַנטע ברידער און שוועסטער, קרבנות פון מערדערלעכער, אומברחמנותדיקער עקספּלאַטאַציע. ניט קיין זייטיקער באַאָבאַכטער איז ער געווען, נאָר אַלײן אַ לאַנגיאַריקער קרבן פּון דער „נױט מיט אירע ביינער-פּינגער“, פון עלנט, ברוטאַלער אונטערדריקונג. אַט איז זיין זעלבסט-כאַראַקטעריטיק:

„אַ, ניט קיין צוקוקער געווען
בין איך צו דעם באַרױבטנס קלאַגן,
דאָס איז מיט מיר אַלײן געשען,
אַלײן די אומגליקן געטראַגן.

כהאַב יעדן טאַג אַ שטיק פון זיך
געמוזט באַזױיגען און דערשטיקן.
אַזוי בין איך געוואָרן איך,
דער דיכטער פון די שוויץ-פאַבריקן.“

(„פּאַרוואָס איד בין איד“)

פון צער האָט דער דיכטער אויסגעשמידט האַרציקע נײַגונײַם, אין וועלכע דער עלנט פון די שעפּער איז געקומען צום אויסדרוק. באַקומען האָט זיך אַ דער- הויבנדיקער צער.

ראָזענפעלד — דאָס איז הויפּטזאַכלעך פּאַעטישע גבורה, אימפעט, שוואַנג, נײַגאַראַ-וואַסערפּאַל, רוער כּוח, שטורעם, ספּאַנטאַניטי, דינאַמיק, ראָזענפעלד אין זיין וויכטיקסטן שאַפּערישן פּעריאָד, אין זיין בלי-פּעריאָד, איידער ער איז אַרי- בערגעגאַנגען פונעם רעוואָלוציאָנערן אַרבעטער-לאַגער אין דעם קליינבירגערלעכן, נאַציאָנאַליסטישן לאַגער, — צו פרומקייט-מאַטיוון און ציון-לידער, — איז געווען כּולו האַרץ, פּלאַם-פּיער, וואולקאַן. ער איז געווען באַוואוסטזיניק וועגן זיין טיטאַניש-דיכטערישער גבורה, וואָס איז געווען שטורמיש, ברייט-שטראַמיק, פּלייצנ-דיק, ער האָט וועגן דעם געזונגען אין זיינע לידער, געבנדיק אַ זעלבסט-פּאַרטרעט פון זיינע אינערלעכע שטורעמס: „... מיט אַ פּלאַם לעבט-אויף מיין ליד“,

„מיין ליד האָט זיך ווי אַ לאַוואַ דורכגעבראַכן“, „מיין ליד איז מיט אַ ווילדן ברען ביי מיר אַרויסגעקומען“.

ריכטיק ווי גאַלד! „מיט אַ פּלאַם“, „ווי אַ לאַוואַ“, „מיט אַ ווילדן ברען“ — זיין ליד האָט געגליט און געברענט ווי פּייער, דורכגעבראַכן זיך ווי אַ לאַוואַ — און דעריבער מיט זיך געטראָגן אויך רויך, שטיינדלעך, אַש. דאָס גאַלד פּונעם ליד, פון דער רוייער קראַפט, איז אָפט געווען באַגלייט מיט אַ סך רוי־שטאַף. די אומגעצוימטקייט פּונעם הילכיקן, רוישיקן, פּייערדיקן פּערז האָט אָפט גורם געווען, אַז די פּאַרם פּונעם ליד זאָל צומאַל זיין פּרימיטיוו, ניט־קולטיווירט, — ניט־געשלי־פּענע דימענטן. דער טאָן פון זיין סאַציאַלן אָדער לירישן ליד איז תמיד געווען אויפּריכטיק, ערלעך און עכט — נאָר ס'האָט צייטנווייז געפּעלט די לייטערונג און גע־לייטערטקייט, ראַפּינירונג און ראַפּינירטקייט פון וואָרט, — דער קינסטלערישער קאַנ־טראַל, דער גרויסער דיכטער איז אין זיין וואולקאַנישן אויסברוך אָדער אויפּפּלאַם צייטנווייז אַריינגעפּאַלן אין רעטאָריק, מליצה, באַנאַליטעט אָדער אפילו וואולגאַ־ריטעט, וואָס האָט געקענט איבערפירן אָדער קאַליע מאַכן דעם איינדרוק פון גאַר פּיינע, זעלטן־שיינע, הויך־קינסטלערישע לידער. ס'איז פשוט צום שטויגען פון די אָפטע פּאַלן, ווען דער דיכטער פון אַזאַ הויכן קאַליבער — אַ דיכטער כמעט אַ קלאַסיקער לויט זיין באַדייט, בייטראַג, אָרט און ווערט אין אונזער לי־טעראַטור — האָט אין זיין אומגעצאַמטן אויפּברויז גענוצט שאַבלאַנע, שטאַמפּאַווע ווערטער און אויסדרוקן, גוזמאות און איבעררייבונגען אָדער גלאַט הוילע פּראָזן, וואָס האָבן אָפּגעשוואַכט אַ גוט אָדער קרעפטיק ליד — אַזעלכע אויסדרוקן ווי „הייליקייטס קרוין“ צי „הימלס פּאַרשוין“ און ענלעכע. אין זיין אויפּברויז האָט אים דער חוש פּאַר קינסטלערישער מאַס און וואָג ניט תמיד געטריי געדינט. ער איז דאַן ניט געווען דער וואַכזאַמער קאַפיטאַן ביים רודער פון דער שיף אין צעשטור־רעמטן ים.

אַט איז בלויז איין „מוסטער“ פון זיין פּראָזע אין גראַמען (פון אַ ליד, געשריבן אין פּרילינג 1899):

„דיכטער ! גענוג אייך פּאַנטאַזירן,
הערט־אויף אין דער לופט צו שוועבן,
פרוואַוט זיך בעסער אינטערעסירן
אין דעם מאַטעריעלן לעבן“.

צוליב זיין אַריינפּאַלן אין שאַבלאַן פּלעגט ער טאַקע אונטערשאַצט ווערן. מען דאַרף אינזינען האָבן, אַז ראַזענפּעלד האָט אָנגעהויבן „פּאַרברענגען“ זיינע לידער צום אַרבעטער־עולם פון דער „פּלאַטפּאַרמע“, פון דער טריבונע, וואו דאָס וואָרט דאַרף זיך קודם־כל דערטראָגן צום אויער. ניט קיין „קול דממה דקה“, נאָר אַ הויך, הילכיק, דויערדיק וואָרט האָט זיך געפּאַדערט פאַר זיין אוי־דיטאַריע. אַט־דער דעקלאַמאַטאַרישער טאָן האָט זיך שוין שפּעטער אַריינגע־כאַפט אויך אין זיינע בעסערע, מער געלייטערטע, מער פּאַרטיפּטע לידער.

וויכטיקע דאטעס אין לעבן און שאפן פון מאָריס ראָזענפעלד

- 1862 דעם 28טן דעצעמבער געבוירן אין דאָרף באַקשע, אַ 3 מייל פון סוואוואַלק (לויט אַנדערע ידיעות — אין 1861) משה יעקב, ביי אפרים לייב און רחל. דער פאָטער — אַ שניידער און אויך — אַ פישער.
- 1872 אויסגעוואַנדערט מיט די עלטערן קיין וואַרשע, וואו גענומען לייצענען העברייאיש, אויך פויליש און דייטש.
- 1876 די משפחה פאָרט אַריבער קיין סוואוואַלק. דאָרט לערנט ער אין בית-המדרש און הויבט אָן צו אַרבעטן אויף דער שניידער-מאַשין.
- 1877 אָנגעהויבן שרייבן שירים אין יידיש.
- 1880 האָט חתונה מיט זיין מוטערס אַ קווינע, נאָך 6 חדשים גט ער זיך מיט זיין פרוי.
- 1881 חתונה געהאַט מיט רבקה יעוואַרקאָווסקאַ (זי איז געשטאַרבן 4 יאָר נאָך ראָזענפעלדס טויט, אין גיריאָרק, אין 1927).
- 1882 צוזאַמען מיט דער מאַסין-עמיגראַציע לאָזט ער זיך קיין אַמעריקע, אויפן וועג זיך פאָר-האַלטן עטלעכע חדשים אין אַמסטערדאַם, האַלאַנד, וואו זיך באַשעפטיקט מיט דימענטן-שלייפפריי.
- קומט קיין אַמעריקע, קאָן זיך נישט איינאַרדענען, פאָרט צוריק אַהיים אָן אַנטוישטער. פאָרט קיין לאַנדאָן, וואו די עלטערן האָבן שוין דאָן געלעבט; דאָרט זיך גענומען צו שניידעריי, אָבער פאָרלאָזט די שטאַט און צוריקגעפאָרן קיין סוואוואַלק, געלעבט דאָרט אַ צייט.
- 1885 באַזעצט זיך אין לאַנדאָן, וואו עס שטאַרבן זיינע 3 קינדערלעך.
- 1886 ווידער געקומען קיין אַמעריקע, וואו געאַרבעט אין שניידער-שעפער. דעם 17טן דעצעמבער דעביוטירט ער מיט אַ ליד אין „פאָלקסצייטונג“, אונטערן נאָמען „דאָס יאָר 1886“.
- 1887 זעצט פאָר צו דרוקן לידער, אויך — אין לאַנדאָנער „אַרבייטער פריינד“.
- 1888 עס דערשיינט זיין ערשטע לידער-זאַמלונג „די גלאַקע“, „פאָלקסלידער אונד רעוואָלוציאַ-נערע געדיכטע“, 68 זייטן, 28 לידער. ער גופא האָט דערנאָך געשריבן, אַז זיין ביכל איז „געווען אַ ליטעראַרישער מפיל“.
- 1890 אַרויסגעגעבן אַ צווייט ביכל לידער „די בלומענקעטע“, אַ זאַמלונג פאָלקסלידער און פאָעזיע, 50 זײַ, „די בלומענקעטע“ — שרייבט ז. רייזען — עפנט אַ נייעם פעריאָד אין דעם שאַפן פון מ. ר. ... שפעטער האָט מ. ר. אָפגעקויפט די איבערגעבליבענע עקה. פון „דער גלאַקע“ און זיי פאַרניכטעט.
- 1891 גיט אַרויס אַ העפּטל „פאָלקסלידער“, נומ' 1 — „גזירת רוסלאַנד“, 4 זײַ.
- 1892 ווערט אַ פרעסער, אַרבעט אין גיריאָרק, די פאַמיליע קלויבט זיך אַריבער אין די יאַנקערס, די גויט יאָגט זיי אַרויס פֿון זייער הויז.
- רעדאַקטירט אייניקע נומערן פון אַ צייטשריפט „די זון“.
- געצל זעליקאוויטש פאַרעפנטלעכט אין די „גאַזעטן“ אַ רוף „רעטעט אַ האַרפע“, צו שטיצן דעם דיכטער, עס ברענגט אַריין... 24 דאָלער.
- 1893 סוף יאָר אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן, צוזאַמען מיט א. מ. שאַראַנסקי, דעם „אַשמאדי“, זיך אָפגעשטעלט ביים 9טן נומער, אין יאַנואַר 1914.
- אַרויסגעגעבן אַ בענדל „פאָעזיען אונד לידער“, 48 זייטן (17 לידער).

- 1894 פאַרעפנטלעכט זיין סאַטיריש ליד „לאַטוויס“, אָן ענטפער צו די, וואָס האָבן אים פאַר-
געוואָרפֿן, אַז ער איז אַ שניידער.
- 1895 ליידיט גויט, לעבט פון דעם, וואָס די פרוי אַרבעט אין אַ שאַפּ, אויך ביי פאַרוקן...
- 1896 עס ווערט געשפּילט זיינע אַ פּיעסע „דער לעצטער כּוהן גדול“, אין ווינדזאָר טעאַטער גײ, אָן דערפאַלג.
- 1897 אַרויסגעגעבן דאָס „ליעדער בוך“, וואָס איז „געווינדעט מיט עהרע און האַכאַכטונג“ צו
פּראָפּ. לעאַ ווינער, 88 זײ. עס הייבט זיך אָן די פּריינדשאַפּט און בריוואַיסטויש מיט לעאַ ווינער, ערשטער בריוו
פון 7טן יולי, לעצטער אין 1900, — 70 בריוו.
- 1898 אין „גיישן“ איז פאַרעפנטלעכט אַ וואַרעמער אַרטיקל וועגן מ. ר. מ. ר. ליינעט זיינע לידער אין האַרואַרדער אוניווערסיטעט, שפּעטער — אויך אין
אַנדערע אוניווערסיטעטן.
- 1899 עס דערשיינט אין באַסטאָן אַ זאַמלונג לידער פון מ. ר. אין ענגלישער איבערזעצונג פון
לעאַ ווינער, 126 זײ, וואָס האָט אַרויסגערופֿן אַ שטאַרקן רושם, דער נאַמען פון בוך
„סאַנגס פּראָם דעי געטאַ“, די ערשטע אויפלאַגע ווערט שנעל פאַרקויפֿט.
- 1900 פאַרט אַלס דעלעגאַט צום 4טן ציוניסטישן קאָנגרעס אין לאַנדאָן, וואו ער באַקענט
זיך, צווישן אַנדערע — מיט ר. בריינין.
- 1901 אָנגעוויבן מיטצואַרבעטן אין „דעם טעגלעכן העראַלד“, שפּעטער אַריבער אין „די יידישע
וועלט“, גרויסע טעגלעכע צייטונג אין גײ. עס דערשיינט אין דייטש, איבערגעזעצט דורך בערטאַלד פייוועל, אַ זאַמלונג פון 39 לידער
אין בערלין, 148 זײ, מיט די באַרימטע אילוסטראַציעס פּונעם יידישן קינסטלער מ. מ. ליליען.
אין 1903 און 1906 דערשינען די ווייטערדיקע אויפלאַגעס.
- 1904 אין יאָס אַרויסגעגעבן אין אַ רומענישער איבערזעצונג מ. ר.׳ס לידער, 116 זײ, 44 לידער,
איבערגעזעצט פון מ. רוסי.
- דערשינען „געזאַמלטע לידער פון מאָריס ראָזענפעלד“, 360 זײ אין 5 אַפטיילן, 122 לידער,
מיט אַ פאַרוואָרט פון א. האַרקאַווי.
- עס דערשיינט אַ קליינע זאַמלונג לידער 32 זײ.
- 1905 עס דערשיינט אין פּראָג אַ זאַמלונג לידער אין טשעכיש, איבערגעזעצט דורכן דיכטער
יאַראַסלאָו ווערפּליצק.
- עס שטאַרבט זיין בן-יחיד יוסף, צו 15 יאָר, וואָס ווירקט שרעקלעך אויף מ. ר.
- 1906 עס דערשיינט אַ זאַמלונג לידער פון מ. ר. אויף קראָאַטיש, 122 זײ, 34 לידער.
באַקענט זיך מיט קלמן מרמר און ווערט באַפריינט מיט אים.
- עס דערשיינט אַ זאַמלונג לידער אין פּויליש, 64 זײ (25 לידער), פּויליש — א. טאַם
און ש. הירשהאַרן.
- אַרויסגעגעבן אַ ביכל „היינריך היינע“ (זיין לעבן און זיינע שריפטן) 86 זײ, וואו ס׳איז
אַפּגעדרוקט מ. ר.׳ס איבערזעצונג פון היינעס „פּרינציפּין שבת“.
- הויבט אָן ליידין אויף די אויגן. האָט מורא צו פאַרלייזן די ראיא (דאָס זען).
- 1907 אַרויסגעגעבן אַ ביכל : „היהודה הלוי“ (דער גרעסטער העברייאישער דיכטער), 64 זײ.
- 1908 עס דערשיינען שריפטן פון מ. ר. אין 3 בענד, פּאַעזיע און פּראָזע — הויבט אָן צו אַרבעטן
אין „פאַרווערטס“.
- נעמט פאַר אַ לענגערע רייזע קיין מערבֿ-אייראָפּע, טרעט אויף אין פּיל שטעט. — אין
זיין און אין גאַליציע.
- קומט קיין טשערנאָוויץ אויף דער שפּראַך-קאָנפּערענץ.
- 1909 עס דערשיינט דורכן „פאַרווערטס“ מ. ר.׳ס שריפטן.
עס דערשיינט אָן אַרטיקל פון ד״ר ת. זשיטלאָווסקי וועגן מ. ר. אין „דאָס נייע לעבן“.
- 1910 עס ווערן אַרויסגעגעבן אין 6 בענד מ. ר.׳ס שריפטן.

- פאַרעפנטלעכט אין „פאַרווערטס“ אַ ליד וועגן דער שרפה אין אַ נואַרקער שוויץ שאַפּ, וואו ס'זיינען פאַרברענט געוואָרן 40 מיידלעך.
- 1911 פאַרעפנטלעכט זיין באַרימט געוואַרענע פּאָעמע „די רויטע בהלה“, וועגן דעם טרייענגל־פּיער, אין וועלכן ס'זיינען פאַרברענט געוואָרן 154 יונגע אַרבעטאַרינס. און אויך אַ ליד „צוויי בריוו“ וועגן דעם פּיער.
- 1912 עס דערשיינען 3 בענד — 1 פּאָעזיע, 2 בענד — פּראָזע.
- 1913 עס ווערט געפּיערט (אויך אין סוף 1912) מ. ר. אַ 50 יאָריקער געבוירנטאַג. דעם 8טן מערץ אין ניו־יאָרק; פּיערונגען אויך אין אַנדערע שטעט.
- ווערט אַרויסגעשטויסן צוליב אַ סכסוך פון „פאַרווערטס“.
- גרױסע פּיערונג לכבוד מ. ר. אין שיקאַגע, בייגעווען איבער 2000 מענטשן.
- 1914 דעם 18טן יאָנאַר גרויסער אַרטיקל אין דער ענגלישער צייטונג „אינטער אשעאן“ פון אַן ענגלישער שרייבערין.
- עס דערשיינט אין באַסטאָן אַ זאַמלונג פון מ. ר. אַ 39 לידער איבערזעצטע אויף ענגליש אונטערן נאָמען „לידער פון אַרבייט און אַנדערע פּאָעמעס“.
- לעבט אויף אַ פּאַרם, געמוזט צוליב נערוועזקייט פּאַרלאָזן ניו־יאָרק.
- 1915 סינקלער לואיס ווענדט זיך מיט אַ בריוו צו מ. ר., ער זאָל דערלויבן אַריינגעבן מ. ר. אַ ליד אין אַן אַנטאַלאָגיע פון דער אַמעריקאַנער ליטעראַטור.
- 1916 לעבט אין אַ קליין שטעטל אין דער סאַוט, ביי זיין טאַכטער און איידעם.
- 1921 באַקומט דעם 4טן מערץ אַ בריוול פון די אַרויסגעבער פון „ידישן טאַגעבלאַט“, וואו עס ווערט געזאָגט: „געזעטער הער! מיר געפינען פאַר גויטיק אייך צו לאָזן וויסן, אַז פון היינט אַן דאַרפט איר פאַר אונדז ניט שרייבן. די אורזאַכע איז, ווייל אייער שרייבן איז ניט גענוג אין קוואַליטעט און קוואַנטיטעט — אַכטונגספּאַל — סאַראַסאן און זון“.
- 1923 עס ווערט אַראַנזשירט אין חודש מאַי אַ באַנקעט לכבוד מ. ר. אַ 60טן געבוירנטאַג.
- דעם 22טן יוני שטאַרבט מ. ר., אַ גרויסער עולם באַגלייט אים צו זיין אייביקער רו. ער איז געבראַכט געוואָרן צו קבורה לעבן די קברים פון שלום עליכם. פּיליפּ קראַנץ, וו. מעדעם.
- עס ווערן פאַרעפנטלעכט אַרטיקלען, אַפּשאַצונגען, זכרונות, אויך לידער אין דער גאַנצער יידישער פּרעסע אין אַמעריקע און אין אַנדערע לענדער.
- 1927 עס שטאַרבט זיין פרוי.
- 1928 צום 5טן יאַרצייט פון מ. ר. ווערן געדרוקט אַרטיקלען, און אַזוי אויך אין די אַלע שפּעטערדיקע יאָרן — און באַזונדער אין 1933, 1943, 1948 (צום 10טן, 20טן און 25טן יאַרצייט) א.א.וו. עס דערשיינען אין „פּנקס“, ניו־יאָרק, אַמעריקאַנער סעקציע פון ייוואַ צוויי אַפּהאַנדלונגען: משה שטאַרקמאַן — מאַריס ראָזענפעלדס אָנהייב (ז"ו 53-57), קלמן מרמר — פון מאַריס ראָזענפעלדס ליטעראַרישער ירושה (4 קאַפיטלען, ז"ו 200-212).
- 1948 עס דערשיינט „ידישע קולטור“ (יולי־חודש), טיילווייז געווינדמעט דעם 25טן יאַרצייט מיט אַרטיקלען פון קלמן מרמר, נחמן מייזל, ראָזע שאַמער־באַטשעליס, ד"ר ח. זשיטלאָוסקי און לידער און פּראָזע פון מ. ר.

ג. ז. מ.

